

Bispebreve til Kultusminister J. C. H. Fischer

Meddelte af **Bjørn Kornerup**.

Den Samling Breve, hvoraf den første Afdeling fremlægges her nedenfor, findes i J. C. H. Fischers hidtil utilgængelige Privatarkiv i Rigsarkivet¹. De er skrevet af Danmarks Biskopper 1875—80 — de Aar, da Fischer var Kultusminister —, og de har Karakteren af halvt private, halvt officielle Meddelelser til Orientering for Ministeren ved Afgørelsen af kirkelige Sager, ganske særlig Embedsbesættelser. Undertiden er de fremkommet efter direkte Opfordring fra Fischer om at udtale sig nærmere, undertiden skyldes de Biskoppernes eget Initiativ og er at betragte som supplerende Tillæg af mere fortrolig Natur til deres officielt afgivne Indstillinger og Betænkninger. Det ligger i Sagens Natur, at de derved faar en ikke ringe historisk Interesse. Som Efterskriften i et Privatbrev ofte kan indeholde mere betydningsfulde Ytringer end hele det forudgaaende Brev, saaledes blotter netop disse Breve ikke sjældent de skjulte Traade, der har været de virkeligt bevægende Kræfter i de foreliggende Sager, og hvorom man i de officielle Kilder forgæves vil søge Underretning. De indeholder en stor Mængde Oplysninger om Præster og andre af Samtidens Personligheder, de behandler vidt forskellige Spørgsmaal af kirkelig og kulturel Art, og de giver baade direkte og indirekte gode Bidrag til Forstaaelse

¹) Jeg takker Rigsarkivar Axel Linvald for Tilladelse til at benytte disse Breve, ligesom jeg ogsaa er Departementschef V. Holbøll Tak skyldig for Adgang til Arkivalier i Kirkeministeriets Arkiv, der var af Betydning ved Udarbejdelsen af Kommentaren.

af Brevskriversnes Individualiteter og Standpunkter. Ikke mindst belyser de paa karakteristisk Maade Samspillet mellem det udpræget konservative, strengt højkirkelige Episkopat og en liberalt orienteret Minister, hvis Tiltrædelse man betragtede med ikke alt for venlige Øjne, og af hvem man ikke ventede sig synderligt som Kirkens Styre og Værner.

Johan Christian Henrik Fischer (1814—85)¹ var oprindelig Teolog, havde taget teologisk Attestats 1842 og derpaa virket som Adjunkt i sin Fødeby Slagelse 1844—52. Her underviste han baade i Religion og i Naturfag, men det var de sidstnævnte Discipliner, der saa afgjort havde hans Interesse. Vilhelm Beck, der i disse Aar havde ham til Lærer, og som iøvrigt beklager sig over at have været Genstand for »et voldsomt Had« fra hans Side, fandt hans Religionsundervisning »mærkværdig« — bl. a. skal Fischer have doceret, »at Syndefaldet var Menneskeslægtens Lykke, nemlig Overgangen fra Dyriskhed til Menneskelighed«². Selv følte Fischer sig alt andet end tilfreds med at skulle optræde som Religionslærer. I et ejendommeligt lille Skrift, som han udgav 1851, og som den Gang vakte betydelig Opsigt, »*Astronomien og Skriftens Auctoritet*«, har han udviklet, hvorledes det voldte ham stort Ubehag i een Time at skulle fremstille det gamle bibelsk-ortodokse Verdensbillede efter Balles Lærebog og i den næste den matematiske Geografis Verdensopfattelse. Den idelige Skiften mellem forskelligartede Grundforestillinger fremkaldte en stærk Disharmoni i hans Sind, der i særlig Grad var anlagt for den konsekvente Gennemførelse af klare Principer, og holdt ham længere Tid i en Tilstand af Tvivl og Uvished. Denne svævende Tilstand skærpedes imidlertid til en al-

¹) De bedste Karakteristiker af Fischer findes i H. Wulff, Den danske Rigsdag, 1882, S. 381—5 og i Dansk biografisk Leksikon, udg. af P. Engelstoft, VII, 61—4 (af N. Neergaard). Jvfr. ogsaa L. Koch, En gammel Præsts Erindringer S. 103 f.

²) Vilhelm Beck, Erindringer fra mit Liv, 1901, S. 9—10.

vorlig Krise, da det saa ud til, at han tidligt skulde dø af Brystsyege. De religiøse Problemer fik nu en personlig Farve som aldrig før, men gennem en lidenskabelig Kamp naaede han frem til en urokkelig »Troee paa en personlig Gud og med den paa Sjælens Udødelighed«. I dette Standpunkt fandt han Hvile, og han tog nu fat paa en fornyet kritisk Gennemgang af den overleverede Kirkelære, specielt af dens Verdensopfattelse. Resultatet blev en Forkastelse af væsentlige Dele af denne, saaledes som han har fremstillet det i det ovennævnte Skrift, der efter Datidens Forhold fremsætter meget liberale Anskuelser, og hvori han med knusende Logik vender sig mod det løse og tankemæssigt uholdbare i visse Afsnit baade i H. L. Martensens og H. N. Clausens dogmatiske Værker¹. Ud fra sit eget Livs smertelige Oplevelser fandt han, at en stor Del af den teologiske Bevisførelse var uvederheftig og uskikket til at bringe den Klarhed og Fred, et forpint Menneskehjerte raabte efter².

Omtrent samtidig med at opgive sin Skolegerning traadte Fischer 1852 ind paa den politiske Skueplads, idet han til en Begyndelse valgtes til Folketingsmand (i Slagelsekredsen) med Bondevennernes Støtte. Ikke længe efter fjernede han sig dog fra dette Parti og nærmede sig efterhaanden mere og mere den Frijs-Estrupske Godsejergruppe, medens han især var og blev en aldeles uforsonlig Modstander af de Nationalliberale. Efter at have stemt for den reviderede Grundlov blev Fischer 1866 kongevalgt Landstingsmand. Som saadan byggede han sig en fast

¹) J. C. H. Fischer, anf. Skrift S. 37 ff., 42 ff., 70 ff.

²) Fischer slutter sit Skrift med at sige: »naar man i en dogmatisk Kamp skal fælde sin Modstander, da kan maaskee Sligt [o: nogle ovenfor anførte teologiske Argumenter] tilfredsstille for en Tid; men naar Døden svæver os for Øie, og Alt andet glemmes for den brændende Tørst efter Lys og Klarhed i vort Forhold til Gud, kan Sjælen da finde hvad den søger ved at støtte sig til en Auctoritet, hvis dygtigste Forsvarere saaledes kæmpe med deres egne Tanker? I Sandhed, jeg begriber det ikke!« (anf. Skrift S. 91).

Position op og virkede siden med Iver for Dannelsen af Ministeriet Estrup, hvori han den 11. Juni 1875 blev optaget som Minister for Kirke- og Undervisningsvæsenet. Det vakte en Del Foruðring, at Estrup valgte Fischer just til Kirkeminister. Erindringen om hans »naturalistiske« Skrift fra 1851 og Anker mod hans private Liv skabte en Atmosfære af Mistillid om ham, og der var sikkert mere end en, der tænkte som A. F. Krieger, der i den Anledning i sin Dagbog noterede: »Fischer er en egen *Kirke*-minister«¹. Navnlig i kirkelige Kredse, ikke mindst hos Episkopatet, saa man med en vis Ængstelse hen til ham. Baade Martensen og Brammer følte sig ilde til Mode ved Tanken om, hvad der muligvis forestod under hans Styre. Saaledes skrev Martensen til Brammer: »at denne Minister skulde have Hjertelag for Kirken, tør desværre neppe forventes efter hans Præcedentser. Dog er hans tidtomtalte naturalistiske Bog vel 20 Aar gammel. Rigtignok har jeg Intet hørt om en Forandring i hans Anskuelser«², men han kunde dog trøste sin Ven med, at Udnævnelsen af Fischer i hvert Tilfælde maatte betragtes som et Fremskridt i Forhold til Mænd som Worsaae og Hall, og at den nye Minister ved personligt Samvær viste sig som en klar og bestemt Personlighed, ligesom han ogsaa var i Besiddelse af stor administrativ Dygtighed³. Fischers Forhold til Martensen kom dog ikke til at forme sig alt for harmonisk. Martensens bekendte Utilfredshed med de parlamentariske

¹) Andreas Frederik Kriegers Dagbøger 1848—80, udg. af Elise Koppel, Aage Friis og P. Munch, VI, 74—5. Et Par Dage senere tilføjer Krieger (sst.): »Mærkeligt nok har Estrup ikke kjendt Fischer's Udlægning som Barnefader«, jvfr. S. 291.

²) Theologisk Tidsskrift for den danske Folkekirke, udg. af H. V. Sthyr, IV, 306—7.

³) Ikke uden Grund hed det ved Fischers Død, at han som Minister havde udfoldet »en Myndighed, som de gamle Autoriteter ikke før havde set Magen til. Adskillige Høje sank og adskillige Dale fyldtes under hans energiske Ledelse« (Politiken 17. September 1885).

Kirkeministre¹ fik ny Næring i de Aar, Fischer var hans Foresatte, og i en Samtale, Biskoppen havde med ham nogle Maaneder efter hans Afgang som Minister, udtalte han med vanlig Aabenhed sin Misfornøjelse »med hans absolutistiske og vilkaarlige Embedsbesættelse; at han ganske havde misforstaaet sin Stilling, idet han havde betragtet sig som en Overbiskop, medens han dog simpelt-hen kun havde været en Statsminister, der burde holde sig til Biskoppernes Indstillinger«. Særlig havde Martensen følt sig pinligt berørt af, at Fischer, omend forgæves, havde søgt at skaffe Georg Brandes Ansættelse ved Universitetet og i det hele, personlig frisindet og tolerant som han var, viste Sympati for Gennembrudsmændene. Martensen fandt, at det var utilbørligt, at en Minister for den Kirke, som Staten var forpligtet at opretholde, vilde støtte Mænd, hvis aandelige Virksomhed havde til Hensigt at svække og nedbryde denne Institution².

Hvorledes Martensens Forhold til Fischer iøvrigt har været i dennes Ministeraar, lader sig ikke belyse ud fra den her meddelte Brevsamling, da denne kun rummer et enkelt (ubetydeligt) Brev fra Sjællands Biskop til Fischer.

¹) Jvfr. min Artikel »En Redegørelse fra Biskop Martensen« i Personalhistorisk Tidsskrift 10. R. IV, 75—81.

²) Theologisk Tidsskrift for den danske Folkekirke, udg. af H. V. Sthyr, IV, 309—10. Jvfr. hertil Georg Brandes, Levned II, 191 ff. og A. F. Kriegers Dagbøger VI, 292. — I Martensens Breve til Gude (Ny kgl. Saml., 4°, 3450) vil man oftere støde paa nedsættende Ytringer om Fischer; saaledes taler han 1. Juli 1876 i Anledning af en Omorganisation af Kultusministeriet om, at »Fischer . . . mere og mere synes at udvikle en raa Herskesyge«, og at han ikke kunde tænke sig, »hvorledes et Venstreministerium skulde kunne vise en hensynsløser og plumpere Adfærd«. 25. August 1877 hedder det foranlediget ved hans Skolelovsforslag: »Man kan ikke have Lod eller Deel med ham, men kun detestere ham, saameget mere, som Byen mere og mere fyldes med Rygter, der angribe hans Moralitet. Det er uanstændigt at skulle staae under ham«. Ved hans Afgang ytrer Biskoppen (27. Juli 1880): »Noget Slettere ikke blot i intellectuel, men i moralsk Henseende vil det neppe være muligt at faae«.

Anderledes stiller det sig derimod med Hensyn til Repræsentanterne for Rigets øvrige Episkopat, med hvem han stod i livligt Brevskifte. Som den første i Rækken optræder nedenfor den mangeaarige Biskop over Ribe Stift *Carl Frederik Balslev* (1805—95), den bekendte Forfatter af Forklaringen til Luthers lille Katekismus. Tonen i Balslevs Breve er venlig og tillidsfuld, og det synes i hvert Tilfælde, som om den konservative Ribe-Biskop har følt sig glad ved i sin Minister at kunne finde en Forbunds-fælle over for de politiserende Grundtvigianere blandt Præsteskabet, som han aabenbart har anset for en alvorlig Fare for Kirken¹.

Langt fyldigere og langt vigtigere er Brevvekslingen med Nestoren blandt Datidens Biskopper, *Gerhard Peter Brammer* (1801—84), siden 1845 Biskop over Aarhus Stift². Næst Martensen var han uden Tvivl Landets betydeligste Bispekikkelse, og som organisatorisk Kraft og administrativ Dygtighed synes han at have været Martensens Overmand. Brammer kan næppe kaldes en fremragende Aand, men han var en rigt udrustet Natur, i Besiddelse af en mærkeligt mangesidig Begavelse. Allerede i sin Ungdom havde han følt sig draget mod Virksomhed paa vidt adskilte Felter, hvortil han sikkert havde Anlæg, og Livet igennem forstod han at gøre en betydningsfuld Indsats paa forskelligartede Omraader. Han havde gode videnskabelige Evner³, som Seminarieforstander i Snedsted og

¹) Jvfr. nedenfor S. 563, 565, 566, 569.

²) Om Brammer jvfr. »Biskop, Dr. theol. G. P. Brammers Ungdomsliv fortalt af ham selv«, udg. af Johs. Kok, 1884, M. Mørk Hansen i Theologisk Tidsskrift for den danske Folkekirke, udg. af H. V. Sthyr, I, 410—20 og Taler holdte ved Biskop, Dr. theol. G. P. Brammer's Jordefærd i Aarhus, Aarhus 1884.

³) Brammers Disputats for den teologiske Licentiatgrad 1829 »De Christianis Sancti Johannis Baptistæ commentationis particula prior« (og Afhandlingens anden Del paa Dansk i Nyt theologisk Bibliothek, udg. af Jens Møller, XX, 1—140) udmærker sig ved en ikke ringe Selvstændighed og ved forsigtig kritisk Holdning. Desværre fik hans Stand-

som Katekisasator viste han sig som et afgjort pædagogisk Talent, men ganske særlig udmærkede han sig som biskoppelig Administrator, klog og myndig som han paa en Gang var. Dette kommer ogsaa tydeligt til Orde i de her meddelte Breve til Fischer. Som oven for berørt modtog Brammer Efterretningen om Fischers Udnævnelse til Kirkeminister med bange Anelser, men inden lang Tid var gaaet, havde han med større Smidighed end f. Eks. Martensen forstaaet at stille sig i et saa godt Forhold til den nye Minister¹, at denne aabenbart i høj Grad fattede Tillid til hans Personlighed og kun sjældent gik mod hans Indstillinger. Brevene viser ogsaa, at denne Tillid ikke var ubegrundet. Til Trods for, at de er skrevet mellem Brammers 75. og 79. Aar, taler disse talrige, livfulde Epistler deres tydelige Sprog om en Kraft og en Klarhed, som det kun er forundt faa at bevare op under de hvide Haar, og vidner inden for den Begrænsning, der var givet med hans personlige Forudsætninger, om en ikke almindelig Nidkærhed for Kirkens Vel i det Stift, der var betroet hans Styre. For den, der kender den følgende Tids Udvikling, virker det dog paafaldende at se, hvorledes selv en saa fremragende Repræsentant for Datidens Højgejst-

punkt ikke den Indflydelse paa Udforskningen af den mandæiske Religions Historie, som man kunde have ønsket, og Værdien af hans Indsats paa dette Omraade er først blevet erkendt i den nyeste Tid (jvfr. Svend Aage Pallis, *Essay on Mandaean Bibliography 1560—1930*, 1933, p. 61).

¹) At Martensen har haft en ret tydelig Fornemmelse af, at der var Forskel paa hans og Brammers Forhold til Fischer, fremgaar af en Brevudtalelse som denne: »Brammer skriver mig, at Fischer har tilskrevet ham meget venligt og forbindtligt for at tage Afskeed med ham. Brammer tilføier, at han er sig bevidst at have udtalt sin principielle Modsætning. Spørgsmaalet er, om Fischer har kunnet fornemme og mærke Brodden deri. Det er mig en Beroligelse, at han har fornummet den i mine Erklæringer om de principielle Modsætninger. Forøvrigt har det jo mere og mere vist sig, at Fischer er aldeles principløs, ikke har havt andet Princip end Vilkaarligheden og Magten« (Martensen til Gude 21. August 1880, Ny kgl. Saml., 4°, 3450).

lighed som Brammer nærede den største Frygt for alt, hvad der smagte af Grundtvigianisme¹. Kirkehistorisk set understreger det den vigtige Kendsgerning, som man undertiden kan synes tilbøjelig til at overse, at endnu paa et saa sent Tidspunkt som mellem 1870 og 1880 var Talsmænd for grundtvigske Kirke- og Skoletanker saa ilde set hos flere af Landets Biskopper, at de af al Magt søgte at holde deres Stifter fri for Folk, der kunde antages at bringe dette »Smitstof«² med sig. Især var Brammer — som han selv skriver³ — »en afgjort Modstander« af Grundtvigianismen, som han bekæmpede baade offentligt i sine Hyrdebreve og underhaanden i sin Administration. Det maa dog vel erindres, at dette Standpunkt, der er saa typisk for den *ældre* Brammer, havde han ikke altid indtaget. Som ung var han netop blevet ført til en positiv Kristendomsopfattelse gennem Læsning af Grundtvigs Skrifter, og i nogle Aar havde han baade personligt og brevligt staaet Grundtvig nær, men fra 1825 havde han under Indtrykket af Kirkekampen og som Følge af personlige Uoverensstemmelser fjernet sig fra ham og blev nu for Resten af sit Liv Mynsters beundrende og trofaste Tilhænger⁴.

I deres Bestræbelser for at holde Grundtvigianismen tilbage kunde baade Brammer og Balslev som Regel regne paa Støtte hos deres politiske Meningsfælle, Ministeren. Særlig fandt de vistnok villigt Ørenlyd hos ham i de Tilfælde, hvor de kunde pege paa, at der bestod en nær Forbindelse mellem grundtvigsk Tankegang og politisk Liberalisme. Da Fischer tilmed altid behandlede disse Biskopper baade med personlig Hensynsfuldhed og embedsmæssig

¹) Jvfr. saaledes nedenfor S. 580, 598, 609, 619, 632.

²) Brammers Udtryk, jvfr. S. 626.

³) Jvfr. S. 582.

⁴) Biskop, Dr. theol. G. P. Brammers Ungdomsliv, udg. af Johs. Kok, S. 106 f., 153 f., 185 f., 192. Theologisk Tidsskrift for den danske Folkekirke, udg. af H. V. Sthyr, I, 415 ff.; III, 612 ff.

Loyalitet, er der ingen Grund til at betvivle Oprigtigheden i de Kondolenceskrivelser, de tilskrev Ministeren i 1880, da hans politiske Forhandlinger med Dele af Oppositionen i Forbindelse med Angreb paa hans Privatliv medførte hans Afgang den 24. August.

De neden for gengivne Breve er meddelt ord- og bogstavret, kun er Tegnsætningen hist og her lempet efter moderne Regler, og vitterlige Forskrivninger etc. stiltiende blevet rettede. De vidtløftige Titulaturer underst paa Brevene er i Almindelighed udeladt, og Dateringssted og -dag er altid flyttet op i Begyndelsen af Brevene. I vedføjede Noter er der i al Knaphed søgt tilvejebragt de fornødne Oplysninger om de i Teksten omtalte Personer og saglige Forhold. Kun undtagelsesvis er denne Kommentar uddvidet ud over det nødvendige. Hvor der meddeles Oplysninger efter almindelig tilgængelige Kilder, Præstehistorier etc., er det ikke anset for paakrævet at give Kildehenvisninger.

A.

BREVE FRA BISKOP CARL FREDERIK BALSLEV, NR. 1—11.

1.

Ribe Bispegaard 19 Juni 1877.

Jeg beder Deres Excellence tilgive, at jeg henvender disse Linier til Dem for at lægge et godt Ord ind for en af mine Præster. Pastor Knækenborg i Kollerup¹ kom for nogen Tid siden hjem fra Kjøbenhavn, hvor han havde fremstillet sig for Deres Excellence. Han var meget modfalden; han meente, at han efter Deres Udtalelser maatte opgive Haabet om at blive befordret. Det gjorde mig

¹) Georg Severin Knæckenborg (1823—91), 1860 Sognepræst i Kollerup-Vindelev, 1880 forflyttet til Slangstrup-Uvelse.

meget ondt for ham. Han har i de senere Aar meget ofte ansøgt om Befordring baade for at opnaae bedre Indtægter og for at komme bort fra en meget ringe og usund Præstegaard. Jeg troer, at han fortjener at blive befordret. Han er en brav Mand, dygtig og samvittighedsfuld i sin Embedsgjerning. Han er endnu kun i sit 54de Aar, og vil vistnok endnu i mange Aar kunne virke med Liv og Kraft, dersom han maatte blive befordret, hvorimod det vilde virke nedtrykkende paa ham, dersom han skulde opgive Haabet om Forflyttelse fra Kollerup, hvor han nu har været paa 17de Aar. Jeg haaber, at det ikke vil være ham til Skade med Hensyn til Befordring, at han for endeel Aar siden har som Rigsdagsmand¹ været noget vild. Han er i denne Henseende bleven en Anden; han befatter sig ikke med Politik, men passer sit Embede. Han søger nu Finderup. Der er ingen af Ansøgerne her fra Stiftet om dette Embede, som jeg vilde foretrække for ham. Men dersom han ikke kan opnaae dette Embede, tør jeg dog maaskee haabe, at han ved en anden Leilighed kan komme i Betragtning.

Deres Excellences allerærbødigste

C. F. Balslev.

2.

Ribe Bispegaard 12 Sept. 1877.

Da jeg forleden havde den Ære at tale med Deres Excellence, tillod jeg mig angaaende Besættelsen af det ledige Bredsten Sognekalde at yttre, at jeg vilde ansee det ønskeligt, at der kom en dygtig og besindig Mand, der ikke var Grundtvigianer, og at jeg ikke kunde være enig med Provst Vahl², der mener, at der helst maatte ansættes en moderat

¹) Knæckenborg var 23. Juni 1866 blevet valgt til Medlem af Landstinget for 10. Kreds (Vejle og Skanderborg Amter) og havde stemt mod den reviderede Grundlov s. A.

²) Provst i Nørvang-Tørrild Herreder, Sognepræst i Øster Snede Jens Vahl (1828—98), siden i Nørre Vedby-Nørre Alslev.

Grundtvigianer, idet han antager, at en saadan kunde bringe Sognebaandsløserne tilbage og samle Menigheden om sig. Som en saadan har Provst Vahl for mig og maaskee ogsaa for Deres Excellence nævnt Pastor Dalsgaard i Ringgive¹. Dersom Tiden havde tilladt det, vilde jeg have udtalt mig nærmere om denne Sag, og navnlig bemærket, at den største Deel af Menigheden, der har sluttet sig til Sognepræsten, neppe vilde være tilfreds med at faae en Grundtvigianer til Præst, og at en saadan Præst derfor snarere vilde volde mere Forvirring end samle Menigheden. Jeg tillader mig at vedlægge et Brev, som jeg igaar modtog fra Stiftsprovst Sørensen². Om han end, som jeg troer, fremstiller Forholdene i Bredsten lidt bedre end de i Virkeligheden ere, saa har dog hans Brev bestyrket mig i min Overbeviisning, at det ikke vilde være heldigt, at der blev ansat en Grundtvigianer i Bredsten. Navnlig vilde Dalsgaard — og det tillige af andre Grunde — efter min Mening slet ikke være den rette Mand der. Jeg vil haabe, at det maa lykkes Deres Excellence at finde den rette Mand³.

Maa jeg ved denne Leilighed endnu besvære Deres Excellence med nogle Linier om en anden Sag. Iblandt Ansøgerne om Ørsted Sognekald i Aarhus Stift er Pastor Molbech i Hee⁴. Han har i de sidste Aar flere Gange ansøgt om Befordring, og baade Provsten og jeg har altid anbefalet ham godt. Da han nu gaaer i sit 62de Aar, og vel neppe oftere vil vove at fremkomme med Ansøgning om Befordring, vil jeg tillade mig at henlede Deres Excellen-

¹) Jens Nikolaj Leth Dalsgaard (1825—1904), Sognepræst i Ringgive-Give 1872—79, siden i Ødum-Hadbjerg.

²) Den fra Bredsten til Stiftsprovstiet i Aarhus 1877 forflyttede Hans Sørensen (1831—1903). Det paaberaabte Brev ikke vedlagt.

³) Til Sognepræst i Bredsten udnævntes 19. Oktober 1877 Georg Ernst Becker (1833—99), siden i Greis-Sindbjerg.

⁴) Johannes Carl Hieronymus Molbech (1816—1900), Sognepræst i Hee 1868—95. Til Sognepræst i Ørsted udnævntes 22. September 1877 Johan Frederik Langballe (1822—99).

ces Opmærksomhed paa ham, og bede om, at han, om det er muligt, maa komme i Betragtning til Ørsted. Han har for ikke længe siden fremstillet sig for Deres Excellence, og jeg antager, at De har faaet et godt Indtryk af hans Person. Han er baade meget legemlig stærk og meget aandsfrisk, saa at hans Alder ikke synes mig at kunne være til Hinder for hans Befordring. Han er en meget agtværdig og agtet Mand, han er en streng loyal Undersaat, er ikke Grundtvigianer, han er en dygtig og samvittighedsfuld Præst, vel begavet som Prædikant. Hertil kommer, at hans oeconomiske Stilling er temmelig uheldig. Han har 2 Sønner, af hvilke den ene er Idiot, og den anden ikke meget langt fra at være det, saa at de begge volde ham store Bekostninger. Han har ingen Formue, men tvertimod en ikke ubetydelig Gjæld.

Idet jeg beder Deres Excellence tilgive, at jeg har besværet Dem med denne lange Skrivelse, tegner jeg mig med megen Høiagtelse allerærbødigst

C. F. Balslev.

3.

Ribe 7 October 1877.

Maa jeg tillade mig endnu engang at besvære Deres Excellence med et Par Linier angaaende Besættelsen af Bredsten Sognekald? Fra Sveistrup¹, som den største Deel af Menigheden havde forenet sig om at ansøge om at faae til Præst, er ingen Ansøgning indkommen hertil. Det er muligt, at han, der i sine yngre Dage har været Præst i Nabosognet Nørup, og fra den Tid er bekjendt i Bredsten, kunde ved sin Begavelse, sin Mildhed og sit vindende Væsen have samlet Menigheden. Af de 5 Ansøgninger om Bredsten, som jeg har indsendt, er der een, som jeg vil tillade mig at henlede Deres Excellences særdeles Opmærk-

¹) Den bekendte Patriot og grundtvigsk paavirkede Kirkemand Hans Kristian Janus Nikolaj Balthasar Krarup Sveistrup (1815—93), Sognepræst i Vejen-Læborg siden 1870, der havde været Sognepræst i Nørup-Randbøl 1840—61.

somhed paa. Det er Ansøgningen fra Becker i Nørup, der efter min Overbeviisning er den rette Mand til Bredsten. Han er hverken Grundtvigianer eller Venstremand, be-fatter sig slet ikke med Politik, men lever for sit Embede. Han er en dygtig og virksom Præst, og dertil en besindig og mild Mand. Jeg troer ogsaa, at man i Bredsten vilde komme ham imøde med Tillid. Jeg maa endnu tillade mig at nævne een Grund, hvorfor det er mig meget om at gjøre at faae Becker til Bredsten. Han er vel skikket til at overtage det ledige Provsteembede, og han er den eneste Præst i Provstiet, som er ret skikket dertil. Som Sognepræst i Nørup og Randbøl, hvor der er en Befolkning af henved 3000 Mennesker spredt paa $2\frac{1}{4}$ Quadratmiil, vilde han dog ikke tillige kunne bestride Provsteembedet, men i Bredsten vilde han faae god Tid til ogsaa at være Provst¹. Jeg anbefaler nu Sagen til Deres Excellences gode Omsorg.

Afskriften af Brestenboernes Ansøgning om Sveistrup, som Deres Excellence var saa god at tilstille mig, sender jeg hermed tilbage.

Med største Høiagtelse allerærbødigst

C. F. Balslev.

4.

Ribe Bispegaard 3 Marts 1878.

Da jeg antager, at Deres Excellence vil søge ved Finantslovens 3die Behandling at faae gjenindsat de 20000 Kroner til en Bolig for den residerende Capellan i Sønder-Omme, vil jeg tillade mig at meddele nogle Oplysninger, som jeg har modtaget fra den residerende Capellan Riemann², og som maaskee kunne have Interesse for Deres Excellence ved Sagens Behandling. Pastor Riemann meddeler, at der paa et bekvemt Sted i Nærheden af den ene af Kirkerne

¹) Jvfr. ovenfor S. 564. Becker udnævntes 26. November 1877 til Provst for Nørvang-Torrild Herreder.

²) Peter Jerndorf Storm Riemann (1848—1928), resid. Kapellan i Sønder Omme-Houen 1877—80, siden Sognepræst i Fakse.

er et Huus med Jordlod at faae tilkjøbs. Jordlodden, der har $1\frac{1}{2}$ Skp. Hartkorn, er omtrent 28 Td. Land, for den største Deel opdyrket, hvorpaa Eieren holder 3 Køer og nogle Faar. Paa Jordlodden staaer en Bygning, hvoraf 7 Fag, der nu er Beboelsesleilighed, er godt og solidt bygget, og kan omdannes til Udhuus; det nuværende Udhuus er gammelt og kassabelt. Denne Eiendom kan faaes tilkjøbs for 4500 Kroner. Tilgrændsende Jord kan faaes tilkjøbs, og Pastor Riemann antager, at naar der blev tilkjøbt Jord for omtrent 4000 Kr., kunde der holdes 2 »smaa« Heste og 2—3 Køer foruden nogle faa Faar. Der maatte opføres et nyt Stuehuus. Pastor Riemann mener, at Opførelsen af dette og Omdannelse af den Bygning, der beholdes, samt Tilbygning af et Tørvehuus vilde kunne udføres for 7000 Kr. Jeg antager dog, at dette er for lavt beregnet, og at der snarere vilde medgaae 8—9000 Kr., saa at den hele Sum, der vilde behøves for at skaffe Præsten en passende tarvelig Bolig og en nogenlunde tilstrækkelig Jordlod, vilde løbe op til omtrent 17000 Kroner. Om nu den af Pastor Riemann paapegede Eiendom bør indkøbes, eller om der kan findes en mere passende, vil jo beroe paa nærmere Undersøgelse; men man kan vistnok antage, at det Fornødne ikke kan tilveiebringes for mindre end omtrent 17000 Kroner. At Præsten faaer saamegen Jord, at han foruden 2—3 Køer kan holde 2 Heste, anseer jeg for aldeles nødvendigt, da han har 2 Kirker, der ligge temmelig langt fra hinanden, og da det District, der ligger til Kirkerne, har en stor Udstrækning. Hidtil have de af Beboerne, der holde Heste, velvilligen befordret Præsten uden Betaling om Søndagen til Kirkerne og flere Gange om Søgnedagene til Embedsforretninger; men dette kan jo ikke blive ved. — Den hele Sum, der behøves for at skaffe Præsten Bolig og Jordlod — mindst 17000 Kr. — skulde gjerne udredes af Statskassen. Embedet er saaringe lønnet, at det ikke vel kan overtage nogen Deel af Summen til Forrentning og Afdrag. Man kan ikke gjøre

Regning paa, at der vil blive noget Indtægts-Overskud af den lille og ringe Avling. En Hedebonde, der selv gjør Arbeidet, kan have sit tarvelige Udkomme deraf; men for Præsten ville Udgifterne til Folkehold, Renter af Drifts-capital m. m. sluge Indtægterne.

Idet jeg anbefaler Sagen til Deres Excellences gode Om-sorg, skal jeg tillade mig at tilføie, at Præsten skriver, at Befolkningen ofte udtaler sin Glæde over de nye Kirker¹, som de søge meget flittigen, og at han selv er glad ved sin Virksomhed i Menigheden, men at han meget længes efter en Bolig, da han hidtil boer saa indskrænket, at et og samme Rum er Dagligstue, Spisestue, Sovekammer, Børnekammer og Studerekammer².

Med største Høiagtelse Deres Excellences allerærbødigste

C. F. Balslev.

5.

Ribe Bispegaard 28 Sept. 1878.

Deres Excellence ønsker nærmere Oplysning om Pastor Storch i Aadum³, som er iblandt Ansøgerne om Aale og Tørring Sognekald. Han er ikke Grundtvigianer, er overhovedet ikke Partimand, befatter sig heller ikke med Politik, men passer sit Embede med Troskab. Han udfylder meget godt sin Plads som Landsbypræst, er meget yndet af sin Menighed og vel anseet blandt sine Embedsbrødre. Jeg har 2 Gange hørt ham prædike, og jeg har

¹) De nyopførte Filialkirker i Filskov og Blaaahøj indviedes 14. Oktober 1877. Det residerende Kapellani i Sønder Omme-Houen, hvorunder de lige nævnte Filialkirker hørte, var oprettet ved kgl. Resolution af 10. September 1877.

²) Paa Finansloven for 1878—79 § 21, II, 8 findes opført et Beløb paa Kr. 10.000 til Tilvejebringelse og Indretning af en Præstegaard for den residerende Kapellan for Sønder Omme-Houen.

³) Christian Ferdinand Storch (1839—1912), Sognepræst i Aadum 1874, forflyttedes 4. Oktober 1878 til Aale-Tørring, siden i Gjerslev.

begge Gange været meget vel tilfreds med hans Prædiken. Jeg regner ham blandt de bedre og dygtigere Præster.

Deres Excellences allerærbødigste

C. F. Balslev.

6.

Ribe Bispegaard 16 December 1878.

Jeg kan ikke nægte, at jeg ikke blev glad ved Udsigten til at faae Nygaard¹ til Præst i Aadum, baade fordi der allerede er flere grundtvigianske Præster paa den Egn, og fordi jeg ikke troer, at der er Sympathi for Grundtvigianismen i Aadum. Men modsætte mig hans Ansættelse i Aadum tør jeg dog ikke. Jeg troer ikke, at jeg bør lægge Noget i Veien for Nygaard, der vel er Grundtvigianer og noget exalteret, men forøvrigt skal være en brav og velbegavet Mand. Et Sted skal han dog anbringes, og det er maaskee heldigere, at han kommer til den i kirkelig Henseende rolige og sindige Befolkning i Aadum, end at han kommer til et Sted, hvor der er mere Bevægelse. Kommer han til Aadum, skal jeg tage velvilligt imod ham, og jeg vil være glad ved, at han — hvad jeg antager — ikke hører til de politiske Grundtvigianere, af hvilke vi desværre har nogle blandt Præsterne her i Stiftet.

Jeg veed ikke, om jeg tør benytte Leiligheden til at lægge et godt Ord ind for Bech i Lem², der er en af de dygtigere Grundtvigianere. Han søger Kværndrup.

Deres Excellences allerærbødigste

C. F. Balslev.

¹) Den bekendte grundtvigske Kirkemand og Forfatter Lavrids Ludvig Gundelak Nyegaard (1849—1916), personel Medhjælper hos Valgmenighedspræsten i Ryslinge Vilhelm Birkedal og dennes Svigersøn, blev 23. December 1878 Sognepræst i Aadum, siden i Gimlinge.

²) Peter Henrich Bech (1822—87), Udgiveren af Gunni Buscks Brevveksling, Sognepræst i Lemb-Ølstrup 1865, fik ikke Kværndrup, men forflyttedes 9. Marts 1880 til Tranebjerg.

7.

Ribe Bispegaard 30 Mai 1879.

Jeg tillader mig at bringe Deres Excellence min Tak for Deres Brev og for Deres Omsorg for Nordby Menighed paa Fanø. Det glæder mig at Trojels¹ Ansøgning kom tidnok til at blive taget i Betragtning. Han vil vistnok godt kunne gjøre fyldest der. Jeg maa ogsaa bringe min Tak, fordi De har tænkt paa Dalsgaard i Ringgive².

Deres Excellences allerærbødigste

C. F. Balslev.

8.

Ribe 15 Januar 1880.

Jeg takker Deres Excellence for Meddelelsen om Gaverslund. Det glæder mig, at Provst Assens fik dette Embede³, og det glæder mig endnu mere, at Capellan Kemp⁴ ikke fik det. Jeg har nemlig mange Erfaringer — ogsaa nylig fra Farup⁵ — om, hvorledes det gaaer til med Andragender og Deputationer om at faae en bestemt Mand til Præst, hvorledes det Meste er Humbug; og det glæder mig derfor, naar jeg seer, at Ministeriet ikke reflecterer paa saadanne Andragender og Deputationer. Et Par Mand i Sognet paatager sig at skaffe Menigheden en Præst, Menigheden skal jo raade (som en Mand fra Farup sagde: »jeg

¹) Poul Ludvig Trojel (1846—1924), personel Kapellan i Lønborg-Egvad 1875, blev 10. Juni 1879 Sognepræst i Nordby paa Fanø, siden i Skivholme-Skovby.

²) Jvfr. S. 564.

³) Mikael Rodevald Gjørup Assens (1824—1911), Provst, Sognepræst i Jerne-Skads 1858, blev 12. Januar 1880 Sognepræst i Gaverslund.

⁴) Formentlig Axel Gudmund Kemp (1844—1924), der 1. April 1880 blev Provst Assens' Eftermand i Jerne-Skads, siden Stiftsprovst og Sognepræst i Nykøbing F.-Systofte.

⁵) Til Sognepræst i Farup var 21. November 1879 blevet kaldet den i Sognet fødte Niels Carl Christian Tranberg (1843—1912), siden i Baarse-Beldringe.

skulde da ikke troe, at Ministeren vil paatvinge os en Præst¹⁾. Man finder let en ung Mand, som vil søge Embedet, han fremstilles saa i et Andragende som den eneste, der passer for Menigheden, og der er Intet lettere end at faae Underskrifter. Deputationen generer sig ikke for at fremstille Forholdene i Sognet i et falsk Lys eller at sværte andre Ansøgere for Deres Excellence, saaledes som jeg seer, at Deputationen fra Gaverslund har forsøgt med Provst Assens. — Hvad forøvrigt Capellan Kemp angaaer, da er han en brav ung Mand, som vil blive en dygtig Præst, naar han faaer noget mere Modenhed, og faaer aflagt noget af sin ungdommelige Selvtillid. Jeg kunde nok ønske ham ansat her i Stiftet i et af de besværlige Embeder ude paa Heden.

Deres Excellence spørger mig, om jeg troer, at Pastor Dall i Fredericia vilde være Forholdene i Ousted, Allerslev og Ledreborg voxen. Jeg troer det neppe. Han er en ret kundskabsriig Mand med ikke liden aandelig Dygtighed. Han tager det alvorligt med sit Embede, holder Bibel-læsning og søger at virke godt i flere Retninger. Da jeg i afvigte November visiterede hos ham, holdt han en god Prædiken. Men han har ikke et tiltalende Væsen eller en vindende Personlighed, er temmelig stiv og paastaaelig; i Samtale hører han helst sig selv tale, agter neppe paa Andres Yttringer, men bliver ved Sit. Han er i Fredericia bleven noget overanstrengt, er nervøs, kan ikke godt tage med Rolighed paa en noget vanskelig Sag. Han søger for Tiden 2 andre Embeder: Slemminge og Fjelde paa Laaland og Tingsted paa Falster. Han vilde vist passe bedre paa et af disse Steder end i Ousted¹.

Deres Excellences allerærbødigste

C. F. Balslev.

¹⁾ Frederik Julius Dall (1824—1918), Sognepræst ved Fredericia Trinitatis Kirke-Vejlby 1872, blev 27. Januar 1880 Sognepræst i Slemminge-Fjelde; til Sognepræst i Ousted, Allerslev og Ledreborg kaldtes 6. Februar 1880 Zacharias Alfred Victor Redøhl (1849—1931).

9.

Ribe d. 25 Marts 1880.

Deres Excellence ville modtage min Tak for Pastor Bechs Befordring og for Deres Brev af 10de d. M., som gav mig Meddelelse herom. Bech vil nok udfylde sin Plads i Tranebjerg, og forstaae at tage Forholdene paa den rette Maade¹. Men Deres Excellence slipper ikke for mit Overhæng. Denne Gang vil jeg gjerne tillade mig at lægge et godt Ord ind for Pastor Worsøe i Stadil². Han er en hæderlig og dygtig Mand, velbegavet, en vindende Personlighed, er i høi Grad afholdt af sin Menighed. Han er vel i sit 62de Aar, men Alderen har ikke svækket ham. Han har et Par Gange været paa Sindssygeanstalten paa Bidstrup, men jeg troer ikke, at dette bør være til Hinder for hans Befordring. Han har disse Gange været nedtrykt af en dyb Melancholi, men han har hver Gang fuldkomment gjenvundet sit Helbred, og er bleven glad og livlig og virksom som tidligere. Han søger Torkildstrup og Lillebrænde Sognekalde paa Følster, der er Nabokalde til Gundslev, hvor hans Broder er Præst. Det er vist sidste Gang han ansøger om Befordring. Jeg beder Deres Excellence tilgive, at min Interesse for Worsøe har bragt mig til at besvære Dem med denne Henvendelse.

Jeg har endnu en Tak at bringe Deres Excellence, fordi De har tildelt min Svigersøn Wied i Knebel³ i Aarhus Stift 300 Kroner af de 25000 Kroner⁴. Dette Tilskud kom paa et godt Sted, da han sidder temmelig trykket. Jeg

¹) Jvfr. S. 569.

²) Søren Laurits Hans Christian Emil Worsøe (1818—91), fra 1869 Sognepræst i Stadil og Tim, fik ikke Torkildstrup; 1889 maatte han søge sin Afsked fra Stadil og døde paa St. Hans Hospital.

³) Rasmus Jens Georg Carl Wied (1843—1909), fra 1877 Sognepræst i Knebel-Roelse, siden i Humble; gift 1873 med Sofie Frederikke Balslev (1841—1923), Datter af Biskop C. F. Balslev.

⁴) Af de paa Finansloven for 1879—80 § 21 II under Nr. 3 omhandlede Midler, der ved Afgang i de større Præstekalds Indtægter midlertidigt var inddragne blandt Stiftsmidlerne.

tillader mig at anbefale denne dygtige unge Mand til Deres Bevaagenhed.

Deres Excellences allerærbødigste

C. F. Balslev.

10.

Ribe 28 Juni 1880.

Deres Excellence ville modtage min Tak for Deres Brev af 26de om Pastor Bech. Det er mig en Tilfredsstillelse, at det har viist sig, at min Anbefaling har været vel grundet. Det er mig en Samvittighedssag ikke at sige mere om mine Præster end jeg kan staae ved; men det er mig ikke let at kjende dem alle saa godt som jeg kunde ønske, baade fordi de ofte skifte, og fordi der, paa Grund af at Ribe ligger i en Udkant af det store Stift, er Mange, som jeg aldrig seer uden naar jeg kommer til dem. Jeg har nylig meget stærkt anbefalet en ung Præst, den hidtilværende Capellan i Gaverslund og Vindinge Hagemann¹, som søger Vindinge Sognekald. Jeg har heller ikke om ham sagt mere end jeg kan staae ved. Det vilde meget glæde mig og Menigheden, om vi kunde beholde ham i Vindinge.

Med største Høiagtelse Deres Excellences ærbødigste

C. F. Balslev.

11.

Ribe 18 Aug. 1880.

Deres Excellence ville modtage min hjertelige Tak for de venlige Ord i Deres Brev af 12te d. M., saavel som for de mange Beviser, De har givet mig paa Deres Velvillie imod mig og paa Deres Interesse for mit Stifts kirkelige

¹) Hans Andreas Kristian Hagemann (1850—1907) blev 8. Juli 1880 Sognepræst i Vinding, siden ved St. Peders Kirke i Slagelse.

Forhold. Jeg beder Dem at bevare denne Velvillie og denne Interesse, ogsaa naar vi ikke mere skulle staae i Embedsforhold til hinanden.

Med megen Høiagtelse Deres Excellences allerærbødigste

C. F. Balslev.

B.

BREVE FRA BISKOP GERHARD PETER BRAMMER, Nr. 1—50.

1.

Aarhus Bispegaard den 23de Febr. 1876.

Deres Excellence!

For det gunstige og frugtbringende Hensyn, som Deres Excellence har værdiget mine Yttringer om Nogle af Stiftets Geistlige, hvem jeg af Ministeriet ønskede indstillede til at blive hædrede med Ridderkorset¹, skulde jeg tidligere have udtalt min Taknemmelighed saavel som for det Brev af 4de d. M., hvorved De hædrede og glædede mig, idet De underrettede mig om Udnævnelserne, dersom jeg ikke havde haabet tidligere, end det har viist sig muligt, at kunne nogenlunde tilfredsstillende besvare Slutningen af Brevet. Dette endte nemlig — som Ministeren vil erindre — med en imødekommende Yttring angaaende Kirkeforholdene i Aarhus.

Da en Majoritet i en Borgerforsamling i Aaret 1862 bevirkede, hvad jeg forgjæves stræbte at forebygge, at

¹) Under 28. Januar 1876 var følgende Gejstlige i Aarhus Stift blevet udnævnt til Riddere af Dannebrog: Sognepræst i Gosmer-Halling, Provst Hellen Theodor Mygind (1805—91), Sognepræst i Søften-Folby, Provst Hans Frederik Fædder Kieler (1808—84), Sognepræst ved Frue Kirke i Aarhus F. E. Seidelin (se S. 579) og Sognepræst i Tyrsted-Uth Jens Christian Schmidt (1803—93).

det ordinerede Kateketembede blev nedlagt i Aarhus¹, forudsagde jeg, at Følgen vilde blive, at der om ikke mange Aar vilde indtræde en følelig Mangel paa Præster i Byen. Nu er den ved Stiftsprovst Boesens² Sygdom og Udenlandsreise indtraadt, om end ikke i den Grad, som man af overdrevne, tildeels anonyme, mod Byens Præster ubillige, uden Tvivl i grundtvigiansk Retning sigtende Beklæggelser kunde antage. Faar jeg den Ære engang iaar at tale med min høitagtede Minister, skal jeg herom nærmere forklare mig. Kun være det mig tilladt her endnu at bemærke, at de kirkelige Forretninger i Byen have deres anordningsmæssige Gang ogsaa under Boesens Fraværelse, og at den virkelige Kirkenød (o: den dybere Trang til præstelig Paavirkning) trænger langt mere til et Kapel i Forstaden (Frederiksberg)³ som Sct. Stefans Kirke og en særegen, blandt Arbejderne boende Præst, end til to residerende Kapellaner ved Domkirken. Jo høiere og herligere denne bliver opbygget udvendig, jo færre ville Folkene i fattige Klæder blive, som vove sig ind i den for at søge Opbyggelse.

Det nærmest foreliggende Spørgsmaal om Præsteembederne i Aarhus maa jo være, om, naar og hvorvidt Stiftsprovst Boesen igjen kan tiltræde sit Embede, og Spørgsmaalets Besvarelse maa jo være afhængig af hans Helbredstilstand. Efter direkte og indirekte at have bestræbt mig for at faa paalidelig Underretning om denne har han

¹) Efter at en Forsamling paa et Raadstuemøde i Aarhus 29. September 1862 af Byens stemmeberettigede Borgere med stor Stemmerflerhed havde udtalt sig for Nedlæggelsen af Embedet som ordineret Kateket, bifaldtes dette ved kgl. Resolution af 18. November s. A. (Kultusministeriet, 2. Ekspeditionskontor, Brevbog 1862 Nr. 3035—6).

²) Emil Ferdinand Boesen (1812—81), Stiftsprovst og Sognepræst ved Domkirken i Aarhus 1863—77.

³) Spørgsmaalet om en til Nutidens Behov mere svarende Forsyning af Aarhus By med Kirker laa Brammer stærkt paa Sinde. Planerne om at rejse en Kirke paa Frederiksbjerg kom dog først til Udførelse efter hans Afgang som Biskop, idet den her opførte Kirke, St. Pauls Kirke, indviedes 6. Februar 1887.

nu tilstillet mig en Erklæring fra sin Læge i Meran Dr. Pischer, som giver godt Haab om, at han, naar hans Helbred fremdeles styrkes i Foraarsmaanederne ved Ophold i Sydeuropa, vil kunne i Sommer overtage sig Embedet. I Henhold til denne Lægeattest, som indeholder nogle ubestemte Udtryk om en Øiensvaghed, hvoraf Stiftsprovsten for Tiden lider, kommer han til at ansøge det høie Ministerium om en Forlængelse af sin Permission — indtil første Juli — formoder jeg¹. Dette Andragende kan jeg selvfølgelig ikke Andet end anbefale. Selv synes han at føle sig sikker paa fuldkommen at komme til Kræfter. Jeg frygter rigtignok, at det er en Selvskuffelse. Før hans Hjemkomst antager jeg ikke, at det behøver at komme under Overveielse, om han — forudsat, at han ei magter Embedet uden Bistand, — bør indgive Ansøgning om Afsked i Naade med Pension eller om at maatte antage en personel Kapellan. Til at besørge de præstelige Forretninger for ham inden hans Hjemkomst (og maaskee i de første Maaneder som deeltagende i dem) haaber jeg, at vi nu om en Maanedstid kunne faa en paalidelig Mand, nemlig Kapellan Balslev fra Brændekilde². Vel er han forpligtet til at besørge det derværende Præsteembede, indtil Pastor Fritz's Eftermand er udnævnt og kan tiltræde det, men ved Kultusministeriets gunstige og formaaende Bistand kan det forhaabenlig udvirkes, at det tilstedes ham at komme tidligere hertil. Kan det ikke skee førend efter Paaske, skulle vi med Guds Hjælp endda nok faa Kirkegjerningen besørget. Jeg har overdraget Sognepræsten for Veilby, der bor i Aarhus, Borch³, at forberede

¹) Den Stiftsprovst Boesen meddelte Permission blev forlænget til 30. Juni 1876 (Kultusministeriet, 1. Departements Brevbog 1876 Nr. 1169—71).

²) Lauritz Nicolai Balslev (1845—1923), siden Biskop over Fyens Stift, var siden 1. November 1875 personel Kapellan hos Sognepræsten i Brændekilde-Bellinge Frederik Christian Fritz (1798—1875).

³) Carl Emil Borch (1822—82), Sognepræst i Vejlbj og Præst ved Aarhus Sindssygeanstalt 1865—77, siden i Skorpinge-I'aardrup.

Boesens Konfirmander og tilladt ham at konfirmere dem paa Palmesøndag.

Dersom Deres Excellence skulde have Noget imod, at Balslev bliver interimistisk Vikar for Boesen, eller dersom der er Udsigt til, at Balslev snart bliver befordret til andet Kald, vilde jeg saare gjerne underrettes derom.

Anbefalende mig til Deres Excellences gunstige Erindring forbliver jeg med særdeles Høiagtelse Deres Excellences allerærbødigst forbundne

Brammer.

2.

Aarhus Bispegaard den 21de Apr. 1876.

Om Deres Excellences mig under 4de Febr. d. A. gunstigst lovede, formaaende Bistand til Ordningen af de præstelige Forhold i Aarhus, tillader jeg mig nu indstændig at bede, idet jeg har hørt, at Kapellan Balslev, efter endelig, i Haab om det høie Ministeriums Approbation, at være antagen paa 1 Aar af Stiftsprovst Boesen som Hjælpepræst, frygter for at være eller blive bunden til at fortsætte sin Funktion i Brændekilde, indtil den til Sognekaldet beskikkede Dr. Phil. H. Rørdam¹ har i Sommer fuldført sit Hverv som Medcensor ved Skolelærer-Examen. Tjenstledig Kapellan Balslevs Forpligtelse til af denne Grund at forblive i Brændekilde kan jeg for min Deel ikke anerkjende, da han ved at modtage Hjælpepræstestillingen i Aarhus selvfølgelig ophører at hæve de ham som Kapellan i Brændekilde i Naadensaaret tilkommende Indtægter: en for saadanne Forhold gjældende Bestemmelse, som synes at være overseet af Kancelliet, naar det i Slutningen af sin Skrivelse af 18 Septbr. 1832 beraaber

¹) Kirkehistorikeren Dr. phil. Holger Frederik Rørdam (1830—1913), der 17. Marts 1876 var blevet Sognepræst i Brændekilde-Bellinge, var 1869—78 Medlem af Eksamenskommissionen for Skolelærereksamen med Forpligtelse til at være Eksaminator i Pædagogik og Censor i praktisk Færdighed.

sig paa Rescr. af 15de Juli 1829¹ for sin rigtignok ikke med fuld Sikkerhed fremførte Mening, at Kapellanen ikke skulde være berettiget til at tage imod et andet Engagement, førend den nye Sognepræst kan tiltræde Embedet. Kultusministeriet har — saavidt mig bekjendt — (af Skrivelser af 25de Juni 1864, 21de Febr. 1865 og 10de Oktbr. 1866)² ikke givet noget afgjørende Svar paa Spørgsmaal om denne Gjenstand. I hvert Fald kjender hverken Loven 2—14—6 eller Rescr. 23de Decbr. 1729³ til noget Stavnsbaand, der skulde tvinge personelle Kapellaner, som ved Sognepræstens Død vare blevne tjenstledige, til at forblive ved Kaldet længere end til de til et andet Kapellani eller Brød bleve befordrede.

Desuden er det jo ikke ved særegne Forhold til det Sognekald, hvorfra han er kaldet, men ved et Tillids-hverv, hvortil han egnede sig, hvad enten han var Præst eller ikke, at Dr. H. Rørdam hindres i at tiltræde sit nye Embede til anordningsmæssig Tid. Der maa Menigheden og Herredspræsterne være glade ved, at Kapellanen er saa længe forbleven; her er der — som Deres Excellence selv skriver — »en Trang til Hjælp, som ikke uden Skade kan udsættes«. Jeg har stræbt at lette Pastor Schjødte⁴ det byrdefulde Arbejde, der hviler paa ham som konstitueret Sognepræst, dels ved oftere end sædvanligt selv at prædike i Vinter (jeg prædikede baade til Froprædiken og Høi-

¹) Kancelliskrivelse af 18. September 1832 om tjenstledige personelle Kapellaners Forpligtelse til at tage Ansættelse andetsteds trykt i sin Helhed i Kongelige Reskripter og Resolutioner, samlede af T. Algreen-Ussing, for Aaret 1832 S. 363—5; det paaberaabte Reskript af 15. Juli 1829 sst., for Aaret 1829, S. 291.

²) De paaberaabte Ministerialskrivelser i Love og Expeditioner vedk. Kirke- og Skolevæsen, udg. af H. V. Skibsted, III, 213 f., 279 f.; IV, 80 f.

³) Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegialbreve, udg. af L. Fogtmann, III, 707 ff.

⁴) Andreas Ferdinand Schjødte (1816—87) var 1861—79 residerende Kapellan ved Domkirken i Aarhus.

messe første Paaskedag) og deels ved Bistand af Præsterne Borch og Krojer; men Schjødte er dog øiensynlig overanstrengt og jeg frygter, at det Samme snart bliver Tilfældet med Pastor Seidelin¹.

Tilgiv mig, — Deres Excellence —, om jeg har trættet Dem med denne min vidtløftige Fremstilling, som er fremkaldt af ikke blot min men Menighedens Længsel efter en — som med Føie haabes — heldig Forøgelse af Byens geistlige Kræfter ved Pastor Balslevs Ankomst hertil.

Anbefalende mig til Deres Excellences gunstige Erindring forbliver jeg min høitagtede Ministers allerærbødigst forbundne

Brammer.

3.

Aarhus Bispegaard den 3die Mai 1876.

Deres Excellence!

Næst efter allerærbødigst at takke min høitagtede Minister for det gunstige Brev, hvormed De under 22de d. M. bærede og glædede mig, samt for Deres kraftige Medvirking til, at Kapellan Balslev kommer i næste Uge hertil som Stiftsprovstens interimistiske Vikarius, vil jeg ikke opsætte at besvare Brevets Slutning, hvori Deres Excellence ytrer Ønske om en privat Meddelelse fra mig om Lic. Theol. Hansen i Aarhus², fra hvem der for Tiden ligger to Ansøgninger i Ministeriet. Af mine Paategninger paa disse vil det sees, at jeg — og det er med Føie — anerkjender hans Kundskaber, Menneskekjærlighed og præstelige Iver. Som Prædikant har han ikke svaret til

¹) Carl Emil Borch, jvfr. S. 576; Henrik Adolph Kroyer (Krøyer) i Tilst, jvfr. S. 635; Ferdinand Emil Seidelin (1822—1908), Sognepræst ved Vor Frue Kirke og Hospitalet i Aarhus 1870—1904.

²) Lic. theol. Theodor Vilhelm Laurentius Hansen (1838—1914), residerende Kapellan ved Frue Kirke i Aarhus og Sognepræst i Aaby 1869—77, siden i Østrup-Hjadstrup, havde 1864—66 været Slotspræst i Athen hos Kong Georg I.

mine Forventninger om ham, der i en ung Alder blev udsendt som Hofpræst og har ved sine Reiser havt Leilighed til homiletisk Uddannelse. Imidlertid finder dog baade jeg og Andre, at hans Foredrag har vundet i Ro og Takt for det Sæ[r]legne ved geistlig Veltalenhed. Af Fattigfolk, hos hvem hans og hans Hustrues Hjertensgodhed giver sig Vidnesbyrd i Ord og Gjerning, er han mere yndet end i de høiere Samfundsklasser, hvor det vel kan være, at han — som Deres Excellence har hørt — bærer Præg af at overvurdere sin Betydning og sandsynlige Fremtid. Jeg kan godt lide ham, uagtet jeg nok undertiden har i det daglige Liv savnet Takt hos ham.

Det være mig gunstigst tilladt at benytte Leiligheden til at yttre et Par Ord for Kirkeministeren om eventuel Besættelse af et ledigt Kald nemlig *Nordby paa Samsø*. Der er ikke nogen Supplikant derom, hvem jeg vil bede for. Men bede vil jeg, at Embedet maa faa en *sjælelig og legemlig sund og dygtig Mand*. Det gjøres sandelig behov; thi skulde den aldrende Provst Wagtmann¹ blive syg, er der Ingen af Samsøes Præster, der egner sig til at forestaa Provstiet. Og skulde Præsten paa Thunø blive syg eller døe, er det Præsten fra Nordby, der maa yde Thunøboerne præstelig Omsorg. I min Bispetid ere 3 Præster paa Thunø døde. Grundtvigianisme udbreder sig fra Tranebjerg paa Samsø. Det vilde ikke være godt, om der kom en Grundtvigianer til Nordby.

Hvad man kan vente sig af Grundtvigianismen i politisk Henseende, har man iblandt andre Steder kunnet see i Aarhus ved Stemmegivningen af den nylig beskikkede Valgmenighedspræsts² Kirkeflok fra Ormslev og Koldt³.

¹) Niels Johan Wagtmann (1812—86), Sognepræst i Besser og Provst for Samsø Provsti 1870—82.

²) Jørgen Teilmann (1835—1919) var 20. April 1876 blevet Præst for Valgmenigheden paa Bering Mark i Ning Herred.

³) Formentlig ved det S. 597 omtalte Folketingsvalg 25. April, hvorved Godsejer H. P. Ingerslev faldt.

Tilgiv — Deres Excellence — en gammel Mands vidtløftige Skrivemaade!

Med udmærket Høiagtelse allerærbødigst

Brammer.

4.

Aarhus Bispegaard Trinitatis Søndag [o: 11. Juni] 1876.

Deres Excellence, min høitagtede Minister, har maaskee læst i et eller andet Blad, at jeg anden Pintsedag indviede Valgmenigheds-Kirken paa Bering Mark. Da jeg ikke pleier at gjøre Anmeldelse til Ministeriet om min Indvielse af Kirker eller Kapeller (hvilket jo ikke er paabudt at skulle indberettes), har jeg antaget, at Det heller ikke ventede nogen Beretning om denne kirkelige Handling, hvorved der Intet forefaldt, som behøvede eller egnede sig til officiel Meddelelse. Men jeg har dog tænkt, at det for Deres Excellence kunde have Interesse at erfare, hvorledes det i det Enkelte gik til ved denne kirkelige Høitidelighed, hvorved jeg for første og — jeg haaber — for sidste Gang har havt det Embedshverv. Derfor tillader jeg mig i Tillid til den af mig høit skattede Godhed, hvormed Deres Excellence har optaget mine private Breve, at tilskrive Dem nogle Linier om min Indvielse af denne grundtvigianske Kirke. At jeg ikke indviede Kirken til Grundtvigianisme og at jeg ikke udførte Handlingen *con amore*, behøver jeg næppe at bemærke. Men at jeg *personlig skulde* udføre den, da Valgmenigheden var efter den bestaaende Lovgivning oprettet og anerkjendt, derom var jeg ikke tvivlsraadig. Jeg deler i saa Henseende ikke samme Anskuelse som min Kollega, Ven og gamle Discipel, Biskop Martensen, med hvem jeg ellers sympathiserer. En Demonstration imod Grundtvigianismen kunde jeg vel have givet ved *ikke* selv at indvie denne Kirke, som jeg kunde have overladt Provsten at indvie. Men jeg behøver ikke at de-

monstrere imod denne »kirkelige Retning«, hvis Tilhængere ei ere uvidende om, at jeg er dens afgjorte Modstander¹. Provst Mygind², som heller ikke hylder den og der kunde have Nok at gjøre med Præstens, Jørgen Teilmans, Indsættelse, vilde jeg ikke paalægge en ogsaa ham ubehagelig Forretning, der nærmest paahvilede mit Embede. Og desuden ansaa jeg det for min Pligt at benytte Leiligheden til at sige den selvdannede Menighed og Præsten et alvorligt, advarende og om ikke strax, saa maaskee dog i Tiden, med Guds Hjælp, indtrængende Ord. Dertil brugte jeg Joh. 4, 20-24 til Text. Brugbarheden af denne Text til at advare imod Separatisme, vil være Deres Excellence iøinefaldende. Fristelsen til at anstille en haanende og derved forbittrende Sammenligning imellem Samaritanernes Guds-tjeneste paa Garizim og den, som Grundtvigianerne vilde foranstalte i deres Kirke paa Bering Mark, var det mig

¹) Ud fra sit udprægede folkekirkelige, evangelisk-lutherske Stade havde Biskop Brammer jævnlig haft Lejlighed til at tage Afstand fra den fra Grundtvig udgaaede Bevægelse. Saaledes havde han oftere i sine aarlige Hyrdebrev til Aarhus Stifts Gejstlige og Menigheder rettet skarpe Sidehug mod grundtvigske Lærdomme, Bestræbelser og Tendenser. I Hyrdebrevene 1864 og 1869 havde han f. Eks. vendt sig mod den grundtvigske Opfattelse af Daabspagten, 1867 havde han alvorligt advaret mod Tankerne om Præstefrihed, og 1869 havde han med Navns Nævnelse angrebet T. Skat Rørdams Bog »Den kristelige Lære«. Paa dette sidste fik han et alvorligt Gensvar af den angrebne Forfatter i hans »Forsvar imod Biskop, Dr. theol. G. P. Brammers Angreb paa »Den kristelige Lære«, 1869. — At der til Gengæld fra grundtvigsk Side næredes stor Uvilje mod Brammer, kan f. Eks. ses af Udtalelser af Otto Møller, der taler om hans »fjantede Hyrdebrev« og henregner ham til »Taaber« og »Vejrhaner« (Otto Møller og Skat Rørdam. En Brevveksling, udg. af H. Skat Rørdam, I, 143, 144). Med stor Ringeagt for Brammer talte ogsaa Seminarieforsender og Sognepræst i Jelling H. J. M. Svendsen, der, idet han takkede Skat Rørdam for hans Forsvar, bl. a. ytrede: »Det har han ærlig fortjent, den lille Aarhusbisp, som dog i Grunden paa sine gamle Dage mere og mere ligner et kjedeligt Vrævl, som baade er til at le og til at græde over, naar han fremtræder à la Gamaliel« (Marie Rørdam, Tilbageblik paa et langt Liv S. 173).

²) Provsten i Hads-Ning Herreders Provsti H. T. Mygind (jvfr. S. 574).

navnlig paa Indvielsesdagen ikke vanskeligt at overvinde; thi Vemod og Medlidenhed var min herskende Stemning. Tillad mig at nævne et Exempel paa min Texts Anvendelse: Jeg oplyste, at Samaritanerne kun antog Pentateuchen af V. T.' hellige Skrifter; til Modsætning advarede jeg imod at ringeagte Moses 3: h. e. Loven (den vil jo Grundtvigianerne have ud af Katechismen)¹. For at hjemle Garizims Ret til Alter og Tempel forandrede Samaritanerne i deres Pentateuch Deuter. 27, 4 »Ebal« til »Garizim«; et advarende Exempel paa, hvorledes Schismatikere fristes til at forvanske Texten og fordreie Udlæggelsen til Forsvar for deres Kirkebrud. — Valgmenigheden havde før Udnævnelsen af Præst sendt mig en Deputation, der forespurgde, om jeg vilde tillade, at de lode Psalmerne ved Indvielsen trykke; da jeg svarede, at det maatte de gjerne, *men jeg vilde vælge Psalmerne*, brøde de dem ikke om at faa dem trykte. Jeg lod Provsten indsætte Præsten samme Dag Indvielsen fandt Sted; derved fik Menigheden, hvad jeg ogsaa paapegede, Syn for Sagn, at den var et Led af Folkekirken og skal underkaste sig dennes Love, Skikke og Foresatte. Præsten opgav jeg hvad han skulde messe og læse i Chorsdøren. Saavel han som Menigheds-Formanden, hvem jeg havde ladet gaa med mig i Processionen, takkede mig; men de vare nok glædest, da jeg strax efter Kirketjenesten tog bort uden at deeltage i Festmaaltidet.

Stiftsprovst Boesen er med sin dødssyge Hustru² og for hendes Skyld kommen hjem een Maaned før hans Permission var udløben. Han er øiensynlig karskere, end da han reiste; men hvorvidt han magter at overtage sig Forretningerne, veed næppe Lægerne, end sige jeg eller han selv. Foreløbig har han begyndt med Pastor Balslev at

¹) Jvfr. saaledes N. F. S. Grundtvigs Artikel »Om den Christelige Børnelærdom« i Kirkelig Samler, udg. af Chr. M. Kragballe, I, 1855, S. 97 ff., især S. 103.

²) Jvfr. S. 575, 587. Stiftsprovst Boesens Hustru Sophie Lovise Caroline f. Holtermann døde 26. Marts 1879.

deeltage noget i Konfirmand-Forberedelsen. Jeg har fra-raadet ham at tiltræde Embedet førend 1ste Juli. Det bør jo heller ikke skee uden han har tilmeldt Ministeriet sin Tilbagekomst. Bedst forekommer det mig, at han personlig fremstiller sig for Ministeren.

Deres Excellences særdeles ærbødige og forbundne

Brammer.

5.

Aarhus Bispegaard den 23de August 1876.

Deres Excellence

har ved Deres meget gunstige og hjertelige Skrivelse til mig i Anledning af min halvhundredaarige Embedsdag¹ viist mig en Ære og gjort mig en Glæde, som jeg ret takker Dem for.

Det er mig selvfølgelig kjært, at min Meddelelse om Valgmenighedskirken paa Bering Mark havde Interesse for min høitagtede Minister. Stiftet kan staa Fare for at faa en Kirke i samme Retning, dersom Valget af Niels Lindbergs Eftermand ei bliver heldigt². Efter hvad jeg kjender til Partiet, finder jeg det sandsynligt, at man vil stræbe at fremtvinge Udnævnelsen af en eller anden Person til denne Post (maaskee ifølge Lindbergs Anviisning) ved Trusel om, at hvis man ei faar ham til residerende Kapellan, skal man faa ham som Valgmenighedspræst. Det er vel muligt, at Grundtvigianernes Flok i den Egn har Evne som Lyst til at iværksætte Truselen. Dog skal den natur-

¹) Biskop Brammer havde 16. August 1876 fejret 50-Aars Dagen for sin første gejstlige Udnævnelse (som Kateket i Nakskov).

²) Den 16. August 1876 var hidtilværende residerende Kapellan i Kattrup-Ørridslev-Tolstrup (med Bolig i Gjedved) Niels Lindberg (1829—86) blevet Valgmenighedspræst i Kerteminde. Til Efterfølger fik han Rasmus Bundesen Brorson (1842—1922), siden Sognepræst i Vindinge. Om Lindbergs Indflydelse som Præst i Kattrup se Martin Kristensen, Niels Lindbergs Liv og Gerning, 1922, S. 41 ff.

ligviis ikke faa Indflydelse paa min Anbefaling. Dersom jeg kjendte nogen Kandidat eller Kapellan, der iøvrigt var kvalificeret til det omtalte residerende Kapellani og derhos hørte til de besindige og loyale Grundtvigianere, saa vilde jeg tillade mig at henlede Ministeriets Opmærksomhed paa ham. Men jeg kjender ikke nogen Saadan. Ønskeligt anseer jeg det, at Embedet snart maatte kunne besættes, dersom Ministeriet kjender nogen Kandidat dertil af den antydede Beskaffenhed.

I sidste Efteraar havde jeg haabet at kunne personlig gjøre Deres Excellence min Opvartning; men paa Grund af de daværende kirkelige Forhold i Aarhus opgav jeg min paatænkte Kjøbenhavns Reise. Nu glæder jeg mig i Haabet om at have den Ære snart at see og samtale med Dem i Aarhus. Ogsaa for det mig derom givne Haab takkes Deres Excellence paa det Bedste af Deres med udmærket Høiagtelse allerærbødigst forbundne

Brammer.

6.

Aarhus Bispegaard den 23de Septbr. 1876.

Deres Excellence!

Til Kultusministeriet har jeg i Dag den Ære at indsende min, paa Embeds Vegne afgivne Betænkning om Gjenindførelse af Religionsundervisning i de lærde Skolers øverste Klasser. I Forbindelse med denne officielle Betænkning tillader jeg mig at bede Ministeriets høitagede Chef personlig at modtage vedlagte, af mig for mange Aar siden forfattede, lille Bog om Skolevæsenet, hvilken maaske kan have nogen Interesse for Øieblikket, navnlig fordi der i den findes en Tale, som jeg ved Professor Birchs Indsættelse til Rektor ved Horsens lærde Skole holdt om en med ovennævnte beslægtet Gjenstand¹.

¹) G. P. Brammer, Vor Tids Fordringer til Danmarks Skolevæsen, drøftede i Taler og Breve, Kbh. 1850. Heri findes S. 77—96 en Tale

Desto værre findes der i dette Skrift adskillige Trykfeil, hvilke jeg, som fast aldrig selv har kunnet besørge Korrekturen af mine udgivne Arbejder, maa bede undskyldt tilligemed hvad der i det af andre Grunde behøver Undskyldning og at optages i bedste Mening af den gunstige Læser.

Anbefalende mig til Deres Excellences bevaagne Erindring forbliver jeg med særdeles Høiagtelse Deres allerærbødigst forbundne

Brammer.

7.

Aarhus Bispegaard den 30te Decbr. 1876.

Deres Excellence Hr. Minister for Kirke- og Undervisningsvæsen J. C. H. Fischer, Com. af Dbr. &c.

Under Rigsdagsforhandlingerne (om man, hvad Folkeetinget angaar, kan bruge dette Udtryk) fandt jeg det upassende at uleilige min Minister med noget privat Brev. Nu da der er en Pause, tager jeg mig saa meget mere den Frihed, som det er mig en kjær Pligt ved Aarets Udgang ret meget at takke Deres Excellence for den gunstige Velvillie og Tillid, hvormed De i Aarets Løb har hædret og opmuntret mig, navnlig ved private Breve. Den varme anbefaling, som det sidste indeholdt for Kontorchef Rosendahls¹ Ansøgning om at faa en Datter indskreven i Støvringgaards Kloster, har selvfølgelig stor Vægt hos mig. Endnu har Stiftsøvrigheden ikke kunnet begynde paa at overveie, hvorledes vort Forslag om Pladsernes Besættelse skal blive; thi Justitsministeriet er indtil sidste Uge

om Forholdet mellem Kirken og Latinskolen i Danmark, holdt 16. November 1849 ved Indsættelsen af Frederik Christian Carl Birch (1812—89) som Rektor ved Horsens lærde Skole.

¹) Kammerraad, Chef for Ekspeditionskontoret for Toldsager under Generaldirektoratet for Skattevæsenet Johan Peter Rosendahl. — Stiftamtmanden og Biskoppen over Aarhus Stift var Direktører for Støvringgaards adelige Jomfrukloster.

vedblevet at tilstille os Ansøgninger, uagtet den Tid, vi havde berammet for Indsendelsen er forlængst udløben. Nu have vi bedet det tilbagevise Andragender derom, for at vi efter Nyaar kunne tage fat paa den vidtløftige og vanskelige Sag, hvis virkelige Resultat dog ingenlunde ligger i vore men ene i Hans Majestæt Kongens Hænder. Om Justitsministeriet nu gjør en Indstilling selv eller blot forelægger Kongen vort Forslag, veed jeg ikke.

I Begyndelsen af næste Aar tænker jeg, at der indkomme Ansøgninger om at blive entledigede med Pension og i Naade fra begge Domkirkens Præster. Stiftsprovstens Sygdom synes desto værre ligesom hans Hustrues at være uhelbredelig. Pastor Schjødte lider i saa høi Grad af Hypokondri og mørke Anfægtelser, at jeg ikke er uden Frygt for, at en Sindssygdom gjærer i ham. Naar han og Boesen afgaa paa samme Tid, vilde det betydelig lette Sognenes Omordning i Aarhus.

Pastor Theodor Hansen er meget, maaskee for meget virksom i mange Retninger. Hans filantropiske Iver anerkjendes; men som Prædikant er han ikke heldig. Balslev har allerede vundet Yndest og har mange Tilhørere.

At jeg indviiede Vorup Kirke, veed Deres Excellence af min officielle Beretning. Jeg kan tilføie, at ligesom jeg ved Indvielsen af Østertørslev Kirke, der ligesom Vorup¹ ligger i Nærheden af Randers, lod Hofjægmester Folsach som Kirkeeier gaa ved min Side i Processionen, saaledes lod jeg Sogneraadets Formand, der maatte ansees som Repræsentant for Bymændene, der eie Vorup Kirke, gaa ved min Side i Processionen ved dennes Indvielse. Der stod feilagtig i en Avis, at jeg gik sammen med Prov-

¹) Ved Indvielsen af Vorup Kirke (i Galten Herred) 3. December 1876 havde Sogneraadetsformanden, Gaardejer Alfred Grann og ved Indvielsen af Øster Tørslev Kirke (i Gerlev Herred) 13. August 1876 Hofjægmester Johannes Folsach († 1878) gaaet Side om Side med Biskoppen (Randers Avis 15. August og 4. December 1876; Aarhus Stiftstidende 5. December 1876).

sten, bærende hellige Kar. — Jeg prædikede første Juledag i Domkirken og agter at holde Præsteordination, saasnart der bliver kaldet en Sognepræst til Anholt. Jeg skal ikke dølge, at jeg længes meget efter, at dette snart maa kunne skee; men jeg kan indse, at det maa nu, da der er Mangel paa Kandidater, være vanskeligt at faae Embedet besat med en baade til Præste- og Skolegjerning brugbar og paalidelig Mand¹. Jeg tør vel ikke bede min Minister om at lade mig vide, om det kan ventes bortgivet i Løbet af de første Uger i Januar, saa at jeg kan beramme Ordinationen i Haab derom.

Gud bevare Deres Kraft og Udholdenhed til at arbeide og kæmpe til Bedste for Staten, Kirken og Skolen! Og han skjænke Dem Lys, Naade og Velsignelse til Deres Idræt!

Med dette varme Nyaarsønske for Deres Excellence beder jeg mig fremdeles anbefalet til min høitagtede Ministers gunstige Erindring allerærbødigst

Brammer.

8.

Aarhus Bispegaard den 16de Januar 1877.

Deres Excellence Hr. Minister for Kirke- og Undervisningsvæsenet Fischer, Commandeur af Dbroge &c.

For Deres Excellences kjærlige Nytaarsønsker og gunstige Meddelelse om Præsteembedets Besættelse paa Anholt er jeg Dem meget forbunden og taknemmelig. Uagtet jeg, D. v., holder Ordination paa førstkommende Fredag, kommer jeg dog ikke til at ordinere Stricher til Anholt; thi hans Ønske om at ordineres af Biskop Martensen i næste Uge har jeg ikke villet modsætte mig, da han baade hurtigere og mindre bekosteligt kan fra Helsingøer komme til Øen, end over Aarhus fra Grenaa. Jeg har iøvrigt paa-

¹) Den 4. Januar 1877 udnævntes Peter Adolph Stricker (1850—1930) til Sognepræst og Skolelærer paa Anholt, siden i Græsted.

lagt ham at tilsende mig sin Tiltrædelsesprædiken og jeg har begyndt en Brevvexling med ham for ad den Vei at blive kjendt med ham og saavidt det behøves veilede ham i Embedsførelsen saavel i Kirken som i Skolen. For Martensen ordinerer jeg derimod en Kandidat Schaarup¹, der er bleven personel Kapellan hos S. Sølling, og hvem det for hans Faders Skyld er magtpaaliggende at ordineres i Aarhus.

Stiftsprovst Boesens Ansøgning har jeg fremskyndet, derimod antager jeg det rigtigst, at Pastor Schjødte ikke fremkommer med sin, førend Boesens Eftermand er udnævnt²; thi vi vilde komme i meget stor Forlegenhed med Embedernes Besørgelse, naar begge Embeder samtidigt blev vakante, især da Balslev, paa hvis Helbred det herværende Klima har skadelig Indflydelse, i hvert Fald mener han det og seer han daarlig ud, taler om at søge fast Ansættelse i et efter hans Kvalifikationer passende Kald, hvorom han vel ogsaa kan have Haab, da Ministeren med Føie er ham gunstig. Desuden har han her Intet at leve af, naar Boesen entlediges. Han har været dristig nok til at gifte sig som Boesens interimistiske Hjælper. Naar Schjødtes Embede bliver forringet ved Pension, havde jeg tænkt mig Balslev som hans Eftermand, hvad Menigheden vist gjerne vilde see; men nu tør jeg ikke opfordre Balslev til at bide efter den Eventualitet, da det maaske just er Domkirken, men ikke Aarhus' Luft, der angriber hans Taleorganer.

Ret meget takker jeg Deres Excellence, fordi De vil vise mig den Godhed at tage Hensyn til mine Yttringer om Besættelsen af Domkirkens snart ledige Præsteembeder.

¹) Nicolaus Jacob Schaarup (1851—1915), siden Sognepræst i Øster Brønderslev-Hallund, var 18. December 1876 blevet personel Kapellan hos Sognepræsten i Hvalsø-Sørlose Samuel Anton Sølling (1804—84).

²) Den tidligere nævnte Stiftsprovst Boesen modtog sin Afsked 14. Maj 1877, den S. 578 omtalte residerende Kapellan A. I. Schjødte først 26. Marts 1879.

Foreløbig tillader jeg mig kun at bemærke, at jeg vil tilraade, at begge de nye Præster forpligtes til at finde dem i de Forandringer, som Regjeringen vil foretage med Hensyn til Sogdenes Omregulering, ogsaa i Oprettelsen af et nyt Sogn. Dette ønsker jeg oprettet paa det saakaldte Frederiksbjerg, en Art Forstad, indbydende til Rede for Socialister og Proletarier. Jeg anseer det i flere Henseender af stor Vigtighed, at et Kapel bliver bygget og dets Præst kommer til at bo derude. For Øieblikket (men dette maa ogsaa gribes) tænker jeg blot paa at forberede for at kunne forebygge*. Oprettelse af et andet residerende Kapellani ved Domkirken fraraader jeg som en Hindring for hvad jeg anseer for det vigtige Maal, der bør efterhiges.

Anbefalende min Plan og mig til Deres Excellences gunstige Erindring forbliver jeg med udmærket Høiagtelse min Ministers meget ærbødige og taknemmelige

Brammer.

* Ogsaa Sekteristeres Udbredelse derude.

9.

Aarhus Bispegaard den 29de Januar 1877.

Deres Excellences

i Dag modtagne, gunstige Brev, for hvilket jeg meget takker, besvarer jeg strax, da jeg ikke antager, at jeg ved diplomatisk at erkyndige mig hos Andre om Pastor Heiberg i Sjelle¹ vilde faa nogen klarere og mere begrundet Mening om ham, end den, jeg efterhaanden har dannet mig. Jeg har ordineret ham, visiteret hos ham og ikke sjelden siden Visitatsen talt med ham. Desuden er han en Mand, hvem man let kommer til at lægge Mærke til; hvorfor jeg oftere har talt om ham med mine Sønner

¹) Gabriel Thomas Skat Rørdam Heiberg (1832—1917), siden 1871 Sognepræst i Sjelle-Skjørring, forflyttedes 8. Marts 1877 til Vemmelev-Hemmeshøj og blev 1886 Andenpræst ved Roskilde Domkirke.

(Provsten og Præsten)¹ samt Andre, der vare i Stand til at bedømme ham og vilde oprigtig sige mig deres Mening. Resultatet blev, at Heiberg har gode Kundskaber, er selv-tænkende, har megen Begavelse som Prædikant, fører en præstelig Vandel og har baade nidkjær og kjærlig Omsorg for sine Menigheder. Uden Tvivl har han fuldkommen nok af Selvfølelse men *i hvert Fald nu* tilstrækkelig Erfarenhed og Menneskekundskab til ei paa en stødende Maade at lægge den for Dagen. Han har t. Ex. deeltaget i et Præstekonvent, hvis fleste Medlemmer han overgaar i Kundskaber men jeg tror, at han er vel seet iblandt dem. Grundtvigiansk er han (vel snarest paa Grund af sin rørdamske Slægt og Omgang)²; men fremtrædende eller taktløs har jeg ikke fundet ham i Forhold til Modstandere. Han besidder ydre Dannelse, er loyal mod sine Foresatte og ikke ligegyldig ved at være yndet. Iblandt Ansøgerne fra Aarhus Stift om Vemmeløv anseer jeg ham meest egnet til dette Kald, hvis gode Besættelse ikke er mig ligegyldig, da jeg for 35 Aar siden blev kaldet dertil, men kom aldrig til at tiltræde Embedet, da jeg forinden blev kaldet til Biskop i Lolland-Falsters Stift. Kancelliet havde nemlig paalagt mig at blive i Snedsted for Seminariets Skyld, indtil min Eftermand — Ludvig Müller — kom, og det varede længe. Jeg var beskikket af Kongen (Christian 8de) til Vemmeløv; men Grev Holstein-Holsteinborg havde hveranden Gang Kaldsret. Da Kongen gjerne vilde kalde Generaladjutant Ewalds Svigersøn Dr. Rothe til Vemmeløv, fik han (gjennem Dronningen og gamle Grevinde Holstein) Greven til at overlade sig Kaldsretten for den Gang imod at Grevskabets Besidder skulde to Gange i Rad

¹) Provst Cornelius Benedikt Brammer (1832—1900), Sognepræst i Stouby-Hornum 1877—98, og Christen Georg Høst Brammer (1827—1904), Sognepræst i Urlev-Stenderup 1875—91.

²) G. Heibergs Fader Provst Arve Christian Linde Heiberg (1805—91) var gift med Georgine Samsine Rørdam (1808—83). Selv var han en nær Ungdomsven af sine Fætre Kirkehistorikeren H. F. Rørdam og Biskop Skat Rørdam. (M. Rørdam, Tilbageblik paa et langt Liv S. 108 f.).

have jus proponendi til Vemmeløv. Men — saa kom Grundloven med Ophævelse af adelige Forrettigheder i Veien for Overenskomstens Opfyldelse¹. Da jeg aldrig kom til at prædike i Vemmeløv, forærede jeg Skolen min Postille². Den fra Slagelse befordrede Tobiesen³ kjender jeg ikke personlig; men jeg veed, at han blev betragtet dér som *glimrende* begavet; det er min Balslev ikke. Jeg frygter, at han ved Sammenligningen vilde falde igjennem. Til at blive oversét, er han for god. Da hans Bryst bør skaanes, tør jeg ikke ønske ham længere i Aarhus end til Boesens Eftermand kan tiltræde. Men jeg beholder ham meget gerne i Aarhus Stift. Her er — som Deres Excellence veed — nu Mørke Kald med én Kirke ledigt. Saa længe den entledigede Pastor Blichfeldt⁴ lever, er Mørke et lidet lønnet Embede, som jeg antager vilde være meget vel

¹) G. P. Brammer kaldtes 14. September 1842 til Sognepræst i Vemmeløv-Hemmeshøj; ved Reskript af 1. April 1843 beskikkedes han til Biskop over Lolland-Falsters Stift, og 8. Juli 1843 udnævntes til hans Efterfølger i Vemmeløv Lektor ved Sorø Akademi, Dr. theol. Wilhelm Rothe (Danske Kancelli, 1. Departements Registrant 1842 Nr. 1008 a; 1843 Nr. 74, 137). Dr. Rothe var gift med en Datter af Generaladjutant, senere Generalmajor Carl v. Ewald (1789—1866). Brammers Fremstilling af Forhandlingerne vedrørende Kaldsretten til Vemmeløv-Hemmeshøj bekræftes fuldt ud af Kancelliets i den Anledning nedlagte Forestilling (1. Departements Forestillingsprotokol 1843 Nr. 102). Den »gamle Grevinde Holstein« er Enkegrevinde Vilhelmine Julie f. Komtesse Reventlow (1788—1868), Moder til den daværende Besidder af Grevskabet Holsteinborg Lensgreve Ludvig Henrik Carl Herman Holstein (1815—92). — Brammers Efterfølger som Sognepræst i Snedsted-Nørhaa og Seminarieforstander i Snedsted blev Ludvig Christian Müller (1806—51).

²) G. P. Brammer, Postille, indeholdende Prædikener over Kirkeaarets Høimesse-Texter, samt et lidet Anhang af Bønner, Aalborg 1841.

³) Leopold Ernst Ludvig Tobiesen (1841—1929), resid. Kapellan ved St. Mikkel's Kirke i Slagelse og Sognepræst i Hejninge, var 20. Januar 1877 blevet Sognepræst i Tranderup, siden i Flemløse og Provst. Om Balslev se S. 576.

⁴) Hans Frederik Blichfeldt (1805—85), Sognepræst i Mørke(-Hvilsager) 1834—39, 1847—77.

tjent med ham og han med det. Den skikkelige, retsindige Blichfeldt vilde han let overgaa som Prædikant og Sjælesørger.

Jeg skal nu fremskynde Forslaget til Boesens Pension, hvilket jeg har konstitueret Provst Skou¹ til med tvende Præster, som sædvanligt, at gjøre Udkast til. Jeg er meget taknemlig over, at Deres Excellence vil bestræbe Dem for at Statskassen kommer til at betale Størstedelen af Pensionen.

Anbefalende mig fremdeles til min høitagtede Ministers Bevaagenhed Deres Excellences meget ærbødige og forbundne

Brammer.

10.

Aarhus Bispegaard den 25de Februar 1877.

Deres Excellence Hr. Kultusminister Fischer, Kommandeur af Dbroge.

Da Deres Excellence har gjort mig den Ære at anmode mig om at interessere mig for, at en Datter af den fortjenstrige, nu ved en tidlig Død bortkaldte Kontorchef Rosendahl kommer til at blive ved Hans Majestæts Naade indskreven blandt Ekspektantinderne til Støvringgaard Kloster², er det mig en kjær Pligt herved at meddele Dem, at hun hører iblandt de til dette Gode af Direktionen Indstillede. Der er 301 Ansøgninger om 30 Pladser. Vi have fremhævet 60 Ansøgende og motiveret vor Indstilling, som afgaar til Justitsministeriet med samme Post, der bringer disse Linier til min høitagtede Minister.

Med særdeles Høiagtelse Deres Excellences allerærbødigst forbundne

Brammer.

¹) Provsten i Hjelmslev-Gjern Herreders Provsti J. C. C. Skou, jvfr. S. 614.

²) Frk. Ellen Rosendahl blev 1877 Ekspektantinde (uden Hævning) i Støvringgaards adelige Jomfrukloster. — Hendes Fader, den S. 586 omtalte Kontorchef J. P. Rosendahl var død 18. Februar 1877.

11.

Aarhus d. 27de Febr. 1877.

Deres Excellence maa jeg bede undskyldte, at jeg atter uleiliger Dem med nogle Linier. Anledningen til disse er, at Provst Bülow¹ har i Dag været hos mig, fordi Præsten Permin i Thorsager² endnu ikke havde faaet Afsked; hvorover der, efter hvad Bülow har erfaret, nu skal være stor Misfornøielse i Sognet, da man mener eller siger, at man mener, at det er ikke Alvor med hans Ansøgning om Afsked, at Embedsmændene holde sammen o. s. v. Bülow frygter, at der kommer Avissskandale, dersom Permin ikke i en af de allerførste Dage bliver afskediget. Kan det ikke skee, torde det muligviis være hensigtsmæssigt, at jeg skrev et officielt Brev til Provsten, i hvilket jeg yttrede, at da jeg havde bragt i Erfaring, at man tvivlede om, at Pastor Permin blev afskediget, hvorom han for længere Tid siden havde allerunderdanigst ansøgt, vilde jeg ikke undlade at meddele Provsten, at jeg i Henhold til Ministeriets Skrivelser til mig var vis paa, at Permin vilde blive afskediget, og at Vanskeligheden ved at bestemme hans Pension var Grunden til, at det ikke endnu var skeet; en Meddelelse, som Provsten gjerne maatte tilkjendegive Pastor Permin og hvem den ellers kunde interessere. Noget saadant om just ikke med de Ord, jeg her henkaster, tænker jeg vilde berolige Gemytterne. Men jeg krymper mig ved at foretage mig et saa usædvanligt Skridt uden Deres Excellences Vidende og Villie. Om De billiger, at jeg, dersom Afskedigelsen ikke kommer i disse Dage, tager dette ubehagelige Anliggende paa denne Maade eller hvilken anden De foretrækker, derom beder jeg mig gunstigst underrettet.

Med udmærket Høiagtelse Deres Excellences allerærbødigt forbundne

Brammer.

¹) Provst for Østerlisbjerg, Mols og Sonder Herreders Provsti, Sognepræst i Hjortsøj-Egaa Frantz Adam Hans Bülow (1826—93).

²) Carl Christian Permin (1813—83), Sognepræst i Thorsager-Bregnet fra 1873, fik Afsked 17. April 1877.

12.

Aarhus Bispegaard den 10de Mai 1877.

Til Deres Excellence Hr. Kultusminister Fischer,
Com. af Dbr. etc.

Idet jeg beder Deres Excellence modtage min forbindtligste Tak for Deres gunstige og imødekommende Brev af 28de f. M., tillader jeg mig angaaende de deri omhandlede Gjenstande allerærbødigst at yttre:

Balslev vilde jeg gjerne have beholdt i Aarhus og navnlig ønskede jeg ham ansat i Lic. Hansens Plads, men da hans Helbred har lidt ved Opholdet (maaskee dog ogsaa ved Overanstrengelse) her, tør han ikke ringeagte sin Læges Formaninger om at søge Befordring i en anden Egn. Det har han da ogsaa gjort og ifølge det Vink, som Ministeren var saa venlig at give mig, har han navnlig søgt Hvilsager, hvor jeg ogsaa antager, at han fortreffelig vilde passe¹.

Til Hansens Eftermand veed jeg hidindtil ikke Nogen fortrinlig at anbefale; men dertil har Deres Excellence maaske en eller anden mig ubekjendt Kandidat eller Kapellan.

Langt vigtigere og vanskeligere vil det jo være at faae Stiftsprovste-Embedet godt besat. Om min Søn, Provsten i Veierslev², har det været sagt, at han var selvskreven dertil, og jeg antager ogsaa, at han bedre end de Fleste vilde kunne fyldestgjøre dets mange, forskjellige Fordringer; men han har nu ganske opgivet at søge det, da hans Hustru har i dette Foraar været saa stærkt angreben af Brystinflammation, at han ikke tør udsætte hendes svækkede Helbred for den her ofte herskende skarpe Nordostvind.

¹) L. N. Balslev blev 29. Maj 1877 Sognepræst i Hvilsager-Lime (jvfr. S. 598).

²) Den S. 591 nævnte Provst C. B. Brammer, da Sognepræst i Veierslev-Ajdt-Torsø, blev 6. August 1877 Sognepræst i Stouby (jvfr. S. 603).

Min Tanke er falden paa Pastor Kok¹ ved Citadellet som en Mand, der nu — efterat hans gode naturlige Gaver under Flid og Øvelse have heldigt udviklet sig og han har vundet Anseelse som Prædikant i Hovedstaden — formeentlig kan egne sig til at blive Stiftsprovst i Aarhus, hvor jeg for mange Aar siden ordinerede ham til Kapellan. Jeg har i et Brev (vi staa ogsaa ellers i Brevvexling) spurgt, om han har Lyst til at søge Embedet, naturligviis uden at kunne love ham, at saa skulde han faa det. Muligviis han for sine videnskabelige Arbeiders og sine Sønners Skyld helst vil blive i Kjøbenhavn. Men for det Tilfældes Skyld, at han skulde henvende sig til Deres Excellence om Stiftsprovstiet, har jeg troet at borde gjøre Dem denne Meddelelse.

Jeg holder paa Pastor Schjødte, indtil Stiftsprovst Boesens eventuelle Eftermand kan tiltræde Embedet; vi komme endda paa ny i Trang for tilstrækkelige pastorale Kræfter i Aarhus By. Ministerens Interesse for at forhjælpe os til Udførelse af mit længe nærede Ønske om Kirke og Præst for vort saakaldte Frederiksbjerg har meget glædet mig saavel som Deputationen.

Tillad mig, Deres Excellence, til Slutning at omtale en ny Sag nemlig det ved Provst Pram Gads Død² ledigtblevne Stouby-Hornum Sognekalde. Han havde i sine Sygdomsaar faaet en meget dulig, nidkjær og besindig Kapellan Larsen³, hvem jeg fortrinlig ønskede til Kapellan

¹) Den bekendte Sprogforsker og Kirkemand, Sognepræst ved Cita-delskirken i København (siden 1872) Johannes Georg Elias Kok (Koch) (1821—87) var 1. December 1848 blevet ordineret af Biskop Brammer til personel Kapellan ved Frue Kirke i Aarhus. Under Opholdet her traadte han i nær Forbindelse med Brammer, og 1884 besorgede han Udgivelsen af »Biskop, Dr. theol. G. P. Brammers Ungdomsliv«. I For-talen hertil retter han en dybtfølt Tak til sin »til Sejrskirken indgangne faderlige Ven« for 36 Aars trofast Venskab. — Kok blev ikke Stifts-provst i Aarhus (jvfr. S. 600).

²) Provst Christen Pram Gad (1801—77), Sognepræst i Stouby-Hornum 1856—77.

³) Vilhelm Ludvig Helweg-Larsen (1850—1927), den senere Stifts-provst i Viborg, havde fra 1875 været personel Kapellan i Stouby og

pro loco i Hornborg i Myginds Sted; men da han helst vil blive i Stouby som Kapellan pro loco, hvad der vil være overensstemmende med Pastoratets Ønske og til dets Tarv, bør og vil jeg understøtte denne, dersom Ministeriet billiger, at der oprettes et Kapellani pro loco i Stouby. Til Sognekalderet vil formodenlig min før nævnte Søn, Provsten i Veierslev, blive Supplikant og da vil jeg ganske vist baade som Biskop og som Fader give ham min allervarmeste anbefaling.

Ministeriets faste, politiske Holdning¹ har uden Tvivl imponeret de vilde og opmandet de forsagte Aander. Da Godseier Ingerslev paa Marselisborg faldt ved sidste Rigsdagsvalg for en Bonde i Viby², betragter jeg det som et godt Tegn paa Omsving i Stemningen, at Ingerslev nu er bleven valgt til Medlem af Sogneraadet i Viby. Naturligviis er Ingen derude saa godt skikket som han til at være dets Formand.

Gud holde sin beskjermende Haand over Danmark, dets Konge og hans Raadgivere!

Deres Excellences med udmærket Høiagtelse meget ærbødige og forbundne

Brammer.

13a³.

Aarhus Bispegaard den 25de Mai 1877.

Deres Excellence!

Næst efter ret meget at takke min høitagtede Minister for det gunstige, konfidentielle Brev af 16de d. M., tillader

blev 11. Januar 1877 Kapellan pro loco i Hvirring-Hornborg. Et Kapellani pro loco oprettedes ikke i Stouby (jvfr. S. 601). Sin Præstetid i Stouby og Forholdet til Pram Gad har Helweg-Larsen skildret i sine »Levnetsoptegnelser«, 1930, S. 80—6. Om Biskop Brammer sst. S. 81, 87.

¹) Udstedelsen af den provisoriske Finanslov af 12. April 1877 for 1877—78 og Offentliggørelsen af Forestillingen herom (jvfr. f. Eks. Dagbladet 1877 Nr. 87).

²) Den senere Minister, Godsejer Hans Peter Ingerslev (1831—96) faldt ved Folketingsvalget 25. April 1876 i Aarhus Amts 2. Kreds for Gaardejer H. P. Hansen i Viby. ³) Nr. 13 b-c se S. 672—6.

jeg mig herved at yttre mig om de i det omhandlede Gjenstande og det i samme Orden som den, hvori de i Brevet bleve fremførte.

Det glæder mig, at Deres Excellence vil indstille Balslev til Hvilsager. Da den entledigede Stiftsprovst Intet vil give ham under Vakancen, som umulig kan bestrides ordenlig uden Balslevs Hjælp, maa jeg stræbe at holde paa denne dygtige og elskelige unge Præst i Aarhus, saa længe jeg kan, ogsaa efterat han er befordret til Hvilsager, der heldigviis ligger i Aarhus Stift. — Jeg haaber at faa Menigheden til at yde ham et Afskedsoffer.

Iblandt de Supplikanter, som Deres Excellence nævner mig til det residerende Kapellani ved Frue Kirke i Aarhus, kjender jeg kun J. K. Valeur personlig. Han er en Præstesøn herfra Stiftet og jeg ordinerede ham paa Biskop Linds Vegne, da han skulde ansættes som Hjelpepræst hos Provst Fibiger i Roesholm¹. Jeg anseer ham for en vel begavet, retsindig, fleersidig dannet ung Mand og finder, at han har et ret tiltalende Ydre. Det kan nok være, at han har en noget grundtvigiansk Retning, men politisk er den næppe, med mindre han skulde være bleven smittet fra Skjoldborg², som ligger i Nærheden af Roesholm. Jeg tror ikke, at han, dersom han bliver ansat i Aarhus By, vil fremtræde paa en anmassende Maade med den saakaldte kirkelige Anskuelse eller komme i noget ufredeligt Forhold til den sagtmodige, i Stilhed nidkjære Sognepræst Seidelin,

¹) Jens Kaspar Verner Valeur (1846—1931), Son af Sognepræst Johannes Meller Valeur i Vitten-Haldum-Hadsteen, var 11. Oktober 1876 blevet ordineret i Aarhus som personel Kapellan i Harring-Stagstrup (Bolig i Rosholm) i Aalborg Stift hos Provst Peter Nicolai Fibiger (1810—80); siden Sognepræst i Ledøje-Smørum.

²) I Skjoldborg-Kallerup var siden 1876 Sophus Holm Sognepræst. Han var just 30. April 1877 blevet suspenderet for Udtalelser i en Prædiken om Kongen og Statsforfatningen. Ved Højesteretsdom af 25. April 1878 blev han vel frifundet paa Grund af Utilregnelighed, men fik sin Afsked 14. Juni s. A.

som derimod overmaade nødig vil have en vis Jungersen¹, der skal være en ivrigt fremtrædende Grundtvigianer, til Kollega. Hvilken som helst Saadan maatte jeg da ogsaa indstændig frabede os. Mine Yttringer om Valeur ønsker jeg ikke opfattede, som om jeg udbad mig ham til bemeldte Embede; de betyde kun, at ham vil jeg ikke — i hvert Fald ikke nu — frabede mig. Om O. B. Hansen i Lyderslev² har jeg slet Intet hørt; men da Deres Excellence lagde mere Vægt paa den mig ligeledes ubekjendte Kandidat Bjerling³ i Nyborg, har jeg skaffet mig en uden Tvivl paa-lidelig Underretning om ham fra en Mand, der staar i venskabeligt Forhold til ham og just derfor ikke ønsker at blive nævnet. Efter min Kilde er Bjerling en brav Mand og dygtig Lærer. Som Prædikant skal han være en Begynder, der hidindtil fattes Popularitet men har gode Talegaver og udmærker sig ved Tankernes Klarhed og gode Sammenhæng. Jeg formoder heraf, at han er en heldigere Taler end Lic. Hansen. I det daglige Liv skal Bjerling ikke være heldig i sin Fremtræden, men snarere ubehagelig og i Almindelighed blive betragtet som *»vigtig«*. Heri vilde han ved vor Frue Kirke rigtignok træde i sine Forgængeres, ikke blot Theodor Hansens, men ogsaa Ole Christian Gads og Jens Vahls Fodspor⁴; men det var just ingen Anbefaling. Iøvrigt bør jeg endnu bemærke om Bjerling, at min mod ham velvillige Referent ytrer, at Bjerings Svigermoder, som fører Huus for ham, er en fortreffelig Dame, der har megen og gavnlig Indflydelse paa ham⁵.

¹) Formentlig den senere saa bekendte Præst ved Københavns Valgmenighed Frederik Olfert Jungersen (1836—1912).

²) Personel Kapellan i Lyderslev-Frøslev Otto Frederik Begtrup Hansen (1848—1909), siden Sognepræst ved Frue Kirke i Aalborg.

³) Hans Leon Wladimir Harald Biering (1846—1923), Lærer ved Nyborg Borgerskole 1872, siden Sognepræst paa Bogo.

⁴) Om Lic. theol. Theodor Hansen jvfr. S. 579. Lic. theol. Ole Christian Lund Gad (1813—59), resid. Kapellan ved Vor Frue Kirke i Aarhus 1846—52, derpaa Sognepræst i Sollerød. Om Jens Vahl jvfr. S. 563.

⁵) Vilhelmine Marie Sotoft, f. Lütken (1824—92).

Som Deres Excellence ventede, tilskrev Johannes Kok mig angaaende sin Plan at kunne, for at beholde sin Pension, blive konstitueret, indtil Kirkeforholdene i Aarhus bleve ordnede, som Sognepræst ved Domkirken i Aarhus, naar han allernaadigst maatte blive ansat som Stiftsprovst og Provst. Medens jeg, der ønskede Kok til det samlede Embede, overveiede, hvorvidt jeg kunde og borde understøtte denne Plan, til hvilken jeg savnede Analogier, fik jeg Brev fra ham, i hvilket han meddeelte, at han af oekonomiske Grunde havde opgivet Planen. Samtidig hermed har jeg faaet Brev fra Stiftsprovst Rothe¹, hvori han skriver, at man kan ikke undvære Kok i Kjøbenhavn. Der maa da være hans rette Plads, fra hvilken jeg ikke skal søge at rokke ham. Da den Stiftsprovst, der nu udnævnes, skal paa Embeds Vegne være min Vikarius ikke blot medens jeg lever i Embedet, men efter al Sandsynlighed, naar jeg ved Døden eller ved Afsked afgaar derfra, er det mig denne Gang af dobbelt Vigtighed, hvem der erholder Embedet. Jeg har nu henvendt mine Tanker til den Ældste af min mangeaarige Vens Professor C. E. Scharlings Sønner, Sognepræsten i Hørsholm, Peter Scharling². Jeg har kjendt ham som en elskværdig Personlighed fra hans Barndom. Han er ligesaa begavet og fuldkommen saa beskeden som sine Brødre. For de praktiske Prøver har jeg, medens han var Adjunkt i Horsens, givet ham udmærket gode Karakterer. Der kan næppe være nogen Tvivl om, at han egner sig fortrinlig til at være Kjøbstedpræst; men hvorvidt han, som hidindtil kun har havt smaa Menigheder, kan magte det store Domsogn i Aarhus, veed jeg ligesaa lidt som om han ønsker det. Da hans Kald er i Kjøbenhavns Nærhed, er han, i hvert Fald af

¹) Peter Conrad Rothe (1811—1902), Stiftsprovst og Sognepræst ved Vor Frue Kirke i København 1865—91.

²) Peter Jørgen Christian Scharling (1832—1922), Adjunkt i Horsens 1856—62, Sognepræst i Hørsholm fra 1871, siden ved St. Mortens Kirke i Randers.

Omtale, formodenlig Deres Excellence bekendt. Nu veed jeg Ingen, hvem jeg hellere kan ønske til Boesens Eftermand end ham.

I Henhold til Deres Excellences Yttringer tager jeg ikke Initiativ om Oprettelsen af et Kapellani pro loco i Stouby. Menighederne have — seer jeg netop medens jeg skriver disse Linier — jo forgjeves ansøgt derom. Jeg seer det af en Ansøgning, der kom fra Kapellanen V. L. Larsen, der nu ansøger om Kapellaniet pro loco for Hvirring og Hornborg Menigheder, hvortil jeg bør fortrinlig anbefale ham. — For det Haab, der i Slutningen af Deres Excellences høitærede Brev er givet min Søn i Veierslev som eventuel Supplikant til Stouby-Hornum Sognekald, takker hans Fader, der inderlig gjerne vil visitere hos ham dèr, paa det Hjerteligste.

Deres Excellences med udmærket Høiagtelse allerærbødigst forbundne

Brammer.

14.

Aarhus Bispegaard den 27de Juli 1877.

Atter har Deres Excellence Krav paa min Taksigelse dels for det gunstige, paa en Visitats modtagne, Brev af 21de Juli og dels for den officiøse Tilsendelse af de 3 Ansøgninger om Stiftsprovstiet i Aarhus. Pastor Buchs¹ Ansøgning, der fra Kontoret blev mig tilsendt og som jeg fra et Sted, hvor jeg visiterede, med min Paategning tilbagesendte, er formodenlig kommen efter Indleveringstiden til Ministeriet; til at komme i Betragtning egnede den sig i hvert Fald ikke; det anerkjendte endog den godmodige Provst Riber², der frygtede for, at den Mangel

¹) Edvard Magnus Buch (1820—1900), Sognepræst i Nebsager-Bjerge, siden i Jordløse-Haastrup.

²) Provst for Bjerger-Hatting Herreders Provsti, Sognepræst i Raastrup Peder Riber (1817—85).

paa Selvbedømmelse, som Buch ved Ansøgningen havde lagt for Dagen, skulde for Fremtiden blive ham til Skade; hvad jeg ogsaa nødig vilde, naar han søger Embeder, som han kan magte.

Dersom Domsognets Menighed havde faaet Lov til at vælge mellem de 3 Supplikanter, efterat de havde holdt Valgprædikener, tvivler jeg ikke om at Valget var faldet paa Sørensen¹. Fra den Tid, den retsindige og ikke ubegavede, men altfor sydlandske Panduro² var Præst paa Silkeborg, kjender jeg ham. En Menighed, der føler sig tiltalt af Lauritz Balslev, vilde sandsynligviis følt sig frastødt af Rudolf Panduro. Da Vilstrup³ taledede med mig om, at han agtede at søge Stiftsprovstembedet, sagde jeg ham ligefrem, at jeg for min Deel vilde sætte megen Priis paa, at Stiftsprovsten var en ualmindelig god geistlig Taler med stærkt Bryst. Da jeg aldrig har hørt ham prædike og da han — som rimeligt var — nødig vilde udtale nogen Dom om sig selv som Prædikant, spurgte jeg ham, om der var Nogen i Aarhus, der havde hørt ham prædike. Den, han nævnede mig, taledede jeg med; men hvad der blev svaret var uden Tvivl under hans Forventning.

Sørensen i Bredsten, hvem jeg, med Taksigelse for Ministerens Tillid, har bragt i Forslag, har jeg heller ikke hørt prædike, men jeg har læst en meget god Prædiken af ham og jeg har af paalidelige Folk, geistlige og verdslige, hørt, at han har betydelig ydre Veltalenhed. I Veile havde man en Plan til at sikkre sig ham som fast Prædikant nogle Gange om Maaneden; men han vilde ikke gaa ind derpaa for ei at fornærme Sognepræsten. Dette veed jeg ikke af Pastor Sørensen; men jeg har erfaret dette og

¹) Hans Sørensen (1831—1903), fra 1869 Sognepræst i Bredsten, blev 4. August 1877 Stiftsprovst og Sognepræst ved Domkirken i Aarhus.

²) Hans Rudolph Panduro (1823—1904), Sognepræst i Silkeborg-Linaa 1863-73, siden i Magleby i V. Flakkebjerg Herred.

³) Formentlig Seminarieførstander i Ranum, Sognepræst i Bjørns-holm-Malle Andreas Fabricius Krarup Vilstrup (1824—1910), siden Sognepræst i Bjerregrav-Aalum og Provst.

meget Andet til hans Ros fra Veile og Omegn, hvor jeg har to Sønner.

Provst Vahls Disrekommandation af Sørensen gjorde mig ondt for Vahls egen Skyld. Biskop Balslev, med hvem jeg privat har brevvetet om Sørensen, holder i Grunden ad ham, men har yttret Tvivl om hans Væsen var fiint og dannet nok for en Stiftsprovst. Ganske vist bærer hans ydre Væsen noget Præg af, at han er bondefødt, vel ogsaa af tildeels at være Autodidakt; men hans Mangler og Feil i saa Henseende ere dog af mindre Betydning. Det maa ogsaa være den fiint dannede, et værdigt, geistligt Præg i høi Grad bærende Domprovst Gudes Anskuelse¹, da han, som Deres Excellence meddeler mig, har indstændig anbefalet ham til Dem.

Nu være det den, som skriver disse konfidentielle Meddelelser, tilladt til Slutning at anbefale sig selv og sit faderlige Haab til sin høitagede Ministers gunstigste Erindring.

Deres Excellences allerærbødigst taknemmelige

Brammer.

15.

Aarhus Bispegaard den 7de Aug. 1877.

Deres Excellence

modtage min inderlige Taksigelse baade for Indholdet af den glædelige Tidende om min Søns Beskikkelse til Stouby Præstekald², hvilken Deres Telegram i Dag bragde mig, og

¹) Domprovst i Roskilde, Dr. theol. Ludvig Jacob Mendel Gude (1820—95), hos hvem Hans Sørensen en Tid lang havde været privat Medhjælper. — Sørensens nære Ungdomsven Henrik Scharling har karakteriseret ham som »en sjællandsk Bondesøn, en kraftig Natur med en god Forstand, et bredt Lune og megen Muttervits, som han stundom havde noget ondt for at holde i Tømme« (Henrik Scharling, Livsminder S. 351—2, jvfr. sst. S. 52 og Samme, Theolog eller Digter S. 7—8). — Om Provst Vahl jvfr. S. 563.

²) Jvfr. tidligere S. 597, 601.

for den gunstige Opmærksomhed, som De viste mig ved at tilstille mig Telegrammet.

Min Søn Provsten er ubekjendt for Stouby-Horum Menighed; men ved hans ældre Broder, som er Præst i Urlev, har Navnet en god Klang i Egnen; ogsaa veed jeg, at Kapellan Larsen, hvem man gjerne havde beholdt som Kapellan pro loco i Pastoratet og der som Kandidat var bleven kjendt med min Søns Virksomhed i Veierslev, har saaledes omtalt ham, at han uden Tvivl bliver modtagen med Tillid af sine nye Sognefolk. Disses Lyst til at erholde de sidst afdøde Præstefolks Svigersøn¹, en skikkelig, uden Tvivl for Færinger bedst egnet Mand, til Sognepræst havde vist ikke nogen dybere Grund.

Med Guds Hjælp — det er mit faste Haab — skal min Søn af al sin Evne stræbe i Gjerningen at vise sin oprigtige Taknemlighed for Regjeringens gunstige Tillid til ham ved denne af ham høit ønskede Befordring. Mig er den af aldeles personlige Grunde til megen Glæde; thi nu har jeg tre Sønner med deres Hustruer at besøge i faa Dage i Horsens-Veile Egnen.

Derfor Tak, hjertelig, faderlig Tak fra Deres Excellences med særdeles Høiagtelse allerærbødigt forbundne

Brammer.

16.

Aarhus Bispegaard den 20de August 1877.

Deres Excellence Hr. Minister for Kirke- og Underviisningsvæsenet Fischer. Commandeur af Dbr. &c.

Idet jeg meget takker Deres Excellence for det nye Beviis paa Tillid, hvormed De har bæret mig ved at ville

¹) Den bekendte Folkemindesamler og Sprogforsker Venceslaus Ulricus Hammershaimb (1819—1909), Sognepræst paa Østerø og Provst over Færøerne, blev 29. Januar 1878 Sognepræst i Lyderslev-Frøslev.

høre min Mening om, hvorledes Endelave Sognekald¹ kan under de nuværende Forhold bedst blive besat, tillader jeg mig at bemærke, at jeg antager det utvivlsomt, at der ei kan være Tale om at beskikke Raae² til noget Embede, at Ministeren formeentlig i den Grad har Ret i Deres Ytring om Hellemann³ som en meget jævn Personlighed, at han næppe egner sig til at vedligeholde end sige lede og forøge den kristelige Aand, som skal være vakt paa Øen, men at jeg, uagtet Grønbechs Tirader, har langt mere Haab om, at Camradt⁴ vilde egne sig dertil, dersom han og Øens eneste Læge harmonerede. At det ikke er Tilfældet, kan jeg skjønne dels af, at Lægens, Overlæge Breinholms⁵, Navn fattes paa Adressen til Deres Excellence til Bedste for Camradt, og dels af Paaberaabelsen af samme Hr. Breinholms i Grønbechs Jeremiade⁶ paa-

¹) Endelave Sognekald var blevet ledigt 18. Juni 1877, da der var blevet meddelt den hidtidige Sognepræst Andreas Bjørn Grønbech (1815—82) Afsked. Til Efterfølger fik han 1. Oktober s. A. Alfred Georg Elmquist (1850—1930), fra 1876 personel Kapellan i Magleby, V. Flakkebjerg Herred, hos Marcus Clod Rønne (1808—83); siden Sognepræst i Sanderum.

²) Peder Raae (1825—89), Sognepræst i Jernved 1863—71, havde en kort Tid været Medhjælper hos Pastor Grønbech.

³) Formentlig Frederik Vilhelm Hellemann (1842—1915), Hjælpepræst i Nørre-Snede-Ejstrup, siden Sognepræst i Gislum-Vonsild.

⁴) Carl Vilhelm Johannes Camradt (1843—1924) havde siden 6. November 1874 været personel Kapellan paa Endelave, siden Provst og Sognepræst i Radsted.

⁵) Herløv Sophus Julius Breinholm (1827—79), Overlæge i Hæren, siden praktiserende Læge paa Endelave.

⁶) »Grønbechs Jeremiade« er en træffende Betegnelse for en Skrivelse af 28. Juli—4. August 1877 fra Grønbech til Minister Fischer, hvori han misrekommanderer Camradt paa Grund af hans slette Helbreds-tilstand (Kirkeministeriets Arkiv, 1. Dept., ad Expedition 25. November 1912 (3 M 1522)). Den ovenfor omtalte Adresse til Fordel for Camradt findes ikke mere vedlagt, derimod en Skrivelse af 2. Oktober 1877 fra Endelave Sogneraad af lignende Indhold. Heri ytres der bl. a.: »I mange Aar have vi følt Savnet af en Samvittighedsfuld og nidkjær Sjælesorger, og navnlig turde man sige om vor sidst afskedigede Præst at hans Præstelige Gjærning har været ham en Tvang, en Biting«.

beraabte Erklæring om Camradts uhelbredelige Sygelighed. Om denne kan jeg vistnok ikke have nogen bestemt eller fuldbeføiet Mening; men at Grønbech efter sin deklamatoriske Maneer høilig har overdrevet den, antager jeg rigtignok i Tiltro til Provst Høegh-Guldbergs¹ Anbefaling paa Camradts Ansøgning og til flere Underskrifter paa Adressen, især Skolelærer Sørensens². Ham lærde jeg at kjende og fattede jeg megen Agtelse for, da jeg i Aaret 1864 opholdt mig paa Grund af Modvind flere Dage paa Endelave, hvor jeg under en Vaabenstilstand visiterede. Jeg har siden fra forskjellige, paalidelige Mænd faaet Bekræftelse paa, at han ikke blot er en meget dygtig Lærer men en særdeles agtværdig Mand. Jeg feiler næppe i at antage, at han har konciperet Adressen. At denne er underskrevet af Sognefogden³, der paa Øen under mit Ophold dèr agtedes som en betydelig Person, samt baade af Sogneraadets og Menighedsraadets Medlemmer, vil ikke have undgaaet Deres Excellences Opmærksomhed. Jeg tillader mig hertil at føie, at den medunderskrivende Enkefrue Sannom⁴ er mig bekendt som en begavet og dannet Dame, for hvem det sikkert er magtpaaliggende at have en god Præst.

Skulde Camradt faae en langvarig Sygdom paa Endelave (og hvo kan borge for, at det ikke skeer?), vilde han og Menigheden med, være langt værre faren, end om det tilskikkedes ham som Præst paa Fastlandet. Jeg har derfor tænkt paa, om jeg ikke meest tilfredsstillende kunde besvare min høitagede Ministers Henvendelse til mig ved at foreslaa Dem en eller anden ung Kapellan, som ikke har søgt Sognekaldet paa Endelave, men for hvem det

¹) Provsten i Vor-Nim Herreders Provsti Frederik Christian Julius Høegh-Guldberg (1813—1902), Sognepræst i Vær 1848—1902.

²) Skolelærer Peter Vinkel Sørensen.

³) Formentlig Sognefoged, Gaardejer Ole Jørgen Hansen.

⁴) Albertine Charlotte Henriette Emilie Sannom, f. Rummelhoff (1814—84), Enke efter praktiserende Læge paa Endelave Fritz Sannom (1808—76).

kunde være en ganske ønskelig Befordring. Min Tanke i saadan Retning er kommen til at dvæle ved Alfred Georg Elmqvist, som nu er personel Kapellan hos Marcus Rønne i Magleby, om hvem et Rygte, hvis Paalidelighed Deres Excellence bedst kan vide, beretter, at han nu skal afskediges. Herved vilde den nygifte Alfred Elmqvist komme i saa stor Forlegenhed, at jeg antager, at et Tilbud om at blive Sognepræst paa Endelave vilde være ham velkomment, især dersom Camradt kunde snart blive befordret; thi saa længe Grønbech skal have Pension af Endelave-Kald, vil der hverken for den Ene eller den Anden være mere end netop tarveligt Udkomme, altsaa Intet til at dele mellem den nye Sognepræst og den tjenstledige Kapellan.

Nu skal det være mig meget kjært, om Deres Excellence kan have Brug for disse mine aabenhjertige Udtalelser. Skulde der være noget Mere, hvortil De i denne Sag vil benytte mig, er jeg selvfølgelig aldeles beredvillig til at være til Tjeneste.

I dette Øieblik kom min Søn Provsten, hvem jeg ikke havde seet, efterat han var bleven kaldet til Stouby-Hor-num. Han beder mig skrive til Deres Excellence, at han er gennemtrængt af Taknemlighed over sin Kaldelse, men frygter for, at det vilde være ubeskedent, om han personligt havde takket Dem for den store Godhed og Tillid, som De ved dette for ham saa vigtige Anliggende har viist ham.

Deres Excellences med udmærket Høiagtelse allerærbødigt forbundne

Brammer.

De to Ansøgninger til Kongen samt Adressen til Ministeren indlægger jeg heri.

17.

Aarhus Bispegaard den 5te Septbr. 1877.

Deres Excellence Hr. Kultusminister Fischer, Com.
af Dbr.

Deres Excellences mig hædrende Tillid ved at lægge Indstillingen om Endelave Sognekalde »i mine Hænder« har jeg efter Evne stræbt at svare til. En Brevvexling, jeg har ført med Kap. p. p. i Magleby A. Elmqvist, har bragt ham til at indgive en til Provsten afsendt Ansøgning om bemeldte Embede, hvortil jeg anseer ham vel egnet. Han er en Søn af den Pastor Alfred Elmqvist¹, som er Præst i Virring og uden Tvivl i denne Tid har gjort Ministeren sin Opvartning; baade Faderen og Sønnen ere retskafne, flittige, kjærlige Mennesker med ret gode Gaver, som ere blevne omhyggelig uddannede. Sønnen er — og det ikke blot paa Grund af sin Alder — livligere og aandelig bevægeligere end Faderen. Jeg haaber, at han med sin unge, elskværdige Kone vil paa Endelave kunne leve et lykkeligt, efter vore Tiders Vilkaar, idyllisk Præsteliv. Hvorimod det var at befrygte, at Camradts Hypokondri vilde forøges paa Øen, hvor hans Hustru døde.

Vel vil det strax blive Camradt en Skuffelse ei at blive Sognepræst paa Endelave; men i Betragtning af Deres Excellences gunstige Yttringer om ham, haaber jeg, at det ei skal vare længe, inden han kan opnaa en anden ligsaa beskeden men ham tjenligere Befordring.

Anbefalende mig fremdeles til Deres Excellences Bevaagenhed med udmærket Høiagtelse Deres allerærbødigst forbundne

Brammer.

¹) Alfred Hjalmar Elmquist (1819—92), Sognepræst i Virring-Esserbæk 1864—90.

18.

Aarhus Bispegaard den 13de Septbr. 1877.

Deres Excellence Hr. Kultusminister Fischer, Com.
af Dbr. p. p.

Efter gjennem Ministeriet at have modtaget A. G. Elmqvists herved tilbagesendte Ansøgning om Endelave Sogne-kald, tilskrev jeg ham strax et alvorligt og indtrængende Brev, hvori jeg forlangte, at han oprigtig skulde erklære for mig, hvorvidt han havde ladet sig paavirke af den grundtvigiansk-politiske Aand i Magleby samt om han agtede at virke i den Aand, dersom han blev befordret til Endelave. Ligeledes skrev jeg til den om Forholdene paa Endelave i mange Aar vel bekjendte, paalidelige Provst Guldberg¹ for af ham at faae at vide, om der med Hensyn til den nuværende Stemning paa Øen kunde være nogen Fare for Menigheden i politisk Henseende ved at lade Elmqvist, hvem jeg beskrev ham, blive Sognepræst paa Øen. I Gaar fik jeg Svar paa begge disse Breve og tilmed et om Elmqvist fra Sognepræsten i Skjelskjør Troels Smith², der for adskillige Aar siden var residerende Kapellan i Aarhus. Elmqvists Brev var saa personligt og barnligt fortroligt, at jeg ikke tror, han vilde ønske, at jeg sendte Ministeren det, hvorvel det ei vilde skade ham. Meningen er hvad Tr. Smith med et Sidehug til Marcus Rønne i Korthed har skrevet. Derfor tillader jeg mig at tilstille Deres Excellence Smiths Brev tilligemed Provst Guldbergs. Sidstnævnte vilde uden Tvivl have betragtet gamle Grønbechs Udgydelser, om han havde kjendt dem, som Skvalder. Jeg deler Provstens Tillid til den meget dygtige, forstandige og loyale Skolelærer Sørensens Indflydelse paa

1) Jvfr. S. 606.

2) Troels Frederik Plum Smith (1813—80), fra 1870 Sognepræst i Skjelskør, havde 1850—61 været residerende Kapellan ved Domkirken i Aarhus. Om Smiths nære Tilknytning til Brammer se Præstehistoriske Samlinger I, 335.

Endelave og jeg har samme gode Tanker om Elmqvists Karakter som Pastor Smith. Det er ingenlunde ved sin Fader men det er uden Tvivl ved sin Præst i Randers, Dines Pontoppidan¹, at Elmqvist har faaet nogen grundtvigiansk kirkelig Retning; men til at agitere for den anseer jeg ham hverken egnet eller tilbøielig; og end mindre til at agere Politiker.

Dog — jeg bør i Korthed sige, hvad jeg ønsker —, anseer tjenligst for Vedkommende — og derfor beder Deres Excellence om at udvirke, nemlig

at Elmqvist bliver Sognepræst paa Endelave og at Camradt snart faar et lidt bedre Kald end det for ham altfor fattige Endelave.

Dersom jeg i et Brev til ham maa give ham Haab derom, beraabende mig paa Deres Excellences tidligere, gunstige Yttringer i saa Henseende, vilde det glæde mig.

Deres Excellences allerærbødigst taknemlige

Brammer.

19.

Aarhus Bispegaard den 5te Oktbr. 1877.

Deres Excellence!

Saa snart jeg havde modtaget Ministerens Skrivelse af 25de f. M., for hvis gunstige og kjærkomne Indhold jeg meget takker, beredte jeg Camradt paa, at han sandsynligviis ikke blev Sognepræst paa Endelave, men jeg trøstede ham over dette feilslagne Haab ved, efter Tilladelse, at give ham Haab om at være i Deres Excellences gunstige Erindring, naar passende Leilighed maatte komme.

Der er for Tiden flere Embeder i Stiftet ledige, hvis Besættelse baade kan blive vanskelig og vigtig. Jeg tør

¹) Sognepræst ved St. Mortens Kirke i Randers 1863—79 Dines Pontoppidan (1814—79), Forfatteren Henrik Pontoppidans Fader.

jo stole paa, at De med sædvanlig Godhed optager mine private Yttringer desangaaende:

Efterat jeg har paategnet Ostenfelds¹ Ansøgning om Veierslev², har han for mig erklæret, at han ikke er Grundtvigianer. Gid han, dersom han opnaar Embedet, ei heller maa blive det; thi i andet Fald vilde ikke blot Pastoratets egne Menigheder men ogsaa Folk fra Skorup og Haurum, der pleiede at søge til min Søn i Veierslev, være ilde stødte. Til Provst tør jeg ikke foreslaa Ostenfeld. Ei heller er det heldigt, at Provsten i det store Provsti har 3 Kirker. Det var mere passende med Hensyn til Præsteembedet, at det blev Sognepræsten i Houlberg, som ligger nær en Jernbanestation. Jeg har i Dag paategnet en Ansøgning fra Jubilaren i Houlberg³ om Afsked. Til Provst Koks Eftermand som Provst er Langballe⁴, over hvis Kaldelse til Ørsted jeg er glad, bedst skikket blandt Provstiets Præster. Han kan bedre være Provst i sit nye Kald end i Krstrup, hvor han havde forkjelet Menigheden ved at ofre al sin Tid og alle sine Kræfter til den. Jeg antager, at hans Helbred vil styrkes ved Provstereiserne. Det lader ikke til, at Nogen her fra Stiftet har Mod til at søge Sognekaldet i Grenaa. Og nu Hammel? Det ligger mig særdeles paa Sinde hvem dertil bliver beskikket⁵ baade i og for

¹) Søren Rasmussen Ostenfeld (1837—1900), Sognepræst i Hylke, siden i Skibby.

²) Det ved den S. 591 nævnte C. B. Brammers Forflyttelse til Stouby ledige Vejerslev-Ajdt-Torsø blev 5. November 1877 besat med Vilhelm Schalstrup Stilling (1830—83).

³) Jubellæreren Johan Christian Jensen (1790—1885), Sognepræst i Houlbjerg-Granslev fra 1840, blev afskediget 19. December 1877.

⁴) Johan Frederik Langballe (1822—99) var 22. September 1877 blevet forflyttet fra Krstrup til Ørsted; 7. Februar 1878 blev han Provst for Rougsø-Sonderhald-Nørre Herreders Provsti efter Provst Hans Christopher Elers Koch (1819—95), der var blevet forflyttet til Horbelev-Falkerslev.

⁵) Hammel-Voldby-Soby i Gjærn Herred var ledigt efter Peter Michael Andresen (1810—77), der havde faaet Afsked 18. August 1877. I Hammel Sogn ligger Frijsenborg.

sig og af Hensyn til Grev Frijs¹ og Grevinden. Uden Tvivl vilde det være overflødigt, om jeg bad Deres Excellence, som selv staar i venskabeligt Forhold til det ædle Herskab paa Frijsenborg, om at tage væsenligt Hensyn til dets Tarv og Ønsker om hvilken Præst Hammel skjønnede Kirke nu skal betroes.

Med udmærket Høiagtelse Deres Excellences meget ærbødige og forbundne

Brammer.

20.

Aarhus Bispegaard den 26de Oktbr. 1877.

Deres Excellence!

At den entledigede Sognepræst Andresen i Hammel er død², har hans Søn privat meddeelt mig; gennem Provsten har jeg endnu ikke faaet nogen officiel Underretning derom; men efter denne har jeg ikke villet opsætte min Meddelelse til Deres Excellence. Der vil nemlig nu kunne blive, hvad ønskeligt er, en større Konkurrence om Embedet, dersom det paany opslaas ledigt, efterat Pensionen til Formanden bortfalder. Han efterlader sig ikke nogen Enke.

Efter hvad jeg har hørt om Supplikanterne til Veierslev er der Ingen af dem, som jeg er sikker paa egner sig til Embedet, der skulde have en god Prædikant, der kunde have Tillid hos Menigheden og de »Opvakte« i Omegnen, der havde sluttet sig til min Søn som en moderat Ikke-gru[n]dtvigioner. Ostenfeldt erklærer vel, at han ikke *er* Grundtvigioner — og *jeg* troer ham paa hans Ord —; men Grundtvigionismens Modstandere kunne ikke uden

¹) Politikeren Christian Emil Greve Krag-Juel-Vind-Frijs (1817—96) til Frijsenborg.

²) Den S. 611 nævnte Sognepræst P. M. Andresen var død 24. Oktober 1877.

Føie ansee ham tilbøielig til Sekten, da han har forenet sig med Kirketerp og Knækkenborg om at udgive et Tillæg til Kingos Psalmebog¹. I saa Henseende have uvidenskabelige Lægfolk en urokkelig Mistænkkelighed.

Dog — det er indiskret af mig at uleilige Ministeren i disse Dage² med et saa langt privat Brev. Undskyld

Deres Excellences med udmærket Høiagtelse allerærbødigst forbundne

Brammer.

21.

Aarhus Bispegaard den 16de Januar 1878.

Deres Excellence!

Dersom jeg ikke havde havt en Øienbetændelse, der blev forværret, da jeg prædikede paa anden Juledag og siden har staaet paa samme Standpunkt, skulde jeg tidligere have tilladt mig at sende min høitærede Minister en Nyaarshilsen. Nu vil jeg, uagtet min Læges Førmåninger om at skaane Øinene ved at undlade at læse og skrive, dog driste mig til at nedskrive disse Linier saa læselige som det for Tiden staar i min Magt.

Ligesom jeg beder Kirkens usynlige Herre og Hoved at holde sin beskjermende Haand over den danske Folkekirke, saaledes er det mit inderlige Ønske for dennes synlige Styrer, at der til hans høistvigtige, for denne Slægt og for kommende Slægter skjæbnsvangre Idræt maa gives Lys, Kraft og for hver god Spire Velsignelse fra Lysenes Fader, al god og fuldkommen Gaves Kilde.

Deres Excellence vil med den Post, der bringer dette

¹) Den S. 611 nævnte S. R. Ostfeldt havde 1873 i Forening med Præsterne C. E. Kirketerp, Uldum, og G. S. Knækenborg, Kollerup, udgivet et »Tillæg til Kingos Salmesbog«.

²) Paa dette Tidspunkt forhandlede der ivrigt om Gyldigheden af provisoriske Finanslove.

private Brev, ogsaa modtage et officielt fra mig, i hvilket jeg indstændigt anbefaler Pastor Langballe til Provst¹ istedenfor den ogsaa gode Præst Ehlers Koch, hvem han som Provst let vil overgaa.

Destoværre vil Ministeriet snart modtage en Ansøgning fra Provst Skou² i Skanderborg om at maatte nedlægge Provsteembedet paa Grund af en meget farlig Øiensvaghed. Jeg holdt Ansøgningen tilbage for at bevæge ham til selv at tilbagetage den, da jeg frygter, at denne elskelige og som Taler høitbegavede Mands Fremtid vil lide ved et saa afgjørende Skridt, men efter hvad han i Dag har sagt mig om Øienlægenes Erklæring anseer jeg det uundgaaeligt. Til Provst i hans Sted tror jeg iøvrigt nok, at der kan findes en brugelig Præst i Distriktet.

Men dersom Deres Excellence ikke skaffer os en Præst til Houlberg-Granslev Sognekalde, der egner sig til Provst for Lysgaard-Hids-Houlberg Distrikt i min Søns Sted, kommer jeg i stor Forlegenhed med mit Forslag til Indstilling om det Provsteembedes Besættelse.

Min ovennævnte Søn, der bor i Kapellanens ledige Bolig under Naadensaaret, føler sig glad i sit Forhold til Menighederne og nærer lyse Forhaabninger om Fremtiden. Jeg kan ikke nævne ham for Deres Excellence uden atter at takke Dem for den Glæde, De ved hans Befordring har beredet mig, ligesom for ethvert andet Tegn paa Velvillie og Tillid, hvormed De i det henrundne Aar har hædret

Deres Excellences med udmærket Høiagtelse allerærbødigt forbundne

Brammer.

¹) Jvfr. S. 611.

²) Sognepræst i Skanderborg-Skanderup-Stilling 1870—84, siden i Svindinge Jens Carl Christian Skou (1831—1904) fik Afsked som Provst for Hjelmslev-Gjern Herreders Provsti 29. Januar 1878.

22.

Aarhus Bispegaard den 22de Febr. 1878.

Deres Excellence!

Næst efter ret meget at takke for Deres i Dag modtagne Brev og den mig ved dets Indhold viste gunstige Velvillie og Tillid, skal jeg stræbe at svare til denne ved, efter Deres Excellences Anmodning, strax kortelig at yttre mig om Biskop Monrads Forslag^{*1}.

At just Monrad nu ønsker en kongelig Resolution for Biskoppers Sammenkaldelse til at udtale sig om kirkelige Sager som et raadgivende Kirkeraad, er mig et nyt Beviis paa denne mærkværdige Mands uberegnelige Elasticitet; thi han har engang, medens han var Overskole-direktør, i flere Timer (forgjebes) bestræbt sig for at bringe mig, der som Medlem af Minoriteten i den gamle Kirkekommission havde stemt for et saadant Kirkeraad², til at frafalde den Plan og gaa over til Majoritetens Forslag om en i konstitutionel politisk Aand dannet Kirkeforfatning, et Forslag, som efter Kirkekommissionens Ophør var udkommet med Modifikationer og medundertegnet af Monrad. — Vort — af Biskop Martensen konciperede — Minoritetsvotum — have vi ikke, da Ørsted ophørte at være Minister, stræbt at gennemføre ved Regjeringens Bistand. Men personlig har jeg gjort hvad jeg i den Retning formaaede ved adskillige Gange at indbyde alle Biskopperne til Aarhus, for at vi kunde gjøre hverandre Meddelelser af historisk og administrativt Indhold. Med Undtagelse af Biskop Martensen have de Andre gjort

¹) Talen er aabenbart om nogle af de Underhaandsforhandlinger, der førte til den kgl. Resolution af 8. Oktober 1883 om Oprettelsen af Det kirkelige Raad. — Ditlev Gothard Monrad (1811—87), der fra 1871 var Biskop over Lolland-Falsters Stift, havde 1855—59 været Overdirektør for Almue- og Borgerskolevæsenet.

²) Jvfr. »Betænkninger og Andragender, indgivne til Kirke-Ministeriet af den i Aaret 1854 allerhoist nedsatte Commission etc.«, 1854, S. 1—4, 49.

mig den Fornøielse at møde; og jeg tror ikke, at de have fortrudt det, skjøndt jeg heller ikke tør sige, at Resultaterne have været betydelige. Eengang har der været Bispemøde hos Laub. Det var Aftale, at det næste Gang skulde holdes hos Engelstoft; — men saa blev Kierkegaard Minister, — vi Andre følte os forpligtede til Fælleds-udtalelsen, — og den indeholdt et saadant Mistillids eller Misfornøielses-Votum imod ham, at vort fortrolige, kordiale Forhold vanskelig kunde oprettes¹.

Monrad har ikke været Biskop paa Bispemødernes Tid; men som Minister opfordrede han engang de 4 jyske Biskopper til at komme sammen (hvad der ogsaa skete hos mig) for at gjøre Forslag til et Tillæg til Kingos Psalmebog. Forslaget indsendte vi, Ministeriet erhvervede kgl. Res. af 16de Mai 1864 til Forslagets Approbation og Trykning²; men derved blev det; nu antager jeg ikke, at den Sag kan til Nytte fremtages.

Deres Excellence kan af denne Fremstilling slutte, at jeg for min Deel er meget villig til at møde paa Regjerings-Opfordring til Raadførelse med mine Kolleger om kirkelige Spørgsmaal.

Det være mig tilladt at bemærke, at Sammenkaldelsen kan støtte sig til Kirkeordinantsen af 1542 og D.L. 2—17—17³. Men dog tør jeg ikke tilskynde Ministeren til at

¹) Hardenack Otto Conrad Laub (1805—82), Biskop over Viborg Stift 1854—78; Christian Thorning Engelstoft (1805—89), Biskop over Fyens Stift 1851—89. Ved »Fælledsudtalelsen« sigtes der til den Skrivelse fra 6 af Landets 7 Biskopper, som 11. Februar 1868 blev fremlagt i begge Rigsdagens Ting som Protest mod det Forslag til en Valgmenighedslov, som Biskop Peter Christian Kierkegaard efter sin Udnævnelse til Kultusminister 4. September 1867 skulde gennemføre.

²) Ved kgl. Resolution af 16. Maj 1864 bemyndigedes Ministeriet til at lade det af Biskopperne Brammer, Daugaard, Laub og Kierkegaard udarbejdede Udkast til et Tillæg til den saakaldte Kingos Psalmebog trykke og autorisere (Kultusministeriets 1. Departements Forestillinger 1864 Nr. 61).

³) Brammer hentyder til den fra Kirkeordinansen (Danske Kirke-
love, udg. af H. F. Rørdam, I, 107—8) til Danske Lov overgaaede

gjøre dette Skridt, som muligviis kan bevirke det Modsatte af Hensigten¹.

Baade Langballes Kaldelse til Provst og Skous Udnævnelse til Ridder have glædet mig².

For Deres Excellences gunstige Løfte om Besættelsen af Houlberg er jeg taknemlig. Endnu veed jeg ikke Nogen, der har søgt Præstekaldet, hvem jeg kunde ønske dertil for Provsteembedets Skyld. Men dersom det bliver søgt af Sognepræst i Tæbring paa Mors, *Møllerup*³, ønsker jeg ham.

Længere tør jeg ikke dennesinde trætte Deres Excellence. Anbefalende mig til min høitagtede Ministers vedvarende Bevaagenhed forbliver jeg

Deres Excellences allerærbødigst taknemmelige

Brammer.

* Hans Brev har jeg den Ære herved at tilbagesende.

23.

Aarhus Bispegaard d. 28de Marts 1878.

Deres Excellence!

Næst efter at takke Deres Excellence ret meget for den Ære og Tillid, hvormed De ved Deres konfidentielle Skri-

Bestemmelse om, at Superintendenterne i Tvivlstilfælde skulde »bespørge seg med nogle aff de andre Superintendenter«.

¹) Brammer var iøvrigt Tilhænger af at opbygge Kirkeforfatningen »nedenfra opad«, baseret paa Menighedsraadene rundt om i Landet, jvfr. hans »Et Indlæg i Kirkeforfatnings-Sagen med et Ord til Bedste for Menighedsraad«, 1858, især S. 25 ff. I sit »Hyrdebrev« 1867 vedkender han sig samme Grundopfattelse af Kirkeforfatningssagen, som han havde givet Udtryk for 1854, derunder ogsaa med Hensyn til Betimeligheden af Oprettelsen af et raadgivende Kirkeraad, bestaaende i hvert Tilfælde af samtlige Landets Biskopper. — Anders Sandøe Ørstedes Ministerium afgik 12. December 1854.

²) Om Provst Langballe jvfr. S. 611. Den S. 614 nævnte Provst J. C. C. Skou udnævntes 29. Januar 1878 til Ridder af Dannebrog.

³) Janus Severinus Møllerup (1824—1900), Sognepræst i Tæbring-Outtrup-Rakkeby fra 1870, forflyttedes 6. April 1878 til Houlbjerg-Granslev, siden i Gelsted-Rørup.

velser af 19de og 22de d. M. har hædret og glædet mig, skal jeg efter bedste Overveielse yttre min Mening om den heldigste Indstilling til de omhandlede Embeders Besættelse.

Iblandt de 6 øverst nummerede Supplikanter til Houlberg Sognekald ere de fire mig saa vel bekendte, at jeg om dem ikke behøvede at søge nøiagtigere Underretninger hos Andre. Dette var derimod Tilfældet med Hensyn til Præsterne V. Petersen i Naur og N. Krarup i Vilsted¹. Uden at de paa Ansøgningerne skrevne Anbefalinger bleve modsagte erholdt jeg dog saadanne paalidelige Oplysninger om disse Supplikanter, at jeg ikke kan ønske Nogen af dem til Houlberg især med Provsteembedet for Øie. Thi Førstnævnte har i sin Kreds kvalificeret sig til Navnet Konfusius (ikke Confucius) og synes altsaa ikke egnet til at varetage Orden hos Præster og Skolelærere. Ved Krarup i Vilsted skal der findes noget (iøvrigt elskværdigt) Naivt, som ikke viser hen i Retning af en Provsts mangeartede, udadtrædende Virksomhed. Ved at gennemgaa hele Supplikantlisten til Houlberg finder jeg desto værre Ingen, hvem jeg kan ønske til Provst i Distriktet. Det var uheldigt (maaske for Mollerup selv), at han ved Lyst til en høiere Stilling afholdt sig fra at søge Houlberg, hvorved han — rigtignok uden at vinde i Indtægter — ret var baade som Præst og Provst kommen paa en Plads, han sikkert kunde udfylde.

For Aarhus Stift betragter jeg det ogsaa uheldigt, at *Pastor Chr. Borch*² i V. Hornum ikke ligesaa vel søgde Houlberg som Randlev i Aarhus Stift. Efter Alt, hvad mig er bekendt om denne Præstemand, hvem man vil

¹) Vilhelm Truels Petersen Hagens (1833—1918), Sognepræst i Naur-Sir 1873—81, siden i Ørsted, Baag Herred; Nikolaj Thure Krarup (1835—1930), Sognepræst i Vilsted-Vindblæs 1870—79, siden i Aastrup.

²) Christen Frausing Borch (1836—1912), Sognepræst i Vester Hornum-Hyllebjerg-Fleisborg siden 1870, blev 6. April 1878 forflyttet til Randlev-Bjergager.

savne i Viborg Stift, maa jeg ønske ham hertil. Havde han ansøgt baade Houlberg og Randlev, vilde jeg have anbefalet ham fortrinlig til førstnævnte Kald; nu tillader jeg mig at foreslaa ham til Randlev og *Adjunkt Ehlers*¹ til Houlberg. Endskjøndt han kommer fra Randers, hvor Hr. Dines Pontoppidan² er Sognepræst (for ei at sige Sogneherre), er han dog, saa vidt jeg kan mærke, ikke grundtvigianiseret. Endnu sikkrere er jeg dog paa, at Deres Excellences Løfte til Randlev-Bjergager Menigheder om at frie dem for at faae en grundtvigiansk Præst bliver opfyldt, naar de erholde Chr. Borch, som just skal arbeide paa at bringe sin grundtvigssindede Broder³, der var Kapellan p. p. i Grenaa, paa rette Vei. Jeg har ikke hørt Chr. Borch prædike; men jeg har læst nogle af hans Prædikener og fundet dem lige den i Randlev saa elskede Jac. Zahrtmanns⁴. Dersom Ehlers, for hvem det glæder mig, at Deres Excellence ogsaa nærer Interesse, opnaar at blive Sognepræst i Houlberg, gaar det jo ikke an at foreslaa ham til Provst, da han er uden Erfaring som Præst. Jeg nødes da til at foreslaa en af Provstiets Præster til Provsteembedet. Den konstituerede (Ochsner)⁵ har hverken Lyst eller Evne dertil. Iblandt de øvrige dvæler mine Tanker nærmest ved Langhoff i Høiberg og Holbech i Seerup⁶. Langhoff er ikke synderlig begavet, men uagtet sin Alder ret arbejdsdygtig, derhos praktisk øvet og er-

¹) Eberhard Sophus Ehlers (1837—1901), Adjunkt i Randers fra 1863, blev 8. Juli 1878 Sognepræst i Ulso-Øster Egede, siden i Snødestoense.

²) Jvfr. S. 610.

³) Ulrik Sophus Borch (1845—1931), personel Kapellan i Grenaa-Gammelsgn 1871—7, siden Sognepræst i Nestelsø-Mogenstrup.

⁴) Jacob Nicolaj Zahrtmann (1845—1907), personel Kapellan i Randlev-Bjergager 1872—7, siden Sognepræst ved Vor Frue Kirke i Aarhus.

⁵) Sognepræst i Sal-Gullev Salomon Ochsner (1815—96).

⁶) Julius Ferdinand Bjergager Langhoff (1814—1902), Sognepræst i Højbjerg-Elsborg 1861—88; Christian Ohnsorg Holbek (1833—1912), Sognepræst i Serup-Lemming 1874—9, siden i Snoldelev-Tune.

faren i administrative Forretninger. Han er godmodig og velvillig af Sindelag*. Holbech er begavet og energisk. Uagtet han kun i kort Tid har været Sognepræst, ventede han, som var yndet af min Søn, formodenlig, at jeg vilde konstituere og foreslaa ham til min Søns Eftermand som Provst. Jeg har undladt det, fordi jeg mærkede, at han ved sit Væsen havde stødt Præster og Skolelærere, ogsaa Proprietærer, fra sig. Jeg frygtede, at han ei kunde bare sig for at vise Overmod blandt Provsterne**. Nu tillader jeg mig at bede Ministeren om privat at tilkjendegive mig hvem De helst seer, at jeg bringer i Forslag til bemeldte Provsteembede.

Med særlig Høiagtelse og Ærbødighed Deres Excellences særdeles forbundne

Brammer.

* Langhoff kan ogsaa anbringes i de elskværdigt Naives Klasse.

** og andre Arbeidsfæller.

24.

Aarh. Bispegrd. d. 29de Marts 1878.

Deres Excellence!

Tillad mig, som i Gaar havde den Ære at tilskrive Dem, at begynde dette Brev med de samme Ord, hvormed De (rigtignok uden Føie) begyndte Deres sidste Brev til mig: »Her har De allerede Deres Plageaand igjen!«

I dette Øieblik modtog jeg et Brev fra Pastor Møllerup i Tæbring¹, hvoraf jeg seer, at han drister sig eller vel allerede har dristet sig til at indgive Ansøgning om Houlberg, uagtet den reglementerede Ansøgningstid er udløben. Jeg vil ikke dølge, at et Brev fra mig har givet ham en Tilskyndelse til dette Forsøg; men jeg maa dog udtrykke-
lig bemærke, at jeg tilkjendegav ham, at Tilskyndelsen skete ikke efter nogen Fuldmagt fra Ministeren. Tidligere

¹) Jvfr. S. 617.

havde jeg lovet ham at anbefale ham til Deres Excellence i Anledning af Vakancen i Houlberg Sognekald og i Provstembedet for Lysgaard, Hids og Houlberg Herreder. Det Løfte har jeg jo holdt. Men næppe har jeg forklaret Deres Excellence, hvorfor jeg har saa gode Tanker om ham. Tillad mig det her!

Han er Søn af en meget agtet Aarhus-Slægt. Hans Fader, en gammel Egregiist¹, var Provst i Stiftet, da jeg her blev Biskop. Moderen var Datter af Professor Stougaard, Skolens Rektor. Selv var han en ferm Discipel og Student fra Aaret 1844. En Sygdom forsinkede hans Attestats, som han tog 1851 med bedste Karakter. For de praktiske Prøver har jeg været med at give ham admodum laudabilis. Han blev Adjunkt i Roeskilde men for at være nærmere ved Harridslev, hvor hans Fader var Præst, byttede han med P. A. Holm², der dengang var Adjunkt i Aarhus. Efterat han her var stegen i Adjunktgage, søgte og erholdt han et personelt Kapellani nemlig hos Faderen af Pietet for ham, der behøvede Bistand i Embedsførelsen. Efter Faderens Død 1862 søgte Menigheden, hvad dengang ikke var saa sædvanligt som nu, om at Sønnen maatte faa Kaldet. I dets Sted fik han det lille Sognekald Liørslev paa Mors. Da Biskop Kierkegaard, skjøndt selv en gammel Grundtvigianer, fandt det betænkeligt, at Grundtvigianismen udbredte sig for stærkt paa Morsø, bidrog han Sit til, at Mollerup som en Modstander af det grundtvigske Væsen blev Sognepræst i det indbringende Kald Tæbring, Outrup og Rakkeby. Han vil, især saalænge Pension skal svares til den gamle, legemlig bomstærke Jensen³, tabe ved at komme til Houlberg; men han længes efter at være

¹) Provst Hans Peter Mollerup (1797—1862), Sognepræst i Harridslev-Albæk 1838—62, gift med Anna Marie Stougaard, Datter af Rektor i Aarhus, Professor Jens Stougaard (1761—1838).

²) Peter Alberg Holm (1823—92), Adjunkt i Aarhus 1849, i Roskilde 1855, siden Sognepræst i Gamtofte.

³) Den S. 611 nævnte Pastor emeritus Johan Christian Jensen døde først 8. Oktober 1885, 95 Aar gammel.

sin eneste Søster (i Støvring) nærmere og har vel ogsaa Lyst til at blive Provst, hvortil han uden Tvivl er fortrinlig skikket og som jeg ikke har dulgt for ham, at jeg vilde anbefale ham til, dersom han fik Sognekaldet. Af Udseende er han en kraftfuld, af Karakter en grundhæderlig, i Embedsforhold en loyal og human, i Selskabslivet en beleven, i Familielivet en kjærlig Mand.

Dersom Deres Excellence vil begunstige mit Ønske om Møllerup, kommer det jo til i visse Maader at gaa ud over Ehlers; men det staar jo i Deres Excellences Magt snart at skaffe ham godt befordret. I Aarhus Stift vil han være Biskoppen meget velkommen. Rye Sognekald vil formodenlig blive vel ringe for Ehlers, om der end ingen Pension bliver at udrede til Formanden, Møller¹, der for Tiden er meget syg og ganske uskikket til at bestyre Embedet. Menigheden længes efter, at det snart maa kunne blive besat. Af særegen Vigtighed vil det være, at Præsten i Ry er en begavet Prædikant af Hensyn til de mange Reisende, der om Sommeren gjøre Valfart til Himmelbjerget, der ligger i Ry Sogn.

At geistlige Mænd frabede dem Embeder, de have søgt og faaet, har altid været mig imod. Jeg foreslog engang i et Bispemøde hos mig mine Embedsbrødre, at vi skulde være enige om ikke at understøtte saadanne Ansøgninger; men Kierkegaard udbød: »Hvad mig angaar, da er det som at tale om Strikke i hængt Mands Hus«². Imidlertid blev jeg ikke bedrøvet, da jeg hørte, at Kateket Winther³ i Kjerteminde havde frabedet sig Levring Sognekald.

Som stedse Deres Excellences meget ærbødige og forbundne

Brammer.

¹) Carl Christian Vilhelm Møller (1804—79), Sognepræst i Ry 1862—78.

²) Biskop P. C. Kierkegaard var 1. Marts 1833 blevet kaldet til Sognepræst i Vejerslev-Blidstrup, men 27. s. M. efter Ansøgning anset som ikke beskikket.

³) Valdemar Julius Winther (1846—1912), Kateket og Førstelærer

25.

Aarhus Bispegaard den 24de April 1878.

Deres Excellence, min høitagtede Minister, skylder og sender jeg trefoldig Tak: for den gunstige Opfyldelse af mit Ønske om Besættelsen af Houlberg og Randlev Præstembeder, den hurtige Meddelelse derom og det igaar modtagne, tillidsfulde Brev.

Efter Mollerups Kaldelse til Houlberg er han bleven rammet af en pludselig Ulykke (hans Hustrues bratte Død ved en Blodprop)¹; han er for Øieblikket overmaade nedtrykt; men jeg haaber, at han som en Mand og Kristen vil kunne bære sit Kors, og at Provstegjerningen, om den maa blive ham betroet, skal blive gavnlig for hans Sjæls- og Legemssundhed.

Biskop Swane² vilde — har han sagt mig — saare nødig miste Christen Borch i Viborg Stift; desto glædeligere maa det jo være mig, at han er kaldet til Aarhus Stift. Jeg frygter for, at jeg ikke har med Betænksomhed eller tilbørlig Forsigtighed yttret mig for Ministeren om den til Levring kaldte, men fra det Embede nu befriede Kateket Winther³. Personlig kjender jeg ham slet ikke; noget i moralsk Henseende Ufordeelagtigt har jeg heller ikke hørt om ham; men det blev mig sagt, at jeg formodenlig vilde faa Ubehageligheder ved ham, da han var ultragrundtvigiansk. Dette forekom mig ikke usandsynligt, da han kom fra Kjerteminde. Derfor fornøiede det mig at blive

ved Borgerskolen i Kerteminde 1873—8, siden Sognepræst i Kastrup. Jvfr. S. 623—4. Winther var 23. Februar 1878 blevet kaldet til Sognepræst i Levring-Hørup, men havde 28. Marts s. A. faaet Tilladelse til at betragtes som ikke kaldet.

¹) Fru Anna Kirstine Mollerup, f. Hagemann, døde 15. April 1878 i Tæbring. Jvfr. S. 629. — Mollerup udnævntes 31. Maj 1878 til Provst for Lysgaard-Hids-Houlbjerg Herreders Provsti.

²) Hans Jørgen Swane (1821—1903), Biskop over Viborg Stift 1877—1901. Om Borch jvfr. S. 618.

³) Jvfr. S. 622.

fri for ham; men overmaade nødig vilde jeg, at et Ord, jeg derom lod falde, skulde blive ham til Skade hos Ministeren. Nu vil jeg ret ønske, at den i hans Sted beskikkede, mig tidligere ubekjendte, Bruun¹, maa være en Nathanaël, som Deres Excellence kan glædes ved. Mig skal det være en sand Glæde, efter Deres Ønske, at vise ham faderlig Velvillie.

Om Rye Sognekalder har Ingen talt til mig uden en ung Kapellan Lund² i Tulstrup (Annex til Alling). Han er brav og flink, men har en altfor pibende Stemme til at passe paa en Prædikestol, hvor man ønsker en Mand med ydre Veltalenhed. Jeg har hørt, at der laves en Adresse i Rye til Bedste for Holger Køster³ i Østbirk; men de gode Folk i Rye, som vare vel tilfredse med den stakkels, i hvert Fald ikke grundtvigianske Møller, vide næppe hvad Grundtvigianisme er og kjende sandsynligviis meget lidt til Hr. Holger. Hvad mig angaar, seer jeg ham heller hos sin moderat grundtvigske, elskelige Fader⁴ end paa noget andet Sted i Aarhus Stift. Da Bagger⁵ i Storeheddinge ikke føler sig lykkelig dèr, antager jeg, at han vilde, med Guds Hjælp, føle sig lykkelig i Rye.

Efter nogle Yttringer til Deres Excellence fra mig i forrige Aar om Pastor Schjødte⁶ her kan De have Grund til at undre Dem over, at han endnu ikke har søgt Afsked som residerende Kapellan ved Domkirken. Jeg ønsker, at han vilde det; oekonomiske Grunde afholde ham derfra og han har vundet større Selvtillid, er mindre hypokon-

¹) Frederik Rubæk Henrik Bylov Bruun (1849—1923) var 28. Marts 1878 blevet Sognepræst i Levring-Horup.

²) Personel Kapellan i Alling-Tulstrup Theodor Otto Christian Diderik Lund (1848—1911), siden Sognepræst i Borre.

³) Holger Kristian Valdemar Køster (1848—1923), personel Kapellan i Østbirk hos sin Fader 1875—80, siden Sognepræst i Gangsted-Søvind.

⁴) Janus Køster (1809—1891), Sognepræst i Østbirk-Yding 1858—80.

⁵) Frederik Vilhelm Bagger (1846—1936), Kapellan pro loco i Store Hedinge 1877—8, siden Sognepræst i Klim-Torup-Vust.

⁶) Jvfr. S. 578—9.

drisk, end før, uden Tvivl opmuntret af Stiftsprovst Sørensen, som finder, at han har gjort Fremskridt paa sine gamle Dage som Prædikant. Det kunde jeg just ikke finde, da jeg i forrige Maaned hørte ham intimere ved en Ordination, jeg holdt. Iøvrigt har jeg i Vinter maattet oftere, end jeg pleier, undlade at gaa i Kirke, da jeg lider af en langvarig Øienbetændelse og i den sidste Tid ogsaa paa anden Maade har været og er noget upasselig. Nu — om en Ugestid — saa længe haaber jeg da at leve — fylder jeg mit 77de Aar. I Forhold dertil maa jeg være taknemlig over en god Helbred. Da Laub blev Biskop, var jeg allerede Senior mellem Landets Biskopper. Men nu er jeg bange, at Deres Excellence skal udbryde: o loquax senectus!

For ei at give altfor megen Grund dertil slutter jeg, dog ikke uden at gjentage min Tak for al beviist Yndest og Tillid og anbefalende mig til min høitagtede Ministers fremtidige Bevaagenhed.

Deres Excellences med udmærket Høiagtelse allerærbødigt forbundne

Brammer.

26.

Aarhus Bispegaard den 4de Mai 1878.

Deres Excellence!

Idet jeg meget takker for det nye, mig hædrende Beviis paa Tillid, som jeg modtog ved Deres høitærede Brev af Gaars Dato, undlader jeg ikke strax at besvare den deri forebragte Forespørgsel.

Kapellan Melby¹ er ordineret af Sjællands eller Fyens Biskop. Da han bærer samme Navn som en fremragende,

¹) Jørgen Peter Melbye (1843—1905), Kapellan pro loco i Dover-Venge 1874, blev Sognepræst i Vester Brønderslev-Serridslev 10. Maj 1878, siden i Vejle-Hornstrup.

fyensk Grundtvigianer, Mads Melby i Asperup¹, har jeg antaget, at han var i kjødeligt og frygtet, at han ogsaa var i aandeligt Slægtskab med ham. Dog var der Intet, som stadfæstede denne Mistanke. Og da han lever i et fredeligt Forhold med sin Sognepræst, Mygdal², som er en myndig og tapper Modstander af Grundtvigianismen, ansaa jeg det usandsynligt, at Jørgen Peter Melby i Venge skulde være kirkelig eller politisk smittet af denne Epidemi. For at have nogen bestemt Mening om ham, lod jeg, efterat han havde begyndt ivrig at søge Befordring, ham prædike for mig i en af Kirkerne i Aarhus. Baade ved denne i det Hele meget gode Prædiken og ved en Samtale, jeg havde med ham, er jeg kommen til den Forvisning, at han ikke er nogen Grundtvigianer og til det Haab, at han heller ikke *bliver* det. Jeg tog naturligviis intet Løfte af ham i den Henseende; men mit Haab om, at han, endog hvor der som paa Mors er meget Smitstof, vil blive fri for Smitten, grunder jeg derpaa, at hans Forstand, saa vidt jeg kan skjønne, overveier Følelsen og Fantasien hos ham; hvortil kommer, at han uden Tvivl er en selvstændig Mand og fri for den forfængelige Higen efter at komme til at betyde Noget ved at lade sit Navn og sine Fortjenester komme for Folkets Øren gennem grundtvigske Trompeter. For saa vidt jeg paa hans Ansøgning om Serridslev tillod mig at bemærke, at jeg ansaa den Befordring passende for ham, tænkte jeg dog ikke paa hans Forhold til Grundtvigianismen men paa altfor store Kald, han hidindtil havde ansøgt som Grenaa og Kjerteminde, Allerup og Ballerup m. Fl.

Deres Excellences med særlig Høiagtelse meget ærbødige og taknemmelige

Brammer.

¹) Mads Melbye (1817—79), Sognepræst i Asperup-Rorslev 1845—79.

²) Jes Mygdal (1819—91), Sognepræst i Dover-Venge 1873—9.

27.

Aarhus Bispegaard den 14de Juni 1878.

Deres Excellence!

I Dag har jeg modtaget en til mig og Landets øvrige Biskopper stilet Skrivelse fra Biskop Martensen med en Sag, som oprindelig var udgaaet fra Præster i Aarhus Stift, hvorved jeg var kommen til at sætte den i Cirkulation til mine Kolleger, uagtet jeg erklærede mig imod dens Tendents. Heri have de andre Biskopper erklæret dem enige. Jeg havde helst seet, at Andragendet med sine mange Underskrifter og Biskoppernes Protest var af Sjællands Biskop blevet tilstillet Deres Excellence; men det gaar mig fast med det som det gik Abdul Kasem med hans Tøffler¹; thi nu har jeg det igjen.

Formodenlig veed Ministeren, at Geistligheden har sat sig i Bevægelse, for at det skal blive tilladt de Præster, som ønske det, at kommunikere selv med Menigheden, naar de uddele den hellige Nadvere, altsaa uden at komme til Skriftemaal og absolveres². Det er denne Tilladelse, hvorom der i ovennævnte Andragende ansøges af en stor Mængde Præster i Subjektivismens Aand og i Frihedens Navn, uagtet de Fleste af dem næppe vilde benytte Til-

¹) Herved sigtes til et arabisk Eventyr om Købmanden i Bagdad Kasems Tøfler, der ofte kom bort fra deres Ejer, men bestandig vendte tilbage til ham. Brammer kan have kendt denne Fortælling fra danske Bearbejdelser, saaledes fra »Historier«, Kbh. 1774, S. 4—10, og »Kasems Tøfler«, Kbh. [1857]. Ogsaa Oehlenschläger hentyder hertil i »Aladdin« (jvfr. Carl Elberling, Oehlenschläger og de østerlandske Eventyr, 1887, S. 46—7).

²) Et gennem Øster Lisbjerg m. fl. Herreders Provsti indsendt, af 433 Præster undertegnet Andragende om Præsters Adgang til Selvkommunion mødte enstemmig Afvisning hos Landets Biskopper (Nationaltidende 16. November 1878). — Ved Ministeriets Cirkulære af 20. September 1886 blev det dog *undtagelsesvis* tilladt Præsterne at kommunikere sig selv, naar særlige Forhold gjorde sig gældende (Love og Expeditioner vedkommende Kirke- og Skolevæsen, udg. af H. V. Skibsted, 1884—86 S. 358 f.).

ladelsen, om den blev given; hvilket alle vi nuværende Biskopper fraraade, ligesom Biskop Mynster fraraadte det i Bemærkningerne til sit Ritualforslag¹. I det gamle Rituale² er Præsternes Selvkommunion udtrykkelig forbudt, hvor det paa nogen Maade er muligt for Præsten at faae en anden Præst til at berette sig. Der tænkes uden Tvivl paa syge Præster saasom i Grønland. Om saadanne Nødstilfælde, ingenlunde om den administrerende Præsts Trang til selv at være Nadvergjæst, taler ogsaa Biskop Pontoppidan i sit *collegium pastorale practicum*³, hvor han iøvrigt fraraader Præsternes Selvkommunion som noget for Menighederne Anstødeligt. At denne Novitet vilde i vore Dage vække nye Partistridigheder, finder jeg utvivlsomt; jeg frygter heller ikke for, at Ministeriet vil approbere den; men jeg tillader mig allerærbødigst at spørge, om Deres Excellence helst vil, at jeg skal indsende Andragendet til Det eller at jeg skal tilbageholde det her efterat Andragerne ere blevne bekjendte med Biskoppernes eenstemmige Indsigelser derimod.

Kammerherre Rosenkrantz, Stiftamtmanden for Viborg Stift⁴, der gjerne har sin Sommerresidents paa Sophiendal i Venge Sogn, er nok utilfreds med, at han ei blev adspurgt, om Kapellaniet pro loco for Dover og Venge maatte blive ubesat i nogen Tid: en Foranstaltning, som jeg kan komme til at fortryde, at jeg har anbefalet, uagtet Sognepræsten Mygdal vistnok er i Stand til at bestyre Embedet uden Medhjælper og han vanskelig vil kunne erholde nogen

¹) (J. P. Mynster), Udkast til en Alterbog og et Kirke-Ritual, 1840, Bemærkningerne, S. 45, hvor Mynster afviser Tanken om Præsters Selvkommunion ud fra den Betragtning, at »Den, der meddeler Sacramentet, staaer i det Øieblik i Herrens Ærinde, Den, der modtager det, er saa ganske i sit eget, og disse forskellige Stillinger lade sig neppe paa en sømmelig Maade forene«.

²) Danmarks og Norges Kirke-Ritual, 1685, S. 160.

³) Erik Pontoppidan, *Collegium pastorale practicum*, 1757, S. 464—5.

⁴) Gottlob Emil Georg Frederik Baron Rosenkrantz (1803—84), Stiftamtmand i Viborg 1866—79, Ejer af Sophiendal.

Kapellan, med hvem han og Menigheden bliver saa tilfreds som med Melby. Men jeg har erfaret, at nogle Pietister i Pastoratet skulle være utilfredse med at være bundne til Mygdal alene, og jeg frygter, at de ville løse Sognebaand (maaske til den nye Provst). Uagtet Provst Skou anerkjender Mygdals Videnskabelighed og Arbeidsdygtighed, erfarer jeg dog nu, at ogsaa han deler denne Frygt, i det han antager, at Adskillige, hvem Kapellaniets Nedlæggelse er ligegyldig af aandelige Grunde, dog have Lyst til at puste til Misfornøielsen over dette Skridt. Hvorledes det nu skulde kunne ændres, veed jeg vel ikke for Tiden; men jeg har dog troet, at jeg skyldte Deres Excellence disse Meddelelser.

For Mollerups Udnævnelse til Sognepræst i Houlberg og til Distriktets Provst takker jeg ret meget Deres Excellence. Han har havt den store Sorg, at hans fortreffelige Hustru pludselig døde af en Blodprop¹. Han havde ført hendes Lig til Houlberg Kirkegaard, førend han holdt Tiltrædelsesprædiken.

Er der end Mere, hvormed jeg kunde have Lyst til at tilskrive min høitagtede Minister, vil jeg dog af Frygt for at være ubeskeden, slutte, idet jeg anbefaler mig til gunstig Erindring som

Deres Excellences allerærbødigst forbundne

Brammer.

28.

Aarhus Bispegaard den 19de Juni 1878.

For Deres Excellences kjærlige Lykønskning til den store Naade, som Hans Majestæt har viist mig ved at udnævne mig til Storkors af Dbrog, beder jeg Dem modtage min ærbødigste Tak, hvilken jeg føler, at jeg saa meget inderligere skylder Dem, som jeg glæder mig ved at torde

¹) Jvfr. S. 623.

antage, at Udnævnelsen er bevirket ved min Ministers gunstige Bedømmelse af min Embedsvirksomhed¹. Til at fortsætte denne, saa langt og saavidt jeg i min høie Alder dertil er i Stand, vil jeg finde Opmuntring og Paamindelse ved den mig skjænkede høie Orden, hvilken jeg vover at betragte som et Tegn paa Regjeringens Tilfredshed med mig og Tillid til mig.

Deres Excellences med udmærket Høiagtelse og dyb Taknemmelighed allerærbødigst forbundne

Brammer.

29.

Brattingsborg den 23de Juli 1878.

Deres Excellences

gunstige Skrivelse af 20de d. M. har jeg over Aarhus her modtaget. Under en Visitats paa Samsø har jeg nemlig benyttet Grev Danneskjolds² venlige Indbydelse til at tage Ophold her, saavidt jeg herfra kunde drage ud til nærliggende Kirker og Skoler.

Sagen om Præsters Selvkommunion expederede jeg anden Gang fra mig ved et Cirkulære til de andre Biskopper. Nu er den formodenlig i Biskop Martensens Haand. Skulde den atter komme mig i Hænde og det saaledes, at det skulde eller maatte bero paa mig, hvorledes den skal be-

¹) Biskop Brammer var 14. Juni 1878 blevet udnævnt til Storkorsridder af Dannebrog. I Indstillingen herom havde Fischer bl. a. skrevet: »I sin høie Alder beklæder han sit Embede med usvækket Kraft, og nyder en i den almindelige Anerkjendelse af hans udbredte Erfaring, Lærdom og sjældne Dygtighed rodfæstet Agtelse i og udenfor Stiftet. Jeg tillader mig derfor allerunderdanigst at foreslaae, at det maatte behage Deres Majestæt at benaade denne høiærværdige Senior blandt Rigets Biskopper med Storkorset af Dannebrogordenen« (Kultusministeriets 1. Departements Forestillinger 1878 Nr. 89).

²) Brattingsborg, Hovedsædet i Grevskabet Samso, beboet af Christian Frederik Lensgreve Danneskiold-Samsøe (1838—1914).

handles, undlader jeg selvfølgelig nu at tilstille Ministeriet den til Resolution. Da alle Biskopperne forhaabenlig ville fraraade Andragendet, kan det jo iøvrigt let afvises af Ministeriet, naar dettes Chef heller ikke billiger det.

At besætte Seminarieforstander-Embeder har altid været en vanskelig Opgave i Danmark, hvor hverken theologiske eller philologiske Kandidater undervises i Pædagogik og Didaktik. Under vore ved Grundtvigianismen ogsaa i Henseende til Skolevæsenet forvirrede Forhold er Opgaven ganske vist saa vanskelig, at det vil være et stort Held, om det kan lykkes, at faa en dygtig og erfaren Skolemand, som tillige kan virke med Velsignelse som Præst, til det dobbelte Embede i Ranum. Jeg kjender kun Een, der baade er i Besiddelse af adskillige Kvalifikationer til Embedet og sandsynligviis vil søge det, og denne Ene maa jeg dog fraraade Deres Excellence at udvælge. Det er Pastor Wulff i Niær¹. Han var Andenlærer ved Seminariet, da Monrad havde ved eensidigt Hensyn til, at A. Fabricius² var en udmærket Historielærer, faaet ham beskikket til Forstander og Førstelærer ved Ranum Seminarium, uagtet han for specimen cateceticum havde haud illaud. Der skete ogsaa det Misgreb, at F. som Sognepræst blev ordineret sammen med sin Kapellan Kirkeby³, der snart viste sig som mere begavet Prædikant og havde bedre Stunder til at varetage privat Sjæleomsorg. Jeg kjender Personerne og veéd Noget om deres Forhold i Ranum dels fra Overskoledirektør With⁴ og dels fra Biskop Laub,

¹) Christian Frederik Wulff (1832—88), Sognepræst i Haurum-Sal (med Bolig i Niær) 1870—81, siden i Stege, havde været Andenlærer ved Ranum Seminarium 1860—70.

²) Historikeren Adam Christoffer Fabricius (1822—1902), siden Sognepræst i Holme-Tranbjerg, havde været Sognepræst i Bjørnsholm-Malle og Seminarieforstander i Ranum 1859—64.

³) Anton Andreas Sophus Kirkeby (1834—83), personel Kapellan i Bjørnsholm-Malle 1859, siden Sognepræst i Fausing-Auning.

⁴) Karl Henrik With (1805—65), Overskoledirektør og Chef for Kultusministeriets 3. Departement 1859—65.

der ikke saa ubetinget som W. holdt imod Fabricius med Kirkeby og Wulff. Min Grund til at fraraade W's Valg er hans Grundtvigianisme, der er *en overmaade farlig Egen-skab* for en Seminarieførstander. Det kunde man forud vide og har Erfarenhed viist.

Jeg kjender Ingen, hvem jeg antager saa sikker til at betro Embedet som Baadh i Horsens¹; men jeg tvivler om, at han vil søge det. Skal jeg give ham en Impuls?

Deres Excellence beder jeg i Grev Chr. Danneskjold Samsøes, Provst Wagtmanns² og mit eget Navn om uden Hensyn til Anciennitet eller Udfald af theologisk Attestats at skaffe en velbegavet, livlig Præst, der fører *sund Lære* og er en *elskelig Personlighed*, til Sognepræst i Onsberg³. Man trænger høilig paa Samsø og navnlig paa Brattingsborg til en saadan Mand. Det er ikke noget ganske Overordenligt, der ønskes. Grevinde Danneskjold⁴ vil blive glad, om hun i sin Nærhed kan faa en Præst lig Møller i Hammel⁵, som baade hendes Forældre paa Frijsenborg og Menighederne inderlig paaskjønne.

Anbefalende mig til Deres Excellences vedvarende Godhed og Tillid med største Høiagtelse og Ærbødighed min Ministers særdeles forbundne

Brammer.

30.

Aarhus Bispegaard den 29de Juli 1878.

Deres Excellence!

I det Brev, som jeg havde den Ære at tilskrive Dem fra Brattingsborg med Taksigelse for det dér modtagne

¹) Edvard Albert Baadh (1821—97), Kateket i Horsens 1867—92.

²) Jvfr. S. 580.

³) Onsbjerg Pastorat var ledigt ved Forflyttelse af 5. Juni 1878 af Jens Frederik (Frits) Feilberg (1815—90) til Frederiksted paa St. Croix.

⁴) Lensgrevinde Emilie Henriette Dagmar Danneskiold-Samsøe, f. Komtesse Krag-Juel-Vind-Frijs (1848—96).

⁵) Johannes Christian Herman Møller (1847—1914), Sognepræst i Hammel-Voldby-Søby siden 1877, senere Provst.

Brev fra Dem af 20de d. M., tillod jeg mig at yttre ei blot paa egne, men paa Grev Danneskjolds og Grevindens samt Provst Wagtmanns Vegne det indstændige Ønske, at det maatte lykkes Ministeren at faae det ledige Sognekalde i Onsberg ligesaa godt besat som Hammel Sognekalde er blevet. Hjemkommen fra Samsø-Visitatsen fandt jeg til min Forundring en Ansøgning om *Onsberg* fra Provst *Simonsen*¹, for hvem jeg meente, at den Befordring vilde være saa ringe, at det var at befrygte, han vilde komme til at fortryde, at han havde søgt det Kalde. Af denne min Frygt lod jeg min officielle Paategning bære Præg. Der var ikke Tid til at brevveksle med ham derom. Men jeg har siden overveiet, at han, der ikke er nogen ubesindig, men især af en Grundtvigianer i Sognet forpiint Mand, hvis Helbred ikke er stærkt, formodenlig dog har vidst, hvad han gjorde, da han ansøgte Onsberg, som hverken har Annex eller, saa vidt vides, Grundtvigianisme. Indtægterne ville vel ogsaa kunne være tilstrækkelige for ham, der ei har Mange at forsørge. Han er dygtigere Præst end Provst. Som Saadan vil han nu nok kunne erstattes i Tyrsting-Vrads Herred. At Onsberg Menighed vilde være meget vel tjent og Provst Wagtmann meget vel fornøiet med ham, derom holder jeg mig forvisset. Danneskjolds, hvis Præst han jo iøvrigt ikke paa Embeds Vegne skulde være, vilde uden Tvivl foretrække at høre ham fremfor Kapellan Husum og Sognepræst Fjelstrup². Desuden vilde de i ham og hans Hustru kunne finde en interessant og behagelig Omgang, da de begge ere elskelige og meget dannede Mennesker. Provstinden er særdeles musikalsk. Nu — efter

¹) Hidtilværende Provst for Tyrsting-Vrads Herreders Provsti, Sognepræst i Aale-Tørring Peter Andreas Caspar Simonsen (1834—1926) udnævntes 2. August 1878 til Sognepræst i Onsbjerg. 1882 forflyttedes han til Besser, og 1883 blev han Provst for Samsø.

²) Ludvig Birkedal Husum (1845—86), personel Kapellan i Tranebjerg 1872, siden resid. Kapellan i Thisted og Sognepræst i Skinnerup. — Julius Jonas Collin Fjelstrup (1825—98), Sognepræst i Koldby 1875—95.

Præstefolkenes selskabelige Talenter skulle Embeder jo ikke bortgives. Men Simonsen er formeentlig efter almindelige Befordringsregler kvalificeret til Embedet og erholder han det, vilde det glæde mig meget, at jeg med Føie kunde haabe, at den mig fra sin Barndom kjære Grevinde Henriette vilde derved i sin Nærhed faae en Præstekone¹, af hvis Omgang hun kunde have Gavn og Glæde.

Da jeg af Aviserne seer, at det ved Lolland-Falsters Landemode blev vedtaget at understøtte en ved Provst Tobiesen fremlagt Adresse til Ministeriet imod den paa-tænkte Ansættelse af Skoleinspektører² og da Adressen maaskee har havt samme Held ved andre Landemoder, ville Deres Excellence tillade mig at meddele, at jeg afslog Provst Tobiesens Anmodning om at lade Adressen herom blive forhandlet ved Landemodet; thi det forekommer mig upassende, at dettes Medlemmer, i hvis Sted Skoleinspektørerne skulde anbringes som Specialister i Didaktik og Pædagogik, skulde votere i deres egen Sag. Overfor Ministeriet ansaa jeg det heller ikke passende, da Det ikke Selv havde ladet Skoledirektionerne eller Provsterne (gjennem Biskopperne) erklære dem om Udkast til Lovforslaget. Jeg havde ikke ladet dette Udkast forhandle af Stiftets Geistlighed, da Deres Excellence gjorde mig den Ære at forlange mine Yttringer desangaaende.

Om et nyt Sogn og en ny Kirkebygning i Aarhus maae vi paany hentye til Deres Excellences Godhed. Ministeriets sidste Skrivelse desangaaende har jeg sendt til Stiftsprovstens Erklæring; thi han er ikke Medlem af nogen af de Komitéer, som ere udvalgte i Anledning af Domkirkebygningen og den eventuelle Kirkebygning i det saakaldte

¹) Johanne Henriette Simonsen, f. Lindenhan (1839—1927).

²) I det af Fischer 6. Oktober 1877 forelagte »Forslag til Lov indeholdende nogle Bestemmelser om Borger- og Almueskolevæsenet« var det foreslaaet at lade Provsternes Tilsyn med Skolevæsenet overgaa til Skoleinspektører, ansatte for hvert Amt (jvfr. Joakim Larsen, Bidrag til den danske Folkeskoles Historie 1818—1898 S. 363 ff.; om Brammers afvisende Erklæring sst. S. 366—7). Om Protestadresser jvfr. S. 637f.

Frederiksbjerg. Man vilde nemlig have den upraktiske Boesen udeladt, men Følgen har været, at man maa undvære den praktiske Sørensen.

Under de forhaandenværende Vanskeligheder med at erholde Pengemidler til at lønne en Præst og bygge Kirke (Kapel) og *Præstegaard i Frederiksbjerg* forekommer det mig at være den hensigtsmæssigste *opnaaelige* Udvei at forene Præsteembedet med Førstelærerembedet ved den nye *Friskole*, der skal oprettes i *Frederiksbjerg-Distrikt* saaledes at Førstelæreren blev ordineret Kateket og Overlærer ved Skolen, hvor han blot skulde være Religionslærer. Gjennem Børnene vilde han kunne som Sjælesørger faae en Adgang til Forældrene, hvilken en Sognepræst vanskeligere kan opnaae især hos Proletariatet, tilmed i vore Dage, da han ei paa Embeds Vegne har Fattighjælp at bringe undtagen en enkelt Gang som Medbestyrer af det frivillige Fattigvæsen: et Hverv, der da ogsaa kunde falde i Kateketens Lod.

Deres Excellences med udmærket Høiagtelse allerærbødigt forbundne

Brammer.

31.

Aarhus Bispegaard den 6te Oktbr. 1878.

Deres Excellence

modtage disse Linier med samme gunstige Velvillie, som De modtog mig i Kjøbenhavn, for hvilken ligesom ogsaa for Gjenbesøget, hvormed De bærede mig, jeg skylder og herved sender Dem min varme Taksigelse.

Det ligger mig naturligviis meget paa Hjerte, hvem jeg skal have til Præster for de to i Stiftet for nærværende Tid ledige Sognekald: Tilst og Kasted — samt Aale og Tørring¹. Det førstnævnte i Nærheden af Aarhus By beliggende

¹) Tilst-Kasted Sognekald i Hasle Herred var siden 30. August 1878 ledigt efter Henrik Adolph Krøyer (1823—1910), forflyttet til Taarnby;

Kald søges nok af Dr. Phil. Koch i Skibet¹ i Ribe Stift. Meget kjender jeg ham ikke, men dog fra Stiftsprovst Sørensen saa Meget, at det skal være mig kjær, om han maa kunne erholde Embedet, hvortil han efter de almindelige Hensyn forekommer mig kvalificeret. Han er en Svoger til Sørensen og ligesaa lidet som denne grundtvigiansk.

Aale og Tørring søges af Chr. Fenger² her i Stiftet. Af en Fenger at være er han ikke meget grundtvigsk; men jeg frygter, at han, dersom han kom til Aale Præstegaard, vilde blive aldeles underkuet af den radikale Grundtvigianer Læreren Dahl (Dall) i Skoleboligen³. Dersom Redøhl, Sognepræst til Ullitz-Føvllum, eller Gustav Thygesen, Kapellan til Horbeløv-Falkerslev, (nu formeentlig tjenstledig), søger Aale, antager jeg, at Embedet kunde være vel tjent med en af dem. Derimod har jeg hørt, at det søges af en baade i kirkelig og politisk Henseende overvættets grundtvigiansk Kapellan i Sjælland, Prytz⁴, med hvem kun de (næppe mange) Ligesindede i Menigheden kan være tjent, NB hvis det ikke var dem tjenligere at blive omsindede.

Jeg frygter, at det vilde være at misbruge Deres Excellences Godhed for mig, om jeg, skjøndt Rigsdagen stunder til med sine Krav paa Regjeringens Opmærksomhed, vilde uleilige min Minister med en længere Epistel.

Aale-Tørring i Vrads Herred siden 2. August 1878 efter Peter Andreas Caspar Simonsen (jvfr. S. 633).

¹⁾ Historikeren Dr. phil. Emil Ferdinand Koch (1835—1911), fra 1872 Sognepræst i Skibet, forflyttedes 8. November 1878 til Tilst-Kasted.

²⁾ Personel Kapellan i Saksild-Nølev Christian Fenger (1843—1909), siden Sognepræst i Rynkeby-Revninge.

³⁾ Lærer i Aale Anders Jensen Dahl.

⁴⁾ Om Z. V. A. Redøhl jvfr. S. 571; Gustav Elisa Ferdinand Thygesen (1845—1930), personel Kapellan i Horbelev-Falkerslev 1874—77, siden Sognepræst i Aagerup-Kirkerup; Johan Julius Valdemar Prytz (1843—1921), Kapellan pro loco i Vig-Asmindrup, siden Sognepræst sst. — Til Sognepræst i Aale-Tørring udnævntes 4. Oktober 1878 C. F. Storch, jvfr. S. 568.

Sluttelig beder jeg mig da fremdeles bevaret i Deres gunstige Erindring.

Deres Excellences med udmærket Høiagtelse meget ærbødige og taknemmelige

Brammer.

32.

Aarhus d. 21de Oktbr. 1878.

Deres Excellence!

I en Artikel i »Fædrelandet« har min gode Ven Professor Holbech¹ dadlet Landemoderne for deres Yttringer angaaende Forslaget til den nye Skolelov. Da Aarhus Stifts Landemodsakt for i Aar endnu ikke er udgivet i Tryk og dets Forhandlinger altsaa ikke ere komne til offentlig Kundskab; hvorimod jeg, adspurgt af Ministeriet, ikke har tilbageholdt mine Betænkeligheder ved den paatænkte Ansættelse af Skoleinspektører istedenfor det nuværende Skoletilsyn ved Direktionerne og navnlig Provsterne, er det faldet mig ind, at min høitagede Kultusminister kunde ved ovennævnte Avisartikel komme til at tænke, at jeg ved Landemodet havde udtalt mig mod Lovforslaget. Dette vilde jeg have fundet indiscret for mig som Embedsmand og personlig uskjønsomt overfor Deres Excellence. Naar Landemodsforhandlingerne udkomme², vil det sees, hvorledes jeg afviste Diskussion om Provst Tobiesens Op-

¹) I »Fædrelandet« for 17. og 18. Oktober 1878 havde Direktøren for Borger- og Almueskolevæsenet i København, Professor Jens Andreas Christian Holbech (1815—85) skrevet to Artikler med Titel: »Om det svenske Folkeskolevæsens Udvikling fra 1872—76 og om det Folke-thinget forelagte Forslag til en Skolelov«. — Jvfr. S. 634.

²) I »Aarhus Stifts Landemodes-Act for Aaret 1878« hedder det S. 59, at Biskoppen i Anledning af en tilsendt Skrivelse fra en Del Præster i Lollands vestre Provsti om Biskoppernes og Provsternes fremtidige Forhold til den danske Folkeskole havde meddelt, »at han ikke havde anset det passende eller hensigtsmæssigt, at bemeldte Sag paa den foreslaaede Maade forelagdes Landemodet«. Jvfr. S. 634, 637.

fordring. — Fra Provst Bülow¹ vil der indkomme et Andragende, som angaar Thorsager Kirkes smukke Restauration og dens Indvielse, som af mig blev udført i Gaar otte Dage. Anmeldelse herom har jeg derfor undladt at gjøre officielt for Ministeriet. At Menigheden med Føie er meget tilfreds med sin unge Præst C. Chr. Hansen², er det mig en Glæde at kunne tilføie.

Derimod maa jeg med Bekymring meddele, at der i Dover-Venge Pastorat hersker megen Utilfredshed over blot at skulle have sin gamle Sognepræst Mygdal uden Kapellan³. Jeg frygter Sognebaandsløsninger i stort Omfang og forskellige Retninger. I religiøs Henseende er der stridende Partier; maaske de dog slaa sig sammen til at bygge et Forsamlingshuus til religiøse og politiske Foredrag. Jeg antager, at de Fleste ere radikale. Der kan under disse Forhold, som forværres ved Mygdals Følelse af sin aandelige Overlegenhed og satiriske Tunge, ventes en Interpellation om Besættelse af Kapellaniet.

Det er mig kjært, at jeg kan sende en tilfredsstillende Beretning om Pastor Thomsen i Ørting⁴. Uagtet Ingen af Menigheden fremtraadte med Klage over ham eller rettere hans Døvhed, da jeg paa Visitatsen opfordrede dem, som havde Noget at andrage for mig, til at komme frem med det, skal det dog ikke undre mig, da der sagtens staar en Agitator bagved, om der en skjøn Dag indfinder sig en Deputation med en lang Adresse, fuld af Beklagelser over den brave og dygtige Mand, der tilmed for Tiden har stor Sorg ved en Datters haabløse Sygdom.

Efter hvad jeg, siden jeg for nogle Uger tillod mig at skrive til Deres Excellence, har hørt om den mig personlig,

¹) Provst Bülow jvfr. S. 594.

²) Carl Christian Hansen (1847—1909), Sognepræst i Thorsager-Bregnet 5. Juli 1877, siden tillige Provst.

³) Jvfr. S. 626, 642.

⁴) Jacob Nicolai Theodor Thomsen (1815—85), Sognepræst i Ørting-Falling 1860—84.

uagtet sit noget aparte Væsen, tiltalende Dr. Phil. E. F. Koch i Ribe Stift, er jeg bleven bestyrket i min Tanke, at han egner sig fortrinlig vel til Sognepræst i Tilst og Ka-sted, endog for saa vidt der ved Præstegaarden bliver en Hauge at anlægge.

Tilgiv, om jeg — tilmed i Rigsdagstiden — trætter min gunstige Minister med mine mange Udtalelser*. Deres mig hædrende Tillid har givet mig Frimodighed dertil.

Med udmærket Høiagtelse Deres Excellences meget ærbødige og taknemlige

Brammer.

* Disse fristes jeg til at forøge ved at mindes vor Samtale om Psalme-bogstillæggets vilkaarlige Indførelse i Randers.

33.

Aarhus Bispegaard den 30te Oktbr. 1878.

Deres Excellence!

Tilgiv, at jeg atter uleiliger med et privat Brev! Den Tillid, hvormed Deres Excellence har hædret mig, giver mig Haab om, at De ikke finder mig paaatrængende, men paalægger mig tillige den Forpligtelse ei at tilbageholde Oplysninger, som jeg antager maa være Dem ønskelige.

Jeg har hørt, at Ministeren skal — maaske tilskyndet dertil ved Polypragmatikeren J. Vahl eller Th. Hansen, muligviis endog Dr. Kalkar¹ — være betænkt paa at oprette en Sømandsmission i Aarhus² og i det Øiemed at

¹) Om J. Vahl og Th. Hansen jvfr. S. 563, 579. Dr. phil. et theol. Christian Andreas Hermann Kalkar (1803—86) var Formand for Det danske Missionsselskab.

²) I »Aarhus Stiftstidende« for 18. November 1878 findes et Opraab med Opfordring til at virke for Oprettelsen af et mindre Gæstehjem for Søfolk i Aarhus. Udstedelsen af dette Opraab skete i Henhold til en Beslutning paa Bestyrelsesmødet 12. September s. A. i »Stefansforeningen«, og det var bl. a. undertegnet af Dr. phil. Johs. Clausen, Præst i Horsens, Lic. theol. Th. Hansen og Provst J. Vahl. Et Sømands-

indstille Sømandspræsten Heden¹ til Sognepræst i Tilst og Kasted. Herom tillader jeg mig at yttre, at der hidindtil, uagtet mangeaarige Bestræbelser — ogsaa ved Heden — kun har viist sig ringe Interesse i Aarhus for de meget hensigtsmæssige og priselige skandinaviske Sømandsmissioner i fremmede Havne og at jeg finder det usandsynligt, at man her i Gjerningen vil med Selvopoffrelse bidrage til at oprette et Præsteembede, skaffe Lokale o. s. v. til Bedste for de faa ikke skandinaviske Søfolk, der af og til komme til Aarhus og kunne behøve aandelig Bistand af en Præst, der taler deres Modersmaal. Heller ikke er den moralske Fordærvelse her saa stor, at kristelige Kolporteurere skulle være nødvendige for at forebygge, at Søfolk skulle ved Landingsbroen falde i Hænderne paa Forførere, der ville anvise dem Vei til Drankerhuse eller Bordeller.

Kjøbenhavn er uden Tvivl den eneste danske Søstad, hvor der kan være tilstrækkelig Grund til at oprette en Sømandsmission i Lighed med hvad der er skeet i Nordamerikas og Europas store Søstæder.

Pastor Heden har baade i London og Hamborg været paa sin rette Post. Vil den danske Regjering vise ham Paaskjønnelse derfor, skal det glæde mig, dersom det skeer ved at forøge hans Indtægter eller ved at skjænke ham et Ridderkors, men ikke ved at kalde ham fra hans Post i hans kraftfuldeste Alder til et Landsbykald. Dersom han derfra tillige skulde udstrække sin Virksomhed som Sømandspræst i en Kjøbstad, vilde det kun altfor let vække Beklagelser fra begge Steder over, at han var ei nok for dem. I hvert Fald vilde klagende Røster næppe udeblive fra Tilst og Kasted, dersom Heden blev kaldet

hjem i Aarhus blev indviet 17. November 1881 (Th. Hansen, Stefansforeningen i dens første 25 Aar, 1901, S. 8 ff., 19).

¹⁾ Georg Ludvig Rasmussen Heden (1837—79) var siden 1875 Sømandspræst i Hamburg. Jvfr. om ham »Foreningen til Evangeliets Forkyndelse for skandinaviske Sømænd i fremmede Havne i dens første 25 Aar 1867—1892«, 1892, S. 46—9.

dertil med Forpligtelse til derhos at varetage Sømandsmissionen i Aarhus. Beslutter Regjeringen eller Aarhus By sig virkelig til at Forsøg paa Oprettelsen af en Sømandsmission nu skal skee i denne planrige men forgjældede By, da indseer jeg ikke rettere, end at Sømandspræsten maa have Ophold i Byen, hvor det vel kunde gaa an at han tillige havde et andet Embede. Leilighed til en saadan Kombination vil tilbyde sig, naar Pastor Schjødte, som er den af Byens Præster, der mindst bruges af Menigheden, forhaabenlig snart søger Afsked¹.

Man har gjettet paa mig som Forfatter til et anonymt Skrift: »den grundtvigske Folkehøiskole — et Bidrag til en Tidsbetragtning (paa Reitzels Forlag)»². Jeg er ikke Forfatteren; men da det indeholder Tanker, som jeg — med Undtagelse af den Beskyldning mod de Høikirkelige, at de ere medskyldige i, at vi ei have faaet vor Folkekirkes Forfatning ordnet, — vedkjender mig, og da Reitzel er min sædvanlige Forlægger, undrer det mig ikke, at Forfatterskabet skal være blevet tillagt mig. Dog mener jeg, at jeg for min høitagtede Minister bør fralægge mig det.

Som stedse Deres Excellences meget ærbødige og taknemme-

Brammer.

34a³.

Aarhus Bispegaard den 21de Novbr. 1878.

Deres Excellences

gunstige Skrivelser af 10de og 14de d. M. skulde jeg tidligere have takket for, dersom jeg ikke havde haabet snart at kunne give tilfredsstillende Besvarelse med Hensyn til Udførelse af i det Mindste det ene alvorlige Hverv, som

¹) Jvfr. S. 624, 676.

²) Udgivet under Mærket »—p.«, hvorunder skjulte sig den S. 592 nævnte L. E. L. Tobiesen. — ³) Nr. 34b se S. 676—7.

Ministeren havde betroet mig. Dertil er jeg nu i Stand; thi i dette Øieblik modtog jeg, der under 15de havde direkte tilskrevet Pastor Mygdal overensstemmende med Deres Excellences Brev til mig af 14de, en Ansøgning fra ham til H. M. Kongen om Entledigelse i Naade og med Pension. Da jeg havde holdt vor Brevvexling ham angaaende aldeles hemmelig, blev Provsten, gennem hvem Mygdal havde sendt sin Ansøgning, høist forbavset over den og har i Betragtning af Supplikantens Arbejdsdygtighed just ikke understøttet den, men dog heller ikke yttret Noget, som misrekommanderer den. Jeg antager iøvrigt ikke, at Mygdal har gjort sig skyldig i nogen vanærende Handling, for hvilken han kunde tiltales ved en Provstere; thi da han er bleven persona ingrata formodenlig især ved sine Sarkasmer, vilde der nok være kommet mig slemme Rygter om hans Vandel for Øre, dersom de vare i Omløb. Jeg agter, da jeg veed Ministerens Villie, strax at paalægge Provsten at gjøre Forslag til Mygdals Kaldspension, som jeg ønsker maa blive saa stor, at man ei behøver at tye til Finantsministeriet¹.

Sognepræst Boeck har Ministeriet i mange Aar viist Overbærenhed. Han er ældre end Mygdal og staar i Arbejdsdygtighed langt under ham, paa hvis huuslige Forhold der næppe er Noget med Føie at udsætte. Naar Haffstrøm bliver befordret, venter jeg en privat eller officiel Meddelelse fra Ministeriet om at opfordre Boeck til at søge Afskedigelse. Og Haffstrøm tør vel efter sin Audients hos Deres Excellence snart vente Befordring²? Da han er afgjort Modstander af Grundtvigianismen, egner han sig næppe til Kapellan pro loco i Storeheddinge. Han søger

¹) Den S. 626 nævnte Sognepræst J. Mygdal i Dover modtog sin Afsked 11. Marts 1879.

²) Johan Christian Carl Boeck (1809—89), Sognepræst i Hornslet med Rosenholms Kapel siden 1851, fik sin Afsked 10. Februar 1880. Personel Kapellan hos denne var siden 31. Januar 1878 Salomon Maurits Krusenstjerna Hafstrøm (1847—1905), der 1879 blev Kapellan pro loco i Raarup, siden Sognepræst sst.

Elsted og Elev, som ved den fortreffelige Christensens¹ Befordring er blevet ledigt. Dersom dette Embede ikke søges af Bohn eller Redøl, skal han være mig velkommen der. Dog — Deres Excellence har maaske truffet Bestemmelse om Elsteds lille, men smukke Præstekalds Besættelse.

At jeg sidste Søndag indviede Serritslevs Kirke, som Grev Frijs rundhaandet har bygget og smykket, er Deres Excellence vel allerede bekendt af Bladene². Jeg indskrænker mig til at bemærke, at der i disse gives en Bemærkning, hvoraf man skulde formode, at Pastor Baadh havde intimeret til Indvielsen. Han læste den af Biskop Mynster forfattede Bøn i Korsdøren³, hvorom Provst Guldberg havde anmodet ham med mit Samtykke, og dernæst Fader-vor. Det var det Hele, han gjorde. Det maa have været en Arkitekt, ingen Præst, der har givet Referatet til Horsens Avis⁴, der uden Tvivl har været fælles Kilde for de andre Blades Referater om denne Kirkehøitidelighed. Hjertelig Tak for Dr. Koks Kaldelse til Tilst og Kasted!

Deres Excellences med udmærket Høiagtelse allerærbødigt forbundne

Brammer.

¹) Christian Theodor Christensen (1841—1926) var 26. Oktober 1878 blevet forflyttet fra Kapellaniets *pro loco* i Elsted-Elev til Sognekaldet i Aaker, siden i Stenløse-Fangel.

²) Den af Lensgreve C. E. Frijs i Stedet for den nedbrudte Nebel Kirke opførte Serritslev Kirke blev indviet af Biskop Brammer 17. November 1878.

³) Om Pastor Baadh jvfr. S. 632 og om Provst Høegh-Guldberg S. 606. Den omtalte, af Biskop Mynster forfattede Bøn findes i [J. P. Mynster], Udkast til en Alterbog og et Kirke-Ritual for Danmark, 1840, Alterbogsudkastet S. 89.

⁴) I »Horsens Avis« for 18. November 1878 hedder det herom: »Pastor Baadh af Horsens indledede Højtideligheden og forrettede Bønnen«. Samme Fremstilling findes f. Eks. i »Aarhus Stiftstidende« for 19. November s. A.

35.

Aarhus Bispegaard d. 1ste Januar 1879.

Deres Excellence

beder jeg modtage min varme Taksigelse for den Bevaagenhed og Tillid, hvormed De har hædret mig i det henrundne Aar. I en af dets sidste Dage bekvemmede Pastor Schjødte¹ sig endelig til at indgive sin Ansøgning om Entledigelse i Naade og med Pension. At gjøre Forslag om denne har jeg som sædvanligt paalagt Provsten og tvende Præster. Om end Deres Excellence formaar Finantsministeriet til at give noget rundeligere Bidrag end sædvanligt til denne Kaldspension, vil Eftermanden, tilmed da Sognepræsten er meget yndet, kun kunne gjøre Regning paa faa Indtægter, navnlig af Konfirmander. Schjødte havde faa eller ingen af disse. Af Arbeide kan hans Eftermand derimod erholde fuldtop især som privat Sjælesørger. Det glæder mig, at Ministeren omtalede Pastor Bohn i Barrit paa en gunstig Maade, da jeg havde den Ære at tale med Dem i Efteraaret; thi ham anseer jeg fortrinlig egnet til at blive Pastor Schjødtes Eftermand baade med Hensyn til Prædikegjerningen og præstelige Huusbesøg. Menigheden vilde i det Hele mærke en *god* Forskjel paa ham og Schjødte. Med Indtægterne vilde Bohn nok kunne nøies. Da Embedet ikke blot er i Aarhus men for den Menighed, til hvilken jeg selv hører, tør jeg, erindrende den Tillid, som Deres Excellence pleier at vise mig, haabe, at De ikke vil betragte det som anmassende af mig, om jeg, dersom Bohn ansøger det residerende Kapellani ved Domkirken, naar det bliver ledigt, udbeder mig ham dertil.

Hr. Dines Pontoppidan i Randers har længe været syg af Guulsot. Han eller man vilde maaskee sige, at han havde ærgret sig den til, dersom han havde faaet den selvfor-

¹) Jvfr. S. 676. A. F. Schjødte afskedigedes 26. Marts 1879 og fik 19. Maj s. A. til Efterfølger Henning Marinus Emanuel Bohn (1849—1920), siden Sognepræst i Næstved.

skyldte Tilretteviisning for sin Selvraadighed ved Indførelsen af Psalmebogstillæget. For saa vidt er jeg glad over Ministeriets Langmodighed mod ham. Sin nuhavende Sygdom overlever han vel; men han vil næppe om føie Tid kunne undvære personel Kapellan, dersom han ikke foretrækker at blive entlediget. Ubehageligheder ville næppe undgaaes i den Anledning, saa meget mindre som Stemningen i Byen med Hensyn til ham uden Tvivl er meget forskjellig hos de Fornemme og Rige paa den ene Side og hos de Fattige og Ringe paa den anden Side. Jeg vilde ønske, at Ministeren maatte gennem Andre end mig kunne faae paalidelig Underretning om denne ikke ubegavede Mand.¹

At Christensen, der fra Elsted blev befordret til Aaker, er med megen Velvillie bleven modtaget af Bornholmerne, er for mig, der med Selvfornektelse paalagde ham, hvem jeg helst havde beholdt i Stiftet, at søge det schismatiske Aaker, en god Efterretning, som jeg ogsaa tror vil glæde Ministeren.

Da Provst Ussing var En af de Tre, jeg havde tilladt

¹) Den S. 610 nævnte Sognepræst Dines Pontoppidan i Randers døde 31. Maj 1879. Om den omhandlede Sag vedrørende Indførelsen af et Psalmebogstillæg er der forgæves eftersøgt Oplysninger i Kirkeministeriets Arkiv. Biskop Brammer nærede en udpræget Antipati overfor Dines Pontoppidan. Efter en Familietradition skal den have hidrørt fra, at Pontoppidan mod Brammers Indstilling ved direkte Henvendelse til Frederik VII havde skaffet sig Randers Sognekald 1863. Hans Søn, Henrik Pontoppidan, siger herom: »Denne Dristighed tilgav Bispen ham aldrig. I alle de 16 Aar, Far beklædte Embedet, lagde den højerværdige Olding demonstrativt sine pompøse Visitatsrejser udenom Randers, satte i hvert Fald aldrig sine Bruneller i Præstegaarden. Dette betragtedes af mange som en Art Banlysning, beskæmmende ogsaa for Byen, hvad der sikkert bidrog til at vedligeholde Utilfredsheden blandt Borgerne» (Henrik Pontoppidan, Drengaar, 1933, S. 77). — Om Dines Pontoppidan jvfr. iøvrigt Morten Pontoppidan, Minder og Oplevelser, 1922, S. 149 ff., Præstehistoriske Samlinger I, 97—109 og Axel Pontoppidan, Den yngre Slægt Pontoppidan, 1931, S. 195—205.

mig at henlede mit Ministeriums gunstige Opmærksomhed paa med Hensyn til Dets eventuelle Forestilling til Hans Majestæt Kongen om Adkomst til et Naadestegn, er jeg ogsaa taknemmelig for hans Udnævnelse til Ridder af Dbrog¹. Jeg maa ellers bede undskyldt, at mit Forslag blev indsendt faa Dage før Formælingshøitiden. Grunden til min Opsættelse var, at jeg stod i den — som jeg nu indseer — urigtige Formening, at der vilde komme en Opfordring fra Ministeriet til mig om at fremkomme med Forslag i saadan Retning i Anledning af Prindsessens Bryllup² i Lighed med hvad der skete kort før Majestæterne holdt Sølvbryllup i Aaret 1867.

Gud lade det nye Aar vorde velsignet for Danmark og dets Konge og hans Raadgivere; iblandt disse ønsker jeg navnlig min høitagede Kultusminister Viisdom, Glæde og Lykke fra Herren.

I al Ærbødighed Deres Excellences meget forbundne og hengivne

Brammer.

36.

Aarhus Bispegaard den 8de Febr. 1879.

Deres Excellence!

Meget var der vel, hvorom jeg kunde have Lyst til at skrive privat til min gunstige Minister om kirkelige Sager; men for ei at uleilige Dem paa en for Ministeriet uden Tvivl meget travl Tid, vil jeg begrændse mig til blot at omtale en Ansøgning fra Adjunkt Hoffmeyer om det ved Foghs Død ledige Lærerembede ved Metropolitanskolen³.

¹) Provst for Nørhald m. fl. Herreder, Sognepræst i Spentrup-Gassum August Frederik Christian Ussing (1825—97) udnævntes 21. December 1878 til Ridder af Dannebrog.

²) Prinsesse Thyras Formæling 21. December 1878 med Hertug Ernst August af Cumberland.

³) Julius Jens Emil Hoffmeyer (1841—1911), Adjunkt i Aarhus siden 1871, forflyttedes ikke til Metropolitanskolen, men blev siden

Han har, da Ansøgningen er indsendt af Professor Lund¹ uden at Eforatets Paategning er forlangt, anmodet mig om en særskilt anbefaling. En saadan giver jeg nødig som en »løs Attest« til vedkommende Supplikant selv; men jeg vil hellere — navnlig i dette Tilfælde — yttre mig privat angaaende hans Kvaliteter.

Saa tillader jeg mig da her at bemærke, at jeg anseer ham for et godt Hoved med fleersidige Kundskaber især i Naturlære. Han har videnskabelige Interesser og navnlig en i vore Dage sjelden Interesse for *pædagogiske* Studier; hvilket han jo ogsaa ved Afhandlinger har lagt for Dagen. Han besidder Meddelelsesgave og kan nok uden utidig Strenghed holde sig i Respekt. Han slutter sig gjerne til Ungdommen. Før sin journalistiske Virksomhed var han mere yndet i Aarhus end han siden har været. Mod mig har han altid været loyal. Jeg tror, at han ønsker i Kjøbenhavn at hengive sig til videnskabelige Arbejder og at han dertil er egnet. Derom kan Professor Madsen², med hvem han har levet paa Borchs Kollegium, formodenlig have en begrundet Mening.

Anbefalende mig til Deres Excellences venlige Erindring

Deres med særlig Høiagtelse meget forbundne og ærbødige

Brammer.

37.

Aarhus Bispegaard den 3die Marts 1879.

Deres Excellence

modtage min bedste Tak for Deres gunstige Brev af 19de Febr.

Overbibliotekar ved Statsbiblioteket i Aarhus. Den 16. Januar 1879 var Overlærer ved Metropolitanskolen Carl Johan Fogh død.

¹) Rektor ved Aarhus Katedralskole, Professor, Dr. phil. Georg Frederik Vilhelm Lund (1820—91).

²) Hoffmeyer havde været Alumnus paa Borchs Kollegium 1865—69, Professor, siden Biskop Peder Madsen 1863—68.

Den nærmeste Grund, hvorfor jeg tillader mig at uleilige med disse Linier, er, at jeg nødig vil lade min høit-agtede Minister være i Tvivl om, hvorledes mine Ord i Landemodsakten for 1878 Pag. 59 angaaende Provst Tobiasens Adresse¹ ere at forstaa. Jeg fandt det »upassende«, at Landemodets Medlemmer skulde udtale sig imod Ansættelse af Skoleinspektører, der skulde træde i vort Sted; thi det var jo at opkaste os til Dommere i vor egen Sag. Ønskede Ministeriet en Betænkning fra Landemodet, vilde Det vel have forlangt en saadan. Af Biskopperne var den forlangt. Jeg havde afgivet min saa varmt og uforbeholdent som det kunde ventes af en gammel, kirkelig Skolemand, for hvem Kirkens og Skolens inderlige Samfund er et Livsspørgsmaal. Men uden at fornegte mine saavel i et halvt Aarhundrede hævdede Anskuelser af denne Sag vilde jeg dog finde det »upassende«, om jeg i en selvtilbuden Landemodserklæring udtalte mig saa bestemt som i en forlangt, konfidentiel, personlig Erklæring. Endog Skin af at have agiteret imod Lovudkastet var mig modbydeligt overfor Ministeriet. Og overfor Majoriteten i Folkethinget ansaa jeg det »uhensigtsmæssigt« for Biskopper og Provster — personæ ingrata — at tilkjendegive deres Misfor nøielse med at skulle unddrages deres Indflydelse paa Folkeskolen.

Jeg holder mig forvisset om, at der har været Naadensaar i det residerende Kapellani ved Domkirken i min Bispetid; men nogen Skrivelse har jeg ikke kunnet finde derom. Schjødte maa jeg drive til at svare. At jeg ønsker Bohn til hans Eftermand, behøver jeg ikke at sige Deres Excellence; men mit Ønske er blandt Andet betinget af hans Helbred, som desto værre for nærværende Tid er angreben. Jeg har givet ham en Maanedes Ferie, da hans Svigerfader er stærk nok til allene at bestyre Embedet².

¹) Jvfr. S. 637.

²) Rasmus Hansen Bøttger (1806—84), 1834—83 Sognepræst i Barrit-Vrigsted, hos hvem den S. 644 nævnte Bohn var personel Kapellan.

Da den stakkels Pastor Bloch i Hasle¹ næppe kan leve længe og er Enkemand, er jeg ikke bange for at foreslaa Ansættelse af en Kapellan pro loco i Lisberg.

Nu tør jeg ikke længere trætte Deres Excellence med at læse min for Tiden ved Øiensvækkelse utydelige Skrift.

Anbefalende mig fremdeles til gunstig Erindring

Deres Excellences med særlig Høiagtelse og Ærbødighed meget forbundne

Brammer.

38.

Aarhus Bispegaard d. 24de April 1879.

Deres Excellence

bad mig, da Bruun² var kaldet til Sognepræst for Levring, om at antage mig ham med faderlig Omsorg. Dette tillidsfulde Paalæg lovede jeg at opfylde. Jeg tør nok sige, at jeg, efter Evne, har holdt mit Løfte, hvortil jeg snart under vanskelige Forhold fik Anledning baade ved direkte at tilrettevise og formane ham og ved Bestræbelser for at indvirke veiledende paa ham ved Andre og bringe ham i hvert Fald indtil Videre ud af det Uføre, hvori han i sin ungdommelige Iver var indtraadt. Nu staar Sagen saaledes, at jeg har Grund til at haabe, at han ikke oftere drister sig til at fremføre saa illoyale og ubesindige Yttringer, som de, der med Føie fremkaldte den alvorlige

¹) Hans Carl Bloch (1802—86), Sognepræst i Hasle-Skejby-Lisbjerg, fik Afsked 2. Maj 1879.

²) Om F. R. H. Bruun jvfr. S. 624. I Anledning af, at Bruun havde nægtet at vie en fraskilt Mand, blev det ham under 25. Marts 1879 under Trusel om at blive tiltalt til Embedsfortabelse paalagt at gøre det. Senere blev Sagen dog ordnet saaledes, at en anden Præst paatog sig at forrette den omhandlede Vielse, og efter Biskop Brammers indtrængende Henstilling om at vise Overbærenhed mod Bruun, lod Ministeriet det have sit Forblivende herved (Kultusministeriets 1. Departement, Brevbog 1879 Nr. 673, 967).

ministerielle Trusel. Trodsig er han ingenlunde, men bedrøvet og modfalden. Skulde han nu tvinges til en dybere Ydmygelse, frygter jeg, at han blev bragt til Fortvivelse. Behøver nu jeg at indlægge Forbøn for ham hos hans høie Velynder, hans Families trofaste Ven? Jeg beder kun, at Sagen maa bero med, at den omhandlede Ægtevielse maa udføres af den Præst (Bang i Gjødvad)¹, som har erklæret sig villig dertil. En glædeligere Anledning til at uleilige Deres Excellence med disse Linier har De givet mig ved at forskaffe Provst Wagtmann Ridderkorset²; det faar en god Plads paa hans ærlige, trofaste og mandige Bryst. Jeg er taknemlig for det Hensyn, Ministeren tog til mit Forslag.

Pastor Bohns Ansøgning om Domkirkens residerende Kapellani bortsender jeg med min varme anbefaling i Aften. Han var rigtig glad ved den gunstige Audients, han havde havt hos Ministeren. Efter sin Tilbagekomst har han uden Skade for sin Helbred udført Forretningerne. I Stiftet har han ingen Konkurrent om det Embede, der — som det nu er — ei heller kan være tiltrækkende for Mange.

Som stedse Deres Excellences allerærbødigst forbundne
Brammer.

39.

Aarhus Bispegaard den 13de Mai 1879.

Efter at have modtaget Deres Excellences gunstige Skrivelse af 25de f. M., for hvilken jeg meget takker, er jeg bleven bekendt med Kapellan Obelitz³, som gjorde et for-

¹) Jacob Ludvig Bang (1833—1900), Sognepræst i Gødvad-Balle, siden i Vollerslev-Gørslev.

²) Den 19. April 1879 var den S. 580 omtalte Provst Wagtmann blevet udnævnt til Ridder af Dannebrog.

³) Kapellan pro loco i Vester- og Øster Hassing Christian August v. Obelitz (1850—1922), siden Provst og Sognepræst i Varde.

deelagtigt Indtryk paa mig. Han udtalde sig om kirkelige Forhold og om sig selv med en umiskjendelig Aabenhjertighed. Han veed hvad der navnlig i vore Dage og i vort Land udfordres af en god Præst og til at være en saadan har han uden Tvivl oprigtig Lyst men taler med Beskedenhed om sine Evner. Derhos tiltalte han mig ved sin Livlighed og Tillidsfuldhed. Men om jeg end havde kjendt ham tidligere, vilde jeg dog have fastholdt Bohn, hvem jeg ikke blot paa Grund af mit længere og dybere Kjendskab til ham men ogsaa, hvad der jo bør være Hovedsagen, med Menighedens Tarv for Øie glæder mig til som residerende Kapellan ved Domkirken, takket være Ministerens Bevaagenhed! At Kongen skulde have udseet nogen Anden til det Embede, frygter jeg ikke. At Sofus Borgen¹, hvem jeg engang var belemret med her i Stiftet, torde driste sig til at ansøge et Præsteembede i Aarhus By, overgik endog mine Tanker om hans dumme Opblæsthed. — Schaumburg² har jeg kjendt fra en Tid, han var Huuslærer. Han er næppe synderlig begavet, men brav og arbejdsdygtig.

At jeg gjerne vil have Ostenfeld³, for hvem jeg ikke staar Fare for at være personlig partisk, til Ødum, fordi han formeentlig egner sig for Beboerne der, maa af mine Paategninger paa hans og Andres Ansøgninger være det høie Ministerium bekjendt; men der kan jo være mere kvalificerede Supplikanter fra andre Stifter.

Det er mig ret kjært, at Ingerslev⁴, som er befordret fra Holmsland til Viborg Stift, har faaet et godt Kald uden at jeg har Deel deri. Om Hadslund, hvor Provst

¹) Sognepræst i Alsted-Bjergby Kristian Sofus Borgen (1841—1921), siden i Lejrskov-Jordrup, 1871—2 personel Kapellan i Gangsted-Søvind i Aarhus Stift.

²) Maaske Ditlev Pentz Schaumburg (1812—88), Sognepræst i Tolstrup-Stenum 1849—87.

³) Den S. 611 nævnte S. R. Ostenfeld kom ikke til Ødum.

⁴) Fritz Phister Ingerslev (1834—1914) var 8. Maj 1879 blevet forflyttet fra Holmsland til Veggerby, siden i Hørby.

Sølling var Præst, vil der vist komme mange Ansøgninger, blandt Andre fra den Pastor Herskind i Veerst (et Sultekald), hvem jeg mundlig tillod mig at anbefale til Ministerens gunstige Erindring. Da jeg ikke kommer til at skrive paa hans Ansøgning, være det mig tilladt her at yttre, at det skal glæde mig, om han maa kunne opnaa at blive Sognepræst for Hadslund og Ølst¹.

Provst Kieler² skal ligge meget syg. I det Hele er Sundhedstilstanden herovre ikke god.

Jeg har i Dag havt Konferents med Stiftamtmand Regenburg om vor Indstilling til Pladsernes Besættelse i Støvringgaard Kloster og om de Forholdsregler, vi bør tage som Direktion for Aarhus Hospital. Vi ere enige og Stiftsprovsten er enig med os, ligeledes Hospitalsforstanderen, men Borg[mesteren³ st]aar i en skjæv Stilling, da han i den Grad er Formand for Byraadet, at han synes at glemme, at han som Medlem af Hospitalsinspektionen skal varetage Hospitalets Tarv. Det lader til, at der spekuleres paa at berøve Hospitalet dets Kirke paa samme Tid det udvides og forskjønnnes og paa samme Tid, vi høilig trænge til flere Kirker eller Kapeller i Aarhus. Jeg stoler paa vor Kirkeministers energiske Bistand, dersom der for Alvor skulde skee Attentat i den Retning.

Deres Excellences med uforandret Tillid og særlig Høilagtelse meget ærbødige og taknemmelige

Brammer.

¹) Til Sognepræst i Haslund-Ølst efter Provst Hans Adolph Sølling (1808—79) kaldtes 25. Juli 1879 Frederik Julius Andresen, siden Ørnborg (1842—1936). Den nævnte Sognepræst i Verst-Bække Peter Rasmus Andreas Herskind (1829—1906) blev 1883 Sognepræst i Lyngaa-Skjød, siden i Tranebjerg.

²) Jvfr. S. 659.

³) Borgmester i Aarhus var 1879 Generalkrigskommissær Ulrik Christian v. Schmidten. — Planen om at berøve Aarhus Hospital dets Kirke blev ikke virkeliggjort.

40.

Aarhus Bispegaard den 6te Juni 1879.

Deres Excellence Hr. Kultusminister Fischer, Storkors af Dbrog p. p.

Det er mig en Ære og Glæde at kunne lykønske min høitagtede Minister som Storkorsridder¹ og derved som Medlem af et Samfund, i hvilket jeg paa Grund af Ministeriets gunstige Indstilling er bleven hædret med Optagelse. Hvor gjerne udrækker jeg ikke min gamle Haand til ridderlig Kamp som Deres Medstrider for Kirkens og Skolens Ret og Bedste!

Tillad mig, Deres Excellence, om det end synes mindre passende, at benytte denne Anledning til at berøre nogle Embedssager, om hvilke det kunde være for sildigt at skrive om et Par Uger, naar jeg er kommen tilbage, vil Gud, fra en Visitats, hvortil jeg agter mig ud i Dag.

Kapellan Obelitz, paa hvem Ministeren har henledet min Opmærksomhed, har tilskrevet mig, at han søger Seerup og Lemming Sognekalde. Det vilde være en stor Lykke, om han opnaaede det; men da jeg ikke kommer ex officio til at paategne hans Ansøgning, tillader jeg mig privatim at yttre, at jeg, efter det Indtryk, han har gjort paa mig, antager ham vel egnet til at blive Pastor Holbeks Eftermand²: en Opgave, som ikke just Enhver kan løse.

Ved sine utidige, fordrings- og salvelsesfulde Ansøgninger var Dines Pontoppidan³ sig da selv lig til det Sidste. Han var i den Grad bleven tolereret og favoriseret, at han naturligviis ventede altid at blive behandlet med ganske

¹) Kultusminister J. C. H. Fischer var 1. Juni 1879 blevet udnævnt til Storkorsridder af Dannebrog.

²) Om Kapellan Obelitz jvfr. S. 650. Han kom ikke til Serup-Lemming som Efterfølger efter Christian Ohnsorg Holbek (1833—1912), forflyttet til Snoldelev-Tune.

³) Jvfr. S. 644—5.

særdeles Hensyn til hans Fortreffelighed. Han var især af simple og fattige Folk uden Tvivl saa ilde lidt, at det, uagtet »Fædrelandet« har karakteriseret ham som »elsk-værdig«¹, vil falde hans Eftermand let at blive mere elsket af Menigheden, end han var. I den Henseende kunde den blide, besindige, beskedne Pastor Seidelin² hersteds være en ønskelig Præst ved Sct. Mortens Kirke. Han er en præstelig værdig Mand. Til mig har han allerede henvendt sig med Bøn om at anbefale sig til Embedet. Vel kan og bør jeg give ham et godt Vidnesbyrd, men han forener dog ikke alle de Egenskaber, som behøves for at gjøre Fyldest i alle de Forhold, hvori Sct. Mortens Sognepræst staar til Byen og Stiftet (Randers store Hospital). Den første residerende Kapellan i Randers, Jakob Hansen³, er en dygtig og af Mange agtet Mand. Han har altid havt langt flere Konfirmander end Pontoppidan, men er neppe en saa begavet Prædikant som Pontoppidan var. Muligviis søger Menigheden (o: hele Byen) om at faae Hansen, der har været Byraadsmedlem, til Sognepræst; men jeg tør ikke yttre Noget desangaaende, førend jeg har hørt ham prædike. Jeg vil *da* visitere i Randers, naar den nu forestaaende Visitats er forbi og jeg har holdt Landemode.

I hvert Fald har Erfarenhed viist, at Sognepræsten i Randers har for Meget at varetage til at kunne tillige være Provst. Amtmanden i Randers, Kammerherre Rosenørn⁴ er enig med mig heri og ligeledes i, at Pastor Lund i Borup er den Eneste af Støvring-Galtens Herreders Præster, der egner sig til at blive Provst. Jeg vil gjerne have

¹) I Anledning af Dines Pontoppidans Død gav »Fædrelandet« (for 31. Maj 1879) ham følgende Skudsmaal: »han var en begavet og elskværdig Mand af den grundtvigske Retning.«

²) Jvfr. S. 574.

³) Jacob Hansen (1819—87), 1. residerende Kapellan og Hospitalspræst i Randers fra 1875 til sin Død. — Til Dines Pontoppidans Efterfølger udnævntes 20. Oktober 1879 den S. 600 nævnte Peter Scharling.

⁴) Matthias Hans Rosenørn (1824—1902), Amtmand over Randers Amt 1854—85.

ham saa snart allernaadigst udnævnt, at jeg kan kreere ham tilligemed Jensen i Søndervissing¹ ved Landemodet den 2den Juli.

Dog — jeg bør vist nu slutte dette — maaske allerede altfor lange — Brev, idet jeg meget takker for Meddelelsen om Bohns glædebringende Befordring².

Deres Excellences særlig høiagtelsesfulde, ærbødige og forbundne

Brammer.

41.

Aarhus Bispegaard den 6te August 1879.

Deres Excellence!

Førend jeg, ifølge den mig gunstigst givne Reisetilladelse, gjør et Besøg i mit gamle Stift³, være det mig tilladt at uleilige min høitagtede Minister med nogle Linier. Disse skulle ikke indeholde illoyale og unyttige Beklagelser over en nylig skeet Besættelse af et Præstekald i Aarhus Stift⁴, hvor ondt den end har gjort mig, just fordi jeg nærer hjertelig loyale Følelser for vor iegode Konge; men jeg anseer det for min Pligt at gjøre hvad jeg formaar for at forebygge, at det vigtige Sct. Mortens Sognekald skal blive uheldigt besat. Dersom Grunden til, at det endnu ikke er

¹) Til Provst i Støvring-Galten Herreders Provsti udnævntes 23. Juni 1879 Hans Lauritz Lund (1829—96), Sognepræst i Borup, siden i Voldum-Rud. Han kreeredes til Provst 2. Juli 1879 sammen med den nys udnævnte Provst i Tyrsting-Vrads Herreders Provsti Anders Jensen (1843—1925), Sognepræst i Sønder Vissing-Vorladegaard, siden i Magleby paa Langeland (Aarhus Stifts Landemodes-Akt for 1879 S. 3).

²) Til residerende Kapellan ved Aarhus Domkirke, jvfr. S. 644.

³) Lolland-Falsters Stift, over hvilket G. P. Brammer var Biskop 1843—45.

⁴) Der sigtes formentlig til Besættelsen 25. Juli 1879 af Hasle-Skejby-Lisbjerg Sognekald med den stærkt grundtvigsk paavirkede Markus Anton Siegumfeldt (1827—1913), siden i Søften-Folby.

opslaaet vakant, skulde være, at Ministeriet tænker paa at beklippe det (sit *venia verbo!*)¹, vilde jeg gjerne kunne bede indtrængende om, at det maatte blive forskaaet for denne Operation. Thi dersom Embedet taber det Tiltrækende, som det hidindtil ved sine gode Indtægter har havt, frygter jeg saa meget mere for at det skal komme til at fattes kvalificerede Supplikanter, blandt hvilke der kan gjøres et for det tjenligt Valg. Hvad det er for Kvalifikation jeg sigter til, vil være Deres Excellence bekjendt af mine Yttringer desangaaende i min officielle Indberetning til Ministeriet om Embedets Beskaffenhed. Jeg kan hertil føie, at den grundtvigske Vennekreds, som Dines Pontoppidan havde samlet omkring sig, vel var meget lille, men uden Tvivl er saa ivrig, at den vil føle sig meget frastødt og tilbøielig til Sognebaandsløsning, dersom en *skrap* Modstander af Grundtvigianismen skulde blive Pontoppidans Eftermand. At Fleertallet i Menigheden saare nødig vil have nogen grundtvigiansk Præst (t. Ex. Christiani)², tør ansees for en afgjort Sag. Alle ville sætte Priis paa at erholde en fortrinlig begavet Prædikant, Nogle maaske af honnet Ambition, da Randers ei vil staa tilbage for Aarhus med *sin* Stiftsprovst Sørensen, Viborg med *sin* Stiftsprovst Sørensen, Horsens med Dr. Clausen og Skanderborg med Provst Skou³. Formodenlig indseer Jakob

¹) Der sigtes til det af C. C. Hall 1874 indførte, senere af Fischer (og andre) i højere Grad praktiserede »Beklipningssystem«, i Henhold til hvilket større Præsteembeder kom til at afgive Dele af Embedsindtægten til Fordel for ringere aflagte Kald (jvfr. P. Severinsen, Folkekirkens Ejendoms-Historie S. 126 f.). I Anledning af dette System kaldte Vilhelm Beck Fischer — med en Hentydning til hans Navn — »Klipfiskene« (Carl Moe, Oplevelser S. 47).

²) Formentlig Carl Emil Anton Christiani (1817—1901), Sognepræst i Nysted-Herridslev.

³) Om Stiftsprovst H. Sørensen, Aarhus, jvfr. S. 564 og om Provst Skou, Skanderborg, jvfr. S. 614. — Laurits Severin Sørensen (1826—89), Stiftsprovst i Viborg 1878—85, siden i Kjeldby. — Dr. phil. Johannes Clausen (1830—1905), Sognepræst i Horsens 1872—84, derefter Biskop i Aarhus.

Hansen i Randers, at han ikke ret kan gjøre Fyldest som fremragende Prædikant; thi han skal ikke ville søge Sognekaldet og Menigheden ei heller have gjort Skridt for at bevæge ham dertil, uagtet han iøvrigt er meget populær, særdeles dygtig til praktiske Forretninger og har havt langt flere Konfirmander end Pontoppidan: en Omstændighed, som ved Tradition kan blive til Skade for Sidstnævntes Eftermand. Dette Punktum kan ikke blive *finale*; thi her staar jeg atter ved Spørgsmaalet: hvem skal jeg anbefale til at blive Sognepræst ved Sct. Morten i Randers? Af fremragende sjællandske Præster har jeg, dersom Embedsindtægterne ikke blive formindskede, tænkt paa *Provst Andersen* og *Pastor Peter Scharling* i Hørsholm¹; men A vil vel blive siddende i Ringsted, indtil han kan fløtte fra sit Provstesæde til en *Bispestol* (t. Ex. *Aarhus, hvad jeg gjerne tænker mig*), og S. er saa kjøbenhavnsk i Sind og Skind, at han næppe vilde føle sig tilfreds i Randers. *Evaldsen* paa Frederiksberg og *Holck* paa Christianshavn² ere blevne nævnte som Aspiranter; men det er vel Gjetteri. Dersom Hansen i Hobro³ søger Sct. Morten, tør jeg anbefale ham dertil, men jeg tør ligesaa lidet opmuntre ham som den brave Seidelin i Aarhus til at søge det. *Herskind* i Veerst⁴ er en begavet Taler, men vil næppe kunne overkomme *alle* Forretninger, som ere forbundne med Sognepræsteembedet i Randers. Og han drister sig næppe til proprio motu at fremstille sig som Supplikant dertil. Jeg ønsker ham derimod til *Gauerslunde* eller *Uby*, nu ledige Embeder, som han formodenlig søger. *Ja, inderlig ønsker*

¹) Frederik Vilhelm Andersen (1820—1910), Provst, Sognepræst i Ringsted-Benløse 1871—94. — Om Peter Scharling jvfr. S. 654.

²) Christen Ewaldsen (1819—93), Sognepræst til Frederiksberg-Hvidovre 1876—93. — Johan Christopher Holck (1824—99), Sognepræst ved Vor Frelsers Kirke paa Christianshavn 1880—98.

³) Jens Vilhelm Hansen (1822—97), Sognepræst i Hobro, siden i Spentrup-Gassum og Provst.

⁴) Jvfr. S. 652.

jeg ham snart befordret. — Jeg forudsætter, at hans egen Biskop varmt anbefaler ham.

Ved det opsigtvækkende Skolelærermøde i Kjøbenhavn¹ har jeg da ligesaa lidet indfundet mig som ved Universitetets Jubelfest. Ved den beskedne Universitetsfest, vi holdt i Aarhus², var det næppe i Utide jeg lagde Vægt paa, at Universitetet ikke blot er Kjøbenhavns men hele Danmarks videnskabelige Høiskole. — Jeg har i Aarhus deeltaget i to og, nøie udregnet, i 3 Almueskolefester, ved de to holdt jeg Taler, men i Diskussionerne har jeg ikke deeltaget. Biskop Mynster fraraadte mig det og jeg kom til at indsee, at han havde Ret. For mig som Biskop vilde det have været en skjæv Stilling. Endskjøndt jeg ved det Møde, hvor jeg forholdt mig stum, satte mig paa en Bænk imellem Skolelærerne (ved min Broders³ Side) og jeg ikke var iført Embedsdragt, sagde man dog siden, at jeg ved min blotte Nærværelse havde Indflydelse paa Stemmegivningen. Det tror jeg ikke; men forresten kan det være ligegyldigt; thi der kom næppe Noget ud af det Hele.

Deres Excellence ville nu med sædvanlig Godhed undskylde, at jeg har udtalt mig her om saa Meget — gammelt og nyt!

Anbefalende mig til Ministerens gunstige Erindring

Deres Excellences med udmærket Høiagtelse meget ærbødige og forbundne

Brammer.

¹) Skolelærermødet i København 5.—8. August 1879 gav Anledning til meget livfulde Forhandlinger bl. a. om Regeringens Skolelovsforslag af 7. Februar s. A. og om den eventuelle Adgang til Universitetet for Seminarister (jvfr. Berlingske Tidende 1879 Nr. 179—82).

²) Ved Festmaaltidet 4. Juni 1879 i Aarhus i Anledning af Københavns Universitets 400-Aars Jubilæum holdt Biskop Brammer en Tale, hvori han udtrykte Ønsket om, at Studenterne altid maatte føle sig som sande »commilitones«, et Ord, hvormed han selv ved sin Indtrædelse i den akademiske Stand for ca. 60 Aar siden var blevet hilst Velkommen af en Professor (Aarhuus Stiftstidende 1879 Nr. 148).

³) Skolelærer i Ammindrup Johannes Frederik Christian Brammer (1798—1869).

42.

Knuthenborg den 10de Aug. 1879.

Deres Excellence!

Idet jeg i Forgaars stod i Begreb med at reise fra Aarhus, havde jeg den Ære at modtage et Brev fra min Minister, for hvilket jeg har den Ære at takke.

Hverken for Anciennitets- eller Karakter-Principet har jeg nogen Forkjærlighed; en saadan kan ingen Biskop have, som ønsker, at Ministeriet vil tage Hensyn til hvad han erklærer om *Embedernes* Beskaffenhed og *Supplikanternes* Kvalifikationer til at erholde dem! *Menighedernes* Kaldsret er en smuk Doktrin, som er anvendeligere i Slesvig og Holsteen, end i Danmark, hvor den ikke før har været anvendt og hvor den let kunde være Gjenstand for Misbrug baade i politiske og religiøse Partigængeres Hænder. Til *Adresser* om geistlige Embeders Besættelse har jeg kun liden Tillid. Det er kun i enkelte Tilfælde jeg kan tiltro dem indre og ydre Sandhed hos Underskriverne. Andresen¹ lægger selv ingen Vægt paa Adressen. Og jeg antog heller ikke at D. Excellence, men H. M. gjorde det. Jeg kjender ham i mange Aar. Han er vist en brav Mand med Interesse for sit Kald, men hypokondrisk, hverken kraftfuld legemlig eller aandelig. Jeg frakjender ham ikke i Almindelighed Begavelse som Prædikant men tillægger ham ikke en saadan opvækkende, energisk Begavelse som Haslund Menighed behøver og som t. Ex. en af Ansøgerne, Wulff i Niær (Haurum og Sald)² besidder. Dersom jeg skulde have paategnet Andresens Ansøgning, vilde jeg uden Tvivl have fraraadet Regjeringen at bevillige den; hvorved jeg ingenlunde tilsigtede at staa hans Lykke i Veien. Det er da ogsaa langt fra at han saa lykkelig ud, da han forleden Dag var hos mig. Gud give, at han maa

¹) Jvfr. S. 652.

²) Christian Frederik Wulff (1832—88), Sognepræst i Haurum-Sal 1870—81, derefter i Stege.

blive det i Haslund og at Menigheden maa have Gavn og Glæde af hans Kaldelse! Det kan Ingen ønske oprigtigere end jeg.

Her er jeg efter hvad Grev Knuth¹ fortæller mig kommen til Erkjendelse af, at mit Haab om, at Pastor Vaters² Helbred skulde styrkes, naar han fik een Kirke, ikke er gaaet i Opfyldelse; thi han skal være bleven legemlig og sjælelig svagere. For nærværende Tid er han paa en Bade-reise.

At Sct. Mortens Vinger ei skulle beklippes, er mig kjært og jeg takker for det gunstige Løfte. Det er mig en Glæde at være Vidne til den elskelige unge Greves stille, men forstandige og virksomme Færd. Min Reises Maal gjælder i Lolland fornemlig ham, paa Falster fornemlig Pastor Graae³ i Idestrup. Af de Præster, for hvem jeg i dette Stift har været Biskop, ere de Allerfleste døde. Det er da ogsaa en Menneskealder siden jeg drog herfra.

Deres Excellences med særlig Høiagtelse meget ærbødige og forbundne

Brammer.

43.

Aarhus Bispegaard den 2den Januar 1880.

Deres Excellence Hr. Kultusminister Fischer, Storkors af Dbr. og Dbmand.

Idet jeg frembringer min allerærbødigste Taksigelse for den mig af Deres Excellence i det nu henrundne Aar beviste gunstige Tillid, være det mig tilladt at udtale mit inderlige Ønske om, at Herren vil holde sin beskjermende Haand

¹) Lensgreve Adam Vilhelm Knuth til Knuthenborg (1854—88).

²) Daniel Christjern Vater (1827—93) var 21. Juni 1877 blevet forflyttet fra Øster- og Vester Alling til Hunseby paa Lolland.

³) Gomme Frederik August Graae (1810—86), Sognepræst i Idestrup 1867—84.

over Dem i det nye Aar samt veilede, styrke og velsigne Dem under Deres for Kirken og Skolen saa overordenlig vigtige Embedsdrætter.

Det vil glæde Dem at erfare ligesom det er mig en Glæde at kunne meddele, at saavel Bohn i Aarhus som Scharling i Randers have en meget stor Tilhørerkreds og begynde ogsaa som Sjælesørgere udenfor Kirken at vinde Menighederne for sig.

Iøvrigt vil jeg i denne personlige Nytaarshilsen afholde mig fra at yttre hvad jeg kunde have at udbede mig for *Aarhus Byes* og Stifts Vedkommende i *den nærmeste Tid*.

Tre Gange forstyrret under Nedskrivningen af disse Linier nødes jeg desuden til at slutte dem, dog ikke uden at bede mig anbefalet til min høitagtede Ministers fremtidige Bevaagenhed.

Deres Excellences allerærbødigst forbundne

Brammer.

44.

Aarhus Bispegaard den 14de Januar 1880.

For Deres Excellences gunstige Skrivelse af 8de d. M. og det deri udtalte kjærlige Nyaarsønske for mig er jeg Dem meget taknemmelig. Det er jo altid opmuntrende for en Embedsmand, at Regjeringen nærer Tillid til hans Dulighed og gode Villie og derfor ønsker at beholde ham paa hans gamle Plads, endskjøndt han er alderstegen; men saa meget mere paahviler den Pligt ham af egen Tilskyndelse at vige Pladsen, naar han efter samvittighedsfuld Selvprøvelse erkjender, at han ikke længere er den voxen. Dette føler jeg kan blive min Pligt, og kommer jeg maaske i dette Aar — om Gud vil lade mig gennemleve det — til at vise i Gjærning. Imidlertid gererer jeg mig som ventede jeg at føre min Bispestav, indtil jeg bliver hundrede Aar gammel. Det er i hvert Fald langt

fra, at Interessen for Aarhus Stifts kirkelige og Skole-Anliggender aftager hos mig i min Alderdom. Derpaa kommer jeg nok til i dette Brev at give min Minister uleiligende — jeg haaber dog, ikke paaatrængende Prøver.

Den Kirkesag, som ligger nærmest for mig, ja i mange Aar stille [har] hvilet i mit Hjerte, førend den har faaet lydelig Røst, er Opførelse af en Kirke for Menigheden i Aarhus Forstad Frederiksbjerg. Nu have vi snart samlet en Sum af private Bidrag, der forhaabenlig bliver saa stor, at Deres Excellence kan og vil bevæge Rigsdagen til at bevillige det nødvendige Tilskud af Staten. Formodenlig vil en Deputation herfra snart i den Anledning søge Audients hos Ministeren.

Det Samme vil maaske blive Tilfældet i et Danmarks Skolevæsen (i videre Forstand) vedkommende Anliggende, nemlig et Døvstumme-Instituts Oprettelse i Aarhus. Jeg har læst Malling Hansens Forslag om at oprette et Døvstumme-Institut i Jylland¹. Saa meget jeg end iøvrigt samstemmer med Forslaget, saa lidet kan jeg indrømme, at Frederits bør som Institutbyen have Fortrin for Aarhus. Hans Grunde derfor synes mig uholdbare, og det i en paafaldende Grad, naar han erklærer Frederits for et smukkere Opholdssted end Aarhus og antager, at det vil være næmmere at faae gode Pleieforældre dér end hér. Et Moment er uomtalt, nemlig at Frederits, naar den vedbliver at være befæstet, er udsat for et Bombardement, der i saa Fald vilde udsætte Institutbygningen for en Ødelæggelse, der ei var at befrygte i den aabne Stad, Aarhus.

Valgmenighederne i Slesvig vare, da jeg benyttede Leiligheden til at kjende noget til dem, ret vel egnede til at

¹) Forstanderen for Det kgl. Døvstummeinstitut i København R. Malling-Hansen havde 1880 udgivet »Forslag om at oprette et Døvstumme-Institut i Jylland«, hvori han S. 21 gav Fredericia Fortrinnet for Aarhus som mest velegnet til det nævnte Formaal. Som bekendt sejrede denne Opfattelse, og 1881 blev det nye Døvstummeinstitut i Fredericia taget i Brug.

benytte deres Berettigelse til at vælge Præst; men at det ikke er Tilfældet med de fleste danske Menigheder, hvor der er Mangel paa kirkelig Tradition, men Overflod af politisk Agitation, derom vidne en Mængde urimelige og, mildest talt, letsindige Menighedsadresser om at faae Peder eller Povel til Præst. Ministeriet har formodenlig faaet eller vil snart faae saadanne om Tranebjerg paa Samsø og Aalsø ved Grenaa. Jeg ønsker, at Kapellan Husum¹ snart maa erholde et for ham passende lille Kald men paa ingen Maade det store Tranebjerg, hvortil Brattingborg hører. Og i mit officielt udtalte Ønske om, at Kapellan Lunø² ikke maa blive Sognepræst i Aalsø, er jeg bleven bestyrket ved en Samtale med Hofjægermester Dinesen, Eier af Katholm, der hører til Sognet. Han og Fru Lichtenberg paa Hessel³ tilskrive nok Ministeren derom.

Medens jeg skrev disse Linier, blev jeg afbrudt af et Postbud, der blandt andre Breve bragde mig et anonymt fra en Mand af Sct. Johannes Menighed, der i sin Glæde over i Aviserne at see, at vi her vilde bestræbe os for at faae en Kirke paa Frederiksbjerg, sendte mig 40 Kroner som Bidrag dertil. Det er mig en stor Opmuntring.

Deres Excellences Meddelelse om Kolthoffs Ansøgning om Afsked vakte det Haab hos mig, at Johannes Kok, hvem jeg havde tænkt mig som Blædels Eftermand⁴, nu maatte opnaa en for ham og Menigheden ønskelig Befordring. Fra Aarhus Stift vil der næppe indkomme nogen Ansøgning, jeg kan

¹) Om den personelle Kapellan i Tranebjerg L. B. Husum jvfr. S. 633. Sognekaldet i Tranebjerg var blevet ledigt ved hans Faders Peter Laurentius Husums Død 20. December 1879.

²) Formentlig personel Kapellan i Hvorslev-Gjerning Palle Møller Lunø (1848—1914), siden Sognepræst i Viby, kom ikke til Aalsø.

³) Hofjægermester Wenzel Laurentius Dinesen († 1916) til Katholm; Ejerinden af Hessel Hovedgaard i Aalsø Sogn, Enkefrue Karen Birgitte Casperine de Lichtenberg, født Snell (1818—94).

⁴) Sognepræsten ved Helligaandskirke i København, Dr. theol. Ernst Vilhelm Kolthoff (1809—90) fik 24. Februar 1880 Afsked. Om Johs. Kok jvfr. S. 596.

anbefale, om Sognekaldet ved Helliggeists Kirke. Det var Tilfældet med Gauerslunde, navnlig Ostenfeldts; men jeg indseer, at det er i sin Orden, at Provst Assens bliver ham foretrukket¹. I Jylland har Rygtet sagt, at Embedet søgtes af Stiftsprovst Christian Gad, Biskoppens Søn; men han er formodenlig bleven forvexlet med Hans Schulz Gad, en Søn af den gamle Consistorialraad Jørgen i Gauerslunde².

Udbedende mig Undskyldning for min Snaksomhed anbefaler jeg mig fremdeles til Deres Bevaagenhed.

Deres Excellences allerærbødigst forbundne

Brammer.

45.

Aarhus Bispegaard den 24de Febr. 1880.

Deres Excellence Hr. Kultusminister Fischer, Storkors af Dbr. p. p.

Endnu i Uvished om, hvorledes Regjeringen er sindet med Hensyn til Besættelsen af Tranebjerg Sognekald, og endnu ikke i Stand til at fremhæve nogen Supplikant dertil fra Aarhus Stift, har jeg ikke villet uleilige Ministeren med noget privat Brev i dette Anliggende; men det er faldet mig ind i Dag, at der er en heel anden, maaske fjernere, (men) maaske nærmere Sag, hvorom jeg ikke bør opsætte at tilskrive Deres Excellence, da De i det sidste Brev, jeg havde den Ære at modtage fra Dem, selv opfordrede mig dertil.

¹) Om Provst Assens' Udnævnelse til Sognepræst i Gauerslund jvfr. S. 570.

²) Stiftsprovst i Aalborg Christian Sophus Gad (1827—99), Søn af Biskop over Fyens Stift, Dr. theol. Peter Christian Stenersen Gad († 1851). — Hans Schultz Gad (1837—1900), Sognepræst i Højrup, siden i Nørre Broby, var ikke — som angivet af Brammer — Søn af Konsistorialraad Jørgen Gad († 1879) i Gauerslunde, men af Provst Isak Marius Bendtsen Gad († 1874) i Kolding.

Ved at omtale Mænd, der kunne synes egnede til Biskops-Æmner, spurgde De mig nemlig, om jeg ikke havde i den Retning tænkt paa Dr. Phil. Clausen i Horsens. Herpaa være det mig tilladt konfidentielt at svare:

Da jeg af Rygtet havde erfaret, at Ministeriet havde tilbudet ham Aalborg Bispestol¹, spurgde jeg ham, ved leilighedsviis at blive ene med ham, om Tilbudet var blevet gjort og hvad han agtede at svare. Han erklærede da, at han af 2 Grunde vilde undslaa sig: a) fordi han endnu havde for kort Tid været Præst til at torde paatage sig et Tilsynseembede over Præster; b) at han kunde ikke med Hensyn til Indtægterne være tjent med at bytte sit Sognekald med en Bispestol, som fordrede større Udgifter. Denne Afslagsgrund vil fremdeles være gyldig for ham, hvis Pensionsudgifter sandsynligviis snart ganske ophøre, — med Hensyn til alle Landets Bispestole med Undtagelse af Sjællands — og til den tænker jeg (det er kun *min* Tanke), at han bereder og gemmer sig. Efter hvad Deres Excellence ytrer om Gude og Andersen², veed jeg ikke nogen farlig Konkurrent for Clausen til at opnaa den Bispestol, som hans Fader paa sine gamle Dage forgjeves attraaede³. I Pastoral-Erfarenhed, maaske ogsaa Begavelse, vilde han (tilmed i sin bedste Alder) staa over Faderen, men uden Tvivl under ham i administrativ Dygtighed.

Taknemlig for min høitagede Ministers gunstige Tillid anbefaler jeg mig fremdeles til samme.

Deres Excellences i al Ærbødighed særdeles forbundne

Brammer.

¹) Formentlig efter Biskop P. C. Kierkegaards Afgang 6. August 1875.

²) Om Domprovst L. Gude jvfr. S. 603 og om Provst F. V. Andersen S. 657.

³) Der sigtes aabenbart til Professor H. N. Clausens Bestræbelser for at blive Biskop over Sjællands Stift efter J. P. Mynster 1854 (jvfr. H. N. Clausen, Optegnelser om mit Levned og min Tids Historie S. 417 ff.).

46.

Aarhus 14 Marts 1880.

Da min Fader, Biskop Brammer, for Tiden er syg, har han bedet mig takke Deres Excellence for den tillidsfulde Forespørgsel, De har gjort ham i en privat Skrivelse, hvorhos jeg til Svar paa samme skal meddele, at den omspurgte Ansøgers Helbred har været svagt for nogle Aar siden, men at han dog stadig med stor Dygtighed har kunnet bestride sit besværlige Embede. Hvorvidt han er saaledes restitueret, at Tilbagefald ikke kan befrygtes, ved min Fader ikke.

allerærbødigst

J. D. Brammer¹.

47.

Aarhus Bispegaard den 24de Mai 1880.

Deres Excellence

har ved flere Anledninger viist mig saa megen gunstig Velvillie, at jeg smigrer mig med, at Ministeren ei vil finde det ubeskedent, at jeg meddeler Dem, at det nu er betydeligt bedre med min Helbred, end i Slutningen af forrige Maaned. Jeg havde prædiket første Paaskedag, var noget forkjølet Konfirmationssøndag, uagtet jeg deeltog i et Selskab, men gjorde mig vistnok skyldig i Uforsigtighed ved at tage ud paa Landet Onsdagen derefter til en Præst for at være Fadder til hans Søn, der blev opkaldt efter mig.

Herved var det uden Tvivl, at jeg paadrog mig en Ka-

¹) Brevet er skrevet af Biskop Brammers yngste Søn Johannes Daniel Brammer (1840—82), siden Bankkasserer i Nykøbing F. Det var Biskoppen en stor Sorg, at han maatte opleve at miste denne Søn, og han betegner ham som den »fromme, i Herren glade Kirkegænger, som fra sin Barndom havde været mine Øines Lyst og i sin Manddom var min Alderdoms Støtte« (G. P. Brammer, Farvel til de evangelisk-lutherske Menigheder i Aarhus By, 1882, S. 6).

tahrr, som truede med at have farlige Følger. Endnu har jeg kun faa Kræfter, men kan dog føre en Pen uden at Haanden ryster. Jeg antager det ikke nødvendigt at gjøre nogen Badereise for at komme til Kræfter. Med Guds Hjælp kan jeg gjenvinde disse ved at indaande Landluft i mine Sønners Præstegaardshaver.

Den Pastor Bülow, for hvem Menigheden i Skjelskjør interessererede sig, er en Broder til Provst Adam Bülow i Hjortshøi¹, som ogsaa er en veltalende Mand, dog ikke just efter Kjøbstedfolks Smag. August Ussing har ligesom Brødrene et meget godt Hoved og æsthetisk Dannelse. Til Provst er han fortrinlig egnet.

En vakker og beskeden Mand, der staar Fare for at blive overseet, vil jeg tillade mig at anbefale til Deres Excellence, nemlig Pastor vikarius for Raaby og Sødring Sogne, Lerche².

Dog — Excellencen har næppe Stunder til at blive opholdt ved mine Skriverier. Jeg vil derfor afholde mig fra videre Yttringer om Befordringer, idet jeg anbefaler mig som

Deres Excellences allerærbødigst forbundne

Brammer.

48.

Urlev Præstegaard d. 12te Juni 1880.

Deres Excellence!

I det sidste Brev, hvori jeg fra Aarhus tillod mig at indberette for min Minister, at jeg istedenfor at søge at vinde Kræfter ved Sundhedsbrønde i Udlandet haabede

¹) Harald Vilhelm v. Bülow (1832—90), Sognepræst i Magleby, siden i Todbjerg-Mejlby. Om Provst Bülow jvfr. S. 594 og om Provst August Ussing S. 646. Den sidstnævnte blev 11. Maj 1880 Sognepræst i Skjelskør.

²) Petrus Carl Lerche (1842—1928), siden Sognepræst i Høve-Flakkebjerg.

at vinde dem ved Luftbade i mit eget Stift, antydede jeg uden Tvivl, at jeg navnlig agtede at tage til Urlev Præstegaard, som udmærker sig ved en fortrinlig Have. Her hos min ældste Søn bliver jeg kjærlig pleiet af hans fortreffelige Hustru, men just ikke behandlet med Ømhed af Veiret. Dog gjør min Helbred, Gud skee Lov, Fremgang, saa at jeg haaber, der Intet skal være til Hinder for, at jeg selv kan holde Landemode og vilde kunne holde det, om der end havde været nogen Provst at indsætte, hvad der jo ikke er, da Ussing vedbliver at fungere som Provst, indtil Synene ere afholdte. Det er min Hensigt at foreslaa Sognepræst Hansen i Hobro¹ til at blive Ussings Eftermand. Hansen er en kyndig Præst og vil uden Tvivl som Provst blive myndig, hvad der ei kan skade, naar Besindigheden bevares.

Det har glædet mig at see, at Ostenfeld² er bleven befordret og jeg takker Deres Excellence derfor, saavidt min anbefaling maatte have bidraget dertil. Formodenlig vil der indkomme mange Ansøgninger om Hylke Sognekald, skjøndt det har smaa Indtægter; men det er et godt Begynderkald og kan være et tiltrækkende Slutningskald for en gammel Præst, der ingen Familie har at forsørge. Da Hylke ligger i Aarhus Stift, men Stiftsprovsten formodenlig kommer til at paategne de fleste Ansøgninger derom, være det mig tilladt privatim at yttre, at det vilde meget glæde mig baade for Mandens og for Embedets Skyld, om Deres Excellence vilde finde residerende Kapellan Brorson³ fortrinlig egnet dertil. Han har vel kun haud II til Attestats men er en meget dannet Mand, yndet Prædikant

¹) Den S. 657 nævnte Sognepræst i Hobro Jens Vilhelm Hansen udnævntes 10. Oktober 1880 til Provst for Nørhald, Gerlev og Onsild Herreders Provsti efter 26. Juli s. A. at være blevet Sognepræst i Spentrup.

²) Sognepræst i Hylke Søren Rasmussen Ostenfeld (1837—1900) var 28. Maj 1880 blevet forflyttet til Skibby.

³) Rasmus Bundesen Brorson (1842—1922), residerende Kapellan i Katstrup-Ørridslev-Tolstrup, blev 11. August 1880 Sognepræst i Hylke, siden i Vindinge.

og kærlig Sjælesørger. I sin nuværende Stilling føler han sine Kræfter lammede især ved en grundtvigiansk Høiskole. Han har af Beskedenhed undslaaet sig for at søge et stort Kald i Fyen, hvortil Menigheden vilde have anbefalet ham. Dette veed jeg fra Baron Wedells paa Borupgaard¹, som meget interesserer sig for ham. Selv har han ikke meddeelt mig det.

Anbefalende mig fremdeles til Ministerens Bevaagenhed forbliver jeg

Deres Excellences allerærbødigst forbundne

Brammer.

49.

Støvringgaard den 28de Juli 1880.

Deres Excellence!

At jeg skylder min Minister hjertelig Tak for et meget venligt og deeltagende, i Urlev modtaget, Brev, veed jeg; men Enkeltheder deri kan jeg ikke besvare, da jeg ikke har medtaget det paa denne Embedsreise. Grunden, hvorfor jeg desuagtet tillader mig at sende Dem disse Linier, er, at det Anliggende, hvorom jeg vilde skrive, maaske er uopsætteligt. Jeg formoder nemlig, at Spentrup Sognekald snart skal besættes. I min Paategning paa en Ansøgning derom fra en kvalificeret Supplikant, Sognepræst Hansen i Hobro², bemærkede jeg, at han formeentlig var den eneste Præst i Provstiet, der egnede sig til Provst. Dette er endnu min Mening. Men Provst Ussing, som tidligere havde bestyrket den, har derefter meddeelt mig, at Pastor Hansen i Hobro ansees for en saa stridbar og vanskelig Herre, at han som Provst vilde være meget uvelkommen baade hos Præster og Skolelærere. I hvert Fald vilde han blive mod-

¹) Baron, senere Lensgreve Vilhelm Carl Joachim Ove Casper Bendt Wedell til Wedellsborg (1840—1922).

²) Jvfr. S. 668.

taget med Mistillid som en umedgjærlig Mand. Om denne Stemning har jeg troet, at Ministeriet ikke borde være uvidende, især da det er mig ubekjendt, om han nogensinde har fremstillet sig for Ministeren. For det Tilfælde, at Ministeren ikke personlig kjender ham, vil jeg bemærke, at han i sit Væsen har Noget tilfælles med Pastor Bruun i Vium, en af Bøgildgaards Bestyrere¹. Jeg antager iøvrigt, at Misstemningen imod ham er fornemlig oprunden ved den Energi, hvormed han i Hobro har bragt Orden i de ved hans Tiltrædelse i Embedet konfuse Sager.

Til Provst undlod jeg at konstituere ham for ei at vække eller nære falske Forhaabninger hos ham. Det er for at vise mig en Tjeneste, at Provst Rohde i Mariager² overtog Konstitutionen i Haab om, at den skulde blive kortvarig. Det staar imidlertid uden Tvivl fast, at ingen anden Præst i Provstiet end Hansen er brugelig til Provst. »Men der kan jo kaldes en Præst udenfor Provstiet baade til Præst i Spentrup og til Provst i Distriktet«. Af Aarhus Stifts Provster søges Spentrup af Møllerup og Lund³; men M. kan ikke undværes som Provst i Lysgaard, Hids og Houlberg Herreder hvor han kun i et Par Aar har været ansat (i Haab om en ældgammel Formands Afgang) rigtignok i et meget ringe aflagt Embede, og nu er et ret godt Embede i hans Provsti blevet ledigt, nemlig Hvorslev og Gjering. Formodentlig søger han det og kan han vel ogsaa haabe at erholde det. — »Kan Lund undværes som Provst i Støvring og Galthen Herreder?« For nogenlunde at kunne besvare dette Spørgsmaal visiterede jeg sidste Fredag og Lørdag i Laurbjerg og Leerbjerg Pastorat, naturligviis uden at give noget Vink om Bihensigten af min Visitats. Som dennes Resultat glæder det mig at kunne meddele,

¹) Anders Larsen Bruun (1820—1904), Sognepræst i Vium-Sjorslev-Almind, siden i Jyllinge-Gundsømagle, Medlem af Tilsynskommissionen for Bøgildgaards Institut 1871—81.

²) Sognepræst i Mariager, Provst Andreas Peter Rohde (1815—94).

³) Om Provsterne Møllerup og Lund jvfr. S. 617, 655.

at jeg i Sognepræst Jensen i Laurbjerg¹ fandt en arbejdsdygtig, alvorlig, besindig og begavet Præst, hvem jeg med Tillid vil modtage som Provst og med hvis Embedsførelse og personlige Forhold jeg tror enhver Biskop vil kunne være tilfreds. Han er en saa dannet Mand, at jeg ikke behøver at frygte, han vil optræde arrogant overfor de gamle Præster. Underligst vilde vel det superieure Forhold imellem ham og Sognepræsten i Randers, Scharling, tage sig ud. At lægge Provstebyrden paa Scharling, vilde være ham en uoverkommelig Byrde. Men jeg tror, at han meget vel i enhver Henseende vilde kunne taale at bære et Ridderkors², og hertil har jeg stor Lyst at anbefale ham og Stiftsprovst Sørensen i Aarhus til Deres Excellences gunstige Erindring. Til samme anbefaler sig ogsaa

Deres med udmærket Høiagtelse allerærbødigt forbundne

Brammer.

50.

Aarhus Bispegaard den 13de August 1880.

Deres Excellences

meget ærede Skrivelse af Gaars Dato har sat mig i en vemodig Stemning paa Grund af Deres — som jeg nu seer — afgjorte Udtrædelse af Ministeriet³.

Vær forvisset om, at jeg inderlig paaskjønner den Tillid

¹) Sognepræst i Laurbjerg-Lerbjerg siden 1878 Ludvig Julius Jensen (1842—1912), siden i Lyngaa-Skjød, blev dog ikke Provst ved denne Lejlighed.

²) Stiftsprovst H. Sørensen og Sognepræst P. Scharling udnævntes begge til Riddere af Dannebrog 11. August 1880.

³) Fischer fik først meddelt Afsked som Minister for Kirke- og Undervisningsvæsenet 24. August 1880, men allerede i længere Tid forud havde der gaaet Rygter om hans snarlige Tilbagetræden som Følge af de graverende Anklager, Venstre havde rettet mod hans Privatliv (jvfr. Dagbladet 1880 Nr. 186, 199).

og personlige Deeltagelse, hvormed De har hædret og opmuntret mig i al den Tid, hvori De var Ministeriets Chef uden at lade mig føle nogen Misgunst, naar jeg uforbeholdent udtalte en principiel Forskjel i vore Anskuelser.

Jeg staar i Begreb med atter at gjøre en sporadisk Visitsats, paa hvilken jeg om et Par Timer skal tage ud.

Endnu skylder jeg Deres Excellence hjertelig Taksigelse for Deres Brev i Anledning af Besættelsen af Spentrup Sognekald.

Herren være med Dem i alle Maader!

allerærbødigst

Brammer.

Efter at det ovenstaaende var sat, er der fundet endnu tre Breve fra Brammer til Fischer, som skal meddeles nedenfor med Tilføjelse af Numre, der angiver deres Plads i Rækkefølgen.

13 b.

Aarhus Bispegaard den 13de Juni 1877.

Deres Excellence

har maaskee ventet paa Brev, hvori jeg kunde give nogle Meddelelser eller tillade mig at gjøre nogle Forslag angaaende de ledigtværende geistlige Embeder i Aarhus. Men i den Henseende er der, siden jeg sidst havde den Ære at skrive et privat Brev til min Minister, kun skeet eet glædeligt, for mig særdeles glædeligt, Fremskridt, og det er intet Nyt for Dem; thi det er Dem selv, jeg skylder Takken derfor, nemlig den særdeles gunstige Audients, som min Søn Provsten¹ havde hos Deres Excellence. Han

¹) Jvfr. S. 591.

kom efter at have deeltaget i et Missionsmøde i Nestved glad og taknemlig til Aarhus om Morgenens tidsnok til at bivaane Bohns og Lunds Præsteordination samme Dag¹. Jeg har meget sjelden hørt nogen saa god Ordinations-Prædiken som Bohns.

Det skulde være mig kjær, om Boecks Udnævnelse til Kapellan p. p. hos Boesen i Harritslev² maatte kunne skee saa betimelig, at jeg kan ordinere ham ved Landemodet den 4de Juli.

Ved min Søn har jeg erfaret, at Ministeren antager, at Scharling i Hørsholm er for svagelig til at kunne magte Stiftsprovsteembedet i Aarhus³; altsaa har jeg ladet min Tanke om ham dertil fare.

I Løverdags og Søndags visiterede jeg i Ormslev med den hemmeligholdte Bitanke at undersøge, om Provst Gudme⁴ kunde antages at egne sig og at have Lyst til Stiftsprovsteembedet. Mit Resultat blev, at det Første er Tilfældet, men vist ikke det Sidste; thi han og især hans Kone har Forkjærlighed for Landet og han vilde i oekonomisk Henseende tabe betydeligt ved den saakaldte Befordring.

I Grunden mistvivler jeg om, at vi, saalænge Pensionen vedvarer til Boesen, kunne faae Nogen, som er ret kvalificeret til hans Embede, med mindre det skulde være en Mand, som foruden Begavelse, Kundskaber, Arbeidsdygtighed, ogsaa i administrativ Retning, og besindig Nidkjerhed besidder privat Formue og fremadstræbende Ærekjerhed. Jeg har havt en Mand, hos hvem jeg antager, at

¹) H. M. E. Bohn (jvfr. S. 644) og T. O. C. D. Lund (jvfr. S. 624) ordineredes 1. Juni 1877 i Aarhus Domkirke som personelle Kapellaner henholdsvis i Barrit-Vrigsted og i Alling-Tulstrup.

²) Oscar Valdemar Boeck (1852—1931), siden Sognepræst i Lønborg-Egvad, ordineredes 4. Juli 1877 som personel Kapellan i Harritslev-Albæk hos Sognepræst Georg Ferdinand Boesen (1810—1892).

³) Jvfr. S. 600.

⁴) Provst Iver de Hemmer Gudme (1827—1911), Sognepræst i Ormslev-Koldt 1875—1905.

alle disse Egenskaber, dog maaskee med Undtagelse af Besindighed, ere samlede; men han er ganske nylig befordret herfra til Fyen. Det er Peter Severin Nyborg, en ung, kraftfuld Mand med det koleriske Temperaments Dyder og Fristelser¹.

Krarp Vilstrup, Seminarieforstander i Ranum og Sognepræst til Bjørnsholm², har tænkt paa at søge Stiftsprovsteembedet; dersom han ikke, efter at have hørt dets Beskaffenhed, har opgivet Tanken, antager jeg, at han personlig fremstiller sig som Supplikant for Deres Excellence. Jeg har gode Tanker om ham; men kjender ham personlig kun lidet og veed navnlig ikke, om han er begavet som Taler. Bjerling fra Nyborg³ gjorde samme Indtryk paa mig som han gjorde paa Deres Excellence. Han har nok ved Lic. Hansens Fremhævelse af det residerende Kapellanies Besværligheder ladet sig afskrække fra at søge om at blive hans Eftermand. Derimod anseer han sig skikket til at være Præst for de Sindssyge i Hospitalet ved Veilby; maaske han har Ret; men ved sit Ansigtsudtryk vil han næppe vinde deres Tillid.

Det gjør mig ondt, at Larsen⁴ i Stouby (Gammelby Præstegaard) har paa Grund af Sygdom tilbagetaget sin Ansøgning om Kapellaniet pro loco for Hvirring og Hornborg, hvortil han fortrinlig egnede sig. Imidlertid haaber jeg, at det kan blive godt besat med en anden Ansøger, en tjenstledig Kapellan Pontoppidan, som hverken er legemlig eller aandelig beslægtet med Hr. Dines Pontoppidan i Randers⁵.

¹) Peter Severin Nyeberg (1834—1906), Sognepræst i Gamborg 1877—91.

²) Jvfr. S. 602.

³) Jvfr. S. 599.

⁴) Jvfr. S. 596—7.

⁵) Formentlig Jens Vilhelm Pontoppidan (1851—1912), der havde været personel Kapellan i Skørpinge-Faardrup, siden Provst og Sognepræst i Himmelev-Roskilde adelige Jomfrukloster. J. V. Pontoppidan og Dines Pontoppidan var dog legemligt beslægtede, idet de begge til-

Hvad enten Jakob Zahrtmann¹, som jo nu gaar ledig paa Torvet, hvad der piner dette arbeidsomme, samvittighedsfulde Menneske, søger det residerende Kapellani i Aarhus eller Kapellaniet pro loco i Hvirring-Hornborg Pastorat, tør og bør jeg understøtte hans Ansøgning. Begge Steder vilde han strax finde Støtte hos de antigrundtvigianske Opvakte, blandt hvilke hans Navn har en god Klang. Men ogsaa iblandt Mennesker af anden Tankegang og Dannelse vil han efter Haanden kunne vinde Indgang; thi han er et oprigtigt, fromt og kjærligt Menneske, der blot lever for sit præstelige Kald.

Om en Grundtvigianer, Rønne², der skal attraa at faa et Præsteembede i Stiftet, behøver jeg næppe at yttre mig for Deres Excellence. Stiftet er virkelig tilstrækkelig forsynet med den Slags Livbringere.

Anbefalende mig til min høitagtede Ministers vedvarende Bevaagenhed forbliver jeg Deres Excellences i al Ærbødighed meget forbundne

Brammer.

13 c.

Vium Præstegaard den 19de Juli 1877.

Deres Excellence!

Hjertelig Tak for det nye Tegn, jeg i Gaar modtog paa Deres Godhed for mig ved Deres Brev af 14de d. M., hvilket jeg først da over Aarhus modtog. Jeg er nemlig paa en Visitatsreise.

Unægtelig blev jeg forbavset ved den uventede, og da

hørte »den yngre Slægt Pontoppidan«, omend forskellige Linier indenfor denne (henholdsvis Ørtinglinien og Damsholtelinien).

¹) Jvfr. S. 619.

²) Formentlig daværende Sognepræst i Vadum, senere Frimenighedspræst i Høve Carl Christian Frederik Rønne (1842—1907) eller maaske Sognepræst i Sønderup-Nordrup Peter Bone Falk Rønne (1827—1907).

Brix¹ slet ikke synes at være befordret til noget andet Kald uforklarlige Efterretning, at han skulde være bleven residerende Kapellan ved Frue Sogn i Aarhus. Desto gladere blev jeg ved at erfare, at mit Haab om, at Zartmann skulde blive udnævnt dertil, er blevet opfyldt.

De travle Aviser have berettet, at Krarup Vilstrup var indtil faa Dage førend Indsendelsestidens Udløb den eneste Supplikant til Stiftsprovstiet i Aarhus; der melde eller have vel nu meldt sig flere. I Grunden — tillad mig foreløbig at bemærke det! — vil jeg for min Deel føle mig tilfredsstillet, naar Præsten Sørensen i Bresten er imellem Ansøgerne og har Deres Excellences uundværlige Bevaagenhed.

Nu skal jeg ud til Dagens Gjerning.

Deres Excellences med særdeles Høiagtelse allerærbødigst taknemmelige

Brammer.

34 b.

Aarhus Bispegaard d. 29de Novbr. 1878.

Deres Excellence!

Nu har jeg formaaet Pastor Schjødte til at ville søge Afsked inden Aarets Udgang, hvad Aarhus By kan være vel tjent med og — som Ministeren har havt Grund til at vente i Henhold til mine tidligere Yttringer². Hvorvidt Nogen herfra af Menigheden har omtalt ham for Deres Excellence, veed jeg ikke; men jeg har ofte maattet besvare det Spørgsmaal: »skal Schjødte ikke snart have Afsked?« Han er filosofisk begavet og har naturlige Tale-gaver, men er en Særling som i Livet, saaledes paa Prædike-stolen. Som privat Sjælesørger fattes ham Meget. Han er meget frastødende ved sit cyniske Væsen; men der er

¹) Formentlig Harald Leopold Brix (f. 1849), personel Kapellan i Rødding-Krejbjerg, siden Sognepræst i Engom.

²) Jvfr. S. 644.

meget godt ved hans Sindelag. Jeg nærer Deeltagelse for ham, endskjøndt jeg har troet at borde bevæge ham til selv at søge Afsked ved at true ham med, at denne kunde ellers blive ham given uden at han havde søgt den.

Om Mygdal og Boeck¹ har jeg intet Nyt at meddele Deres Excellence, i hvis gunstige Erindring jeg tillader mig at anbefale min høitagede Ministers allerærbødigst forbundne

Brammer.

¹) Jvfr. S. 642.

(fortsættes).